

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BULGARİSTAN'DAN 1989 YILINDA YALOVA'YA GÖÇ EDEN
TÜRKLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAŞAMI VE SÜREÇ İÇİNDEKİ
DEĞİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yıldırım Şafak ÜSTÜN

Türk Müziği Anabilim Dalı

Türk Müziği Programı

HAZİRAN 2018

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**BULGARİSTAN'DAN 1989 YILINDA YALOVA'YA GÖÇ EDEN
TÜRKLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAŞAMI VE SÜREÇ İÇİNDEKİ
DEĞİŞİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yıldırım Şafak ÜSTÜN

(415051016)

Türk Müziği Anabilim Dalı

Türk Müziği Programı

Tez danışmanı: Prof. Serpil MURTEZAOĞLU

HAZİRAN 2018

İTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 415051016 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Yıldırım Şafak ÜSTÜN, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “BULGARİSTAN’DAN 1989 YILINDA YALOVA’YA GÖÇ EDEN TÜRKLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAŞAMI VE SÜREÇ İÇİNDEKİ DEĞİŞİMİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Serpil MURTEZAOĞLU** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Adnan KOÇ** .....
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya BAŞARSLAN .....
Marmara Üniversitesi

Teslim Tarihi : 04 Mayıs 2018

Savunma Tarihi : 04 Haziran 2018

ÖNSÖZ

Bulgaristan'dan 1989 yılında Yalova'ya göç eden Türklerin sosyo-kültürel yaşamı ve süreç içindeki değişimi, bu çalışmanın önemli noktalarından birisini oluşturmaktadır. Hazırlık aşamasının aslında bu tezden çok daha önce başladığını belirtmek gerekir. Yalova, Balkan göçmenlerinin yoğunlukla yaşadığı bir şehir olması sebebiyle Balkan mozağının yansımaları görmek mümkündür. Özellikle Bulgaristan göçmenleri bu mozaik içinde kendi kültürlerini canlı tutan bir renk olduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki sebeplerden birisi, lisans öğrenimim sırasında edindiğim bilgilerin, karşılaştığım kültürel öğelere daha farklı bir gözle bakmamı sağlaması oldu. Çevremdeki insanların özellikle göçmenlerin kullandıkları kelimelere, oyunlara, müziklere neden-niçin soruları ile yaklaşmamı, araştırma ihtiyacı hissetmemi sağladı. Bulgaristan göçmenlerinin yakın çevremde de, arkadaşlarım arasında bulunması, onların yaşamlarına yakından görme şansımın olması ise bu tezin Bulgaristan Göçmenlerinin kültürel yaşamına ilgi duymamı sağladı. Çalışma sırasında kültürlerin zenginliğini, özel olduğunu, öğrenme ve araştırma hırsıyla büyük keyif aldığımı ayrıca belirtmek isterim.

Çalışmada 1989 yılında göç eden Bulgaristan Türklerinin sosyo-kültürel yaşamı ve süreç içindeki değişimi, müzik, oyun gibi kültürel değerlerle AB sürecinin göçmenler üzerindeki etkileri gibi konuların belirlenmesine çalışılmıştır.

Çalışmanın oluşmasında, lisans öğrenimim boyunca sürekli araştırma ve yeni bilgiler öğrenme konusunda teşvik eden, olaylara farklı gözle bakarak daha detaylı düşünmemi sağlayan ve fikir aşamasının oluşmasında tüm bunların faydasını görmemi sağlayan hocam Prof.Serpil MURTEZAOĞLU'na teşekkür ederim.

Çalışmanın tamamlanıp bir sonuca gelmesinde birçok kişinin desteğini gördüm. Görüşmeler sırasında yardımlarını esirgemeyen tüm arkadaşlarıma, Türkan ERTÜRK'e, İklim ŞENTÜRK'e, Zülfiye KESKİN'e, Lütfi ÖZGÜR'e, Berkay KILIÇ'a, Sinem BAĞCI KESKİN'e, Seyhan KESKİN'e, Serkan ŞENER'e ve çalışmalar sırasında daima yanımda olan, anlayış ve desteğini her zaman gösteren eşim Nezih ÜSTÜN ve oğlum Tuna ÜSTÜN'e teşekkür ederim.

Haziran 2018

Yıldırım Şafak ÜSTÜN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR	ix
TABLO LİSTESİ	xi
ŞEKİL LİSTESİ	xiii
ÖZET	xv
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ	1
2. YALOVA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	3
2.1. Yalova Tarihi	3
2.2. İlçe ve Köyleri	4
2.3. Coğrafi Konum ve Bitki Örtüsü	4
2.4. İklim	4
2.5. Nüfus	5
3. KÜLTÜR KAVRAMI	7
3.1. Kültür Nedir?	7
3.2. Kültürel Bellek	15
3.3. Ritüeller	18
3.4. Alt Kültür	19
3.5. Kültürel Değişim.....	20
3.6. Kültürlenme.....	21
3.7. Kültürleme.....	21
3.8. Kültürleşme.....	22
3.9. Kültürel Kimlik.....	23
4. GÖÇ.....	27
4.1. Göç Nedir?.....	27
4.2. Göçün Sebepleri ve Türleri.....	28
4.3. Bulgaristan'dan Göçler.....	30
4.3.1. 93 Muhacereti (1877-1878)	31
4.3.2. 1912-1913 Göçü (1950'ye kadar).....	32
4.3.3. 1950-1951 Göçü.....	33
4.3.4. 1969-1978 Göçü.....	34
5. BULGARİSTAN'DAN GÖÇ (1989).....	37
5.1. Çeşitli Etkenler.....	49
5.1.1. Siyasi etkenler.....	49
5.1.2. Nüfus etkeni.....	51
5.1.3. Kültürel etkenler	52
5.2. Bulgaristan'da Yasaklamalar, Çeşitli Zorluklar.....	53
5.3. Göçmenlerin Yaşadığı Sıkıntılar.....	53

5.4. Geriye Dönüşler, Tersine Göç Etkisi.....	55
5.5. Göç Sürecinde Türkiye.....	60
5.6. Göç Sürecinde Bulgaristan.....	62
5.7. Göçmenlerin Genel Özellikleri.....	63
5.8. Göç Sonrası Yaşama Uyumları.....	65
6. AVRUPA BİRLİĞİ (AB).....	69
6.1. AB Nedir?.....	69
6.2. AB Tarihçesi.....	69
6.3. Schengen Bölgesi.....	70
6.4. Dönem Başkanlığı.....	70
6.5. AB Vatandaşlığı ve 89 Göçmenleri.....	71
6.6. Yalova 89 Göçmenleri ve AB.....	76
7. YALOVA 1989 GÖÇMENLERİ	79
7.1. Nüfus Dağılımı/Yoğunluğu	79
7.2. Göç Öncesi Bulgaristan.....	80
7.3. Göç Sonrası Türkiye.....	84
7.4. Dernekleşme.....	92
7.5. Bulgar Türkü, Bulgaristan Türkü?.....	95
7.6. Konut/Ev Kavramı	98
7.7. Kültür	99
7.8. Evlilik-Düğün-Kına.....	102
7.9. Müzik.....	107
7.10. Halk Oyunları/Oyun.....	110
8. SONUÇ.....	119
KAYNAKLAR.....	125
EKLER.....	133
ÖZGEÇMİŞ.....	143

KISALTMALAR

TDK	: Türk Dil Kurumu
TUİK	: Türk İstatistik Kurumu
AB	: Avrupa Birliği
BALGÖÇ	: Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği
DNA	: Deoksiribo Nükleik Asit
bkz	: Bakınız
s	: Sayfa

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 2.1 : Yalova merkez ilçeleri nüfus sayıları	5
Tablo 2.2 : Yalova 500 Evler Mahallesi ve Gaziosmanpaşa(Göçmen) Mahallesi nüfus sayıları	6
Tablo 5.1 : Göçmen nüfusun yaş grubuna göre dağılımı	44
Tablo 5.2 : Göçmenlerin meslek gruplarına göre dağılımı	44
Tablo 5.3 : Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçün başladığı tarihten itibaren aylık veriler halinde sınırdan Türkiye'ye girişin sayısal verisi	46
Tablo 5.4 : 1950-1988 ve 1989 dönemlerinde Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin ilk yerleştiği iller	47
Tablo 5.5 : Türkiye'den Bulgaristan'a geri dönüşün aylar itibariyle sayısal durumu	59

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 5.1	: Sınırdan eşyaları ile geçen Bulgaristan Türkleri	39
Şekil 5.2	: Eşyaları ile bekleyen Bulgaristan Türkleri	41
Şekil 5.3	: Trenlerle Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri	41
Şekil 5.4	: Çadır kentte eğitim gören göçmen çocuklar	57
Şekil 5.5	: Çadır kentten bir görüntü	57
Şekil 7.1	: Yalova Balkan Evi ve Balgöç Derneğinin bulunduğu bina	93
Şekil 7.2	: Balkan evindeki sergiden bir görüntü	95
Şekil 7.3	: Balkan evindeki resim sergisi	95
Şekil 7.4	: Sınırı geçip Türkiye'ye giriş yapan göçmenler	101
Şekil 7.5	: Göç yolunda Bulgaristan Türkleri	101
Şekil 7.6	: Bulgaristan'da bir düğün	102
Şekil 7.7	: Bulgaristan'da takı merasimi sırasında bir görüntü	103
Şekil 7.8	: Gelin kına için evden çıkarken	104
Şekil 7.9	: Gelin şimşir ile yürürken	105
Şekil 7.10	: Gelin kınası	105
Şekil 7.11	: Gelin küp kırarken	107
Şekil 7.12	: Pravo horo oyunu oynarken	112
Şekil 7.13	: Geleneksel oyunları oynarken (Yalova, 500 Evler)	113
Şekil 7.14	: Geleneksel oyunları oynarken (Bulgaristan, Ruyen)	114
Şekil 7.15	: Eleno mome oyunu oynarken	115
Şekil 7.16	: Köçek oyunu oynarken (a).....	116
Şekil 7.17	: Köçek oyunu oynarken (b).....	116
Şekil 7.18	: Prinka (Telli telli- Ramo) oyunu oynarken	117

BULGARİSTAN'DAN 1989 YILINDA YALOVA'YA GÖÇ EDEN TÜRKLERİN SOSYO-KÜLTÜREL YAŞAMI VE SÜREÇ İÇİNDEKİ DEĞİŞİMİ

ÖZET

Bulgaristan ile Türkiye arasında 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından bu yana bitmeyen bir göç hareketinden söz etmek mümkündür. Kimi zaman yapılan anlaşmalarla kimi zaman ise hükümetlerin baskı ve zorlamalarıyla, ilk göçten bugüne kadar birçok Bulgaristan Türkü Türkiye'ye gelmiştir. İster gönüllü ister zorunlu olsun göç hızını ve yoğunluğunu değiştirse de sürekliliğini devam ettirmiştir. Bunların yanında göçmenlerden bir kısmı çeşitli sebeplerden dolayı Bulgaristan'a geri dönmek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada, 1989 yılında Bulgaristan'dan Yalova'ya göç etmiş Türkler hakkında bilgiler verilmesi; sosyo-kültürel alandaki düğün, kına, müzik, oyun, kimlik, aidiyet gibi konulardaki varsa yaşanan değişimlerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte, Yalova'nın Gaziosmanpaşa [Göçmen] ve 500 Evler Mahalleleri'nde yaşayan Bulgaristan göçmenleri çalışmanın diğer bir sınırını çizmektedir. Çalışmada ayrıca göç ve kültür gibi kavramlara, Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan daha önceki göçlere ve AB süreci gibi konulara değinilmiştir.

Araştırmada konu ile ilgili literatür taranmış, 1989 yılında gelen göçmenlerle görüşmeler yapılmış, kaynak kişilerin Türkiye'de ve Bulgaristan'da kendi çektikleri veya Yalova'daki mahallelerinde bu çalışma esnasında yaptıkları düğün ve kına videoları izlenerek kültürel değişimin izi sürülmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, 1989 yılında göç eden Bulgaristan Türklerinin gelenek ve göreneklerinde ve yaşam biçimlerinde çeşitli değişiklikler meydana geldiği belirlenmiştir. Ayrıca yapılan görüşmeler sonucunda, gözlenen değişimde Bulgaristan'daki yaşam biçimlerinin etkisi olduğu görülmüştür. Zaman içinde bazı kültürel özellikler daha da güçlenirken, bazıları kaybolmuş, bazıları ise eski ve yeninin karışımı olarak yeni bir biçim almıştır. 1989 göçmenlerinin Bulgaristan vatandaşı olması dolayısıyla Bulgaristan'daki akrabaları ile kesintisiz bir şekilde görüşmeleri; ayrıca Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesiyle Avrupa'da serbest dolaşım hakkı elde etmesi değişimin temel nedenleri olarak gözlenmiştir. Bunun ötesinde, göçe neden olan birçok baskı ve zorlama, göçmenlerin aralarındaki bağların daha fazla kuvvetlenmesine sebep olmuş; Bulgaristan'da unutulabilecek birçok gelenek ve göreneğin Türkiye'de yeniden hayat bulduğu görülmüştür. Göçmen kimliğinin ötesinde Bulgaristan göçmeni kimliğinin, kültürel öğelerin yaşatılmasına ve daha da sahiplenilmesine olanak sağladığı belirlenmiştir.

SOCIO-CULTURAL LIFE OF TURKS WHO IMMIGRATED FROM BULGARIA TO YALOVA IN 1989 AND THE CHANGE IN THEIR LIFE

SUMMARY

It is possible to mention about a continuous population movement between Bulgaria and Turkey since 1877-1878 Ottoman-Russia War. A significant amount of Bulgaria-Turks arrived Turkey after the first exchange by population exchange agreements or pressures of governments. Although the rate and density of the migrations varied, the migrations continued. However, some immigrants needed to return to Bulgaria due to several reasons.

In this study, it is aimed to inform about Bulgaria-Turks, who migrated from Bulgaria to Turkey in 1989, and illuminate certain changes in socio-cultural field, such as wedding, henna night [*kına*], music, dance and play, identity, and belonging. On the other hand, Bulgaria immigrants, who are living in Gaziosmanpaşa [or *Göçmen*] and *500 Evler* neighborhoods take part in the borders of the study. Therefore, various topics, such as; concepts of migration and culture, previous migrations, and EU membership process; were mentioned in the thesis.

Literature of migration studies were examined, interviews with 1989 immigrants were performed, cultural activities –such as weddings and henna nights—, which have been recorded by informants in Turkey and Bulgaria or observed in immigrant neighborhoods of Yalova during the study, were examined in order to track cultural change.

In conclusion, it is determined that there have been changes in traditions and customs and life styles of Bulgaria-Turks. In addition, interviews show that there are effects of their life style in Bulgaria on the change in Turkey. Some cultural characteristics were amplified, others were eliminated, or transformed into a form, which is a blend of old and new. Ability of the 1989 immigrants, who had dual citizenship of Turkey and Bulgaria, to visit their relatives in Bulgaria and gaining right to move freely in EU, when Bulgaria accepted to membership, were monitored as basic reasons of the change. Furthermore, pressures and forces resulted in migration, strengthened bonds between immigrants; many traditions and customs, which could be potentially forgotten in Bulgaria, were revitalized in Turkey. It is designated that -beyond the immigrant identity- Bulgaria-immigrant identity enables them to maintain and embrace cultural artifacts.

1.GİRİŞ

Dünyanın sürekli değiştiği bir zamanda göç kavramı ile birlikte toplumlar, sadece fiziksel olarak değil beraberinde yaşayış biçimlerini, âdetlerini, düğün ve kına eğlenceleri gibi ritüelleri kısacası kendi benimsedikleri kültürlerini de beraberlerinde getirerek göç etmektedir. Kısacası göç kavramı kültür ile ayrılmaz bir bütünlük göstermektedir. Dolayısıyla göç'ü sadece insanların bir yerden bir yere hareket etmesi değil aynı zamanda yaşam biçimlerinin de göç etmesi olarak ele almak doğru olacaktır.

Yalova tüm bu kültürlerin yaşayabileceği ve devam edebileceği doğal bir ortama sahip illerden biridir. Bölgede yaşan toplumlardan Bulgaristan'dan göç eden Türkler, bölgenin kültürel kimliğinin yapı taşlarından önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu çalışma, Bulgaristan'dan gelen Türklerin, elbette ulaşılabilirlik oranında, özellikle 89 göçü olarak bilinen büyük göç akımında gelen Türkler etrafında şekillenmektedir. Çalışmanın amacı 1989 yılında göç eden Bulgaristan Türklerinin, geldiklerinden bu yana beraberlerinde getirdikleri gelenek ve göreneklerini, düğün, kına gibi eğlenceleri, müzik ve oyun kültürlerini devam ettirebilme sürecini ortaya çıkarmaktır. Bununla ötesinde bahsedilen kültür öğelerinin günümüz dünyasında değişimin kaçınılmaz olduğu bir zamanda ne kadar direnç gösterdiğini veya gösteremediğini ortaya çıkarmaktır.

Diğer taraftan ilk gelen nesilden bu yana zamanla diğer ülke ya da gurbet kavramı diğer nesillerde aynı şekilde yorumlanmakta mıdır? Yeni nesiller için acaba öteki vatan kimliği ne ifade etmektedir? Çok kültürlü ve çok kimlikli bir dünyada kendilerini hangi yere ait hissetmektedirler? Gerçektende ait olma konusu tüm bu kültür kavramını devam ettirme ve yaşatma isteğini ne kadar etkilemektedir? Bu tez çalışmasında bu ve benzer soruların cevapları aranmaktadır.

Yapılacak olan bu çalışmada hareket noktalarından birisi göç kavramıdır. Sorunun cevabını ararken genel anlamda göç olgusundan bahsedilecektir. Konunun çerçevesini belirlemek amacıyla 1989 göçü ve sonrası ele alınacak ancak daha geniş

açıda Bulgaristan'dan gelen göç akımlarına da değinilecektir. Çalışmanın sınırlarının oluşmasında 1989 göçmenlerinin ele alınmasının sebeplerinden başında, kültürel anlamda 1989 göçmenlerinin kültürü yaşatma konusundaki önemli adımları etkili olmuştur. 1989 göçünün son göç olması, görüşmelere ve alan araştırmasına daha uygun olması araştırmanın özellikle 1989 göçmenleri üzerine yapılmasını sağlamıştır. Diğer bir sınırlılık ise Göçmen Mahallesi ve 500 Evler Mahallesinde ikamet eden göçmenlerle yapılan görüşmelerdir.

Çalışmanın girişten sonra gelen ikinci bölümünde Yalova hakkında tarih, nüfus, coğrafi konum gibi bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise kültür kavramıyla ilgili bölümlere değinilmiştir. Dördüncü bölümde ise göç kavramıyla birlikte nedenleri ve türlerine değinilmiş sonrasında Bulgaristan'dan 1989 göçüne kadar olan göçlerden kısaca bahsedilmiştir. Beşinci bölümde 1989 göçü ele alınmış, nedenleri, uyum süreci, geri dönüşler, göçmenlerin yaşadığı sıkıntılara değinilmiştir. Altıncı bölümde AB'nin göçmenler üzerindeki etkileri gibi konulara yer verilmiştir. Yedinci bölümde ise Yalova'da yaşayan Bulgaristan Türklerinin sosyo-kültürel yaşamı hakkında bilgiler verilmiştir. Son bölümde ise çalışma sonuç bölümüyle bitirilmiştir.

Çalışma süresince konu üzerinde literatür çalışması yapılmıştır. Bunun yanında alan araştırması çerçevesinde, kaynak kişiler ile görüşmeler yapılmış, düğün kına gibi etkinlikleri gözlemeleme imkânı bulunmuştur. Bu bağlamda geçmişten günümüze var olan değişimler veya değişmemiş ise aynı kalan unsurlar belirlenmiştir.

2. YALOVA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

2.1. Yalova Tarihi

“Yörede yerleşimin Neolitik Çağ'da (M.Ö. 8.000-5.500) başladığı tahmin edilmektedir. Yalova'nın kuruluşu ile ilgili kesin bilgiler olmamakla beraber, M.Ö. 7. yüzyılda Trakya'dan Küçük Asya'ya geçerek Marmara Denizi'nin doğusunda bir krallık kuran Bithynialılar (Bitinyalılar) tarafından bir yerleşim yeri olarak kurulduğu tahmin edilmektedir. Bithynialılar Marmara Denizi'nin doğu kıyılarına yerleştiklerinde, Yalova bölgesi de Bithynia Krallığı topraklarına katılmıştır. Şimdiki Yalova, Bursa, Bilecik, Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Zonguldak, Bartın, Karabük ve İstanbul'un asya yakası M.Ö. 6. yüzyılda Bithynia Krallığı toprakları arasında görülmektedir” (Yalova valiliği, 20.02.2018).

“Bizans İmparatorluğu'ndan sonra Selçukluların yönetimine giren Yalova bölgesi, Haçlı Seferleri sırasında yakılıp yıkılmıştır. Yalova, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde Kara Yalovaç, Kâtip Çelebi'de ise Yalakabad ve Yaliova adlarını almaktadır. O dönemlerde Yalova isminin verildiğini de görmekteyiz. Bu isimler 19. yüzyılda, yörede kırk gün kalıp tetkiklerde bulunan ünlü tarihçi Hammer tarafından da doğrulanmaktadır” (Tuik, 17.02.2018).

“Yalova, 1867 yılında Bursa Merkez Sancağı'na bağlı bir kaza iken, 1901'de bağımsız İzmit Sancağı'na bağlanmıştır. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan askeri birliklerince işgal edilen Yalova, verdiği büyük mücadele ile 19 Temmuz 1921 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuştur. Atatürk'ün, “Kurtuluşa öncü” ve “Benim Kentim” olarak bahsettiği Yalova, adeta yazlık başkent haline gelmiş ve yine Atatürk'ün isteği üzerine 1930 yılında İstanbul'un ilçeleri arasına katılmış, 1995 yılında ise İstanbul İli'nden ayrılarak il yapılmıştır” (Tuik, 17.02.2018).

2.2. İlçe ve Köyleri

Yalova ili idari yapı olarak; Merkez, 5 ilçe, 8 belde ve 43 köy'den oluşmaktadır. Yalova'nın ilçeleri; Merkez ilçe, Altınova, Armutlu, Çınarcık, Çiftlikköy ve Termal'dir. Yalova'nın beldeleri; Kadıköy, Kaytazdere, Subaşı, Esenköy, Kuru, Teşvikiye, Taşköprü ve Tavşanlı'dır. Yalova'nın köyleri ise, Merkez'e bağlı olanlar; Elmalık, Esadiye, Güney, Hacımehmet, Kazımiye, Kirazlı, Kurtköy, Safran, Samanlı, Soğucak ve Sugören'dir. Altınova'ya bağlı olanlar; Ahmediye, Aktoprak, Çavuşçiftliği, Fevziye, Geyikdere, Havuzdere, Karadere, Örencik, Sermayecik, Soğuksu (Ayazma), Tefikiye ve Tokmak'tır. Armutlu'ya bağlı olanlar; Fıstıklı, Hayriye, Kapaklı, Mecidiye ve Selimiye'dir. Çınarcık'a bağlı olanlar; Çalıcı, Kocadere, Ortaburun ve Şenköy'dür. Çiftlikköy'e bağlı olanlar; Burhaniye, Çukurköy, Denizçalı, Dereköy, Gacık, İlyasköy, Kabaklı, Kılıç ve Laledere'dir. Termal'e bağlı olanlar; Akköy ve Yenimahalle'dir.

2.3. Coğrafi Konum ve Bitki Örtüsü

“Armutlu Yarımadası'nın kuzey kıyısı ile Samanlı Dağları'nın kuzey eteklerine kurulmuş olan Yalova, Türkiye'nin kuzeybatısında yer almaktadır. İlin yüzölçümü ise 850 km²'dir” (Tuik, 17.02.2018).

“Yalova 39–40 Kuzey enlemi, 29–61 Doğu boylamları arasında, denizden yüksekliği 2 metre, en yüksek noktası 926 metredir. 847 km²'lik alanı ile ülke yüzölçümünün %0.11'lik bölümünü kaplamaktadır. Yalova doğu kıyılarındaki düzlükler dışında, dağlık bir araziye sahiptir. Bölgenin güneyi; batıdan doğuya doğru İzmit - Sapanca arasında Kocaeli Sıradağları ile birleşen Samanlı Dağlarıyla kaplanmış durumdadır. Birçok tepelerin bulunduğu bu dağlık arazide en yüksek tepe (926m.) Beşpınar tepesidir” (Yalova belediyesi, 17.02.2018).

2.3. İklimi

“Marmara Bölgesi'nin doğusunda yer alan Yalova ilinin iklimi, Makro - klima tipi olarak; Akdeniz ve Karadeniz iklimleri arasında bir geçiş niteliği taşır. Yalova iklimi, kimi dönemlerde karasal iklim özelliklerini yansıtmaktadır. Yalova bölgesinde kuzeyden ve güneyden gelenler, sakin nitelikli olmak üzere başlıca üç tür hava akımı

egemendir. İlde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve bol yağışlıdır. Yalova ilinin kuzeyinden güneybatısına kadar olan sınırları Marmara Denizi ile çevrilmiştir. Kıyıları girintili çıkıntılı bir özellik göstermez. İlin bitki örtüsünü makiler ve ormanlar oluşturmaktadır. Samanlı dağlarının kuzey ve güneyinde vadi içlerinde bulunan makiler, bu kütlelerin etekleri boyunca kesintili şeritler ve parçalar halinde bulunurlar. Yalova'nın güneyindeki dik yamaçlar tümüyle gür bir orman örtüsü ile kaplıdır. Ormanlar ilin yaklaşık % 5'ini kaplar. Ormanlık alanlarda genellikle kayın, meşe, gürgen, kızılçık, kestane ve ıhlamur ağaçları görülür" (Yalova il kültür turizm müdürlüğü, 17.02.2018).

2.4. Nüfus

Yalova ilinin merkez, ilçe ve köylerinin toplam nüfus'u 251bin 525¹ kişi'dir. Gelen nüfus sayımının dışında Yalova'nın bulunduğu konum itibariyle sürekli göç alan bir il'dir. Turistik bir bölgede yer alması sebebiyle de senenin çoğu zamanı olmakla birlikte yaz dönemlerinde nüfus oranı artış göstermektedir.

Tuik (28.03.2018) tarafından hazırlanan adrese dayalı kayıt sistemine göre 2017 yılı Yalova ili merkez nüfusu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1: Yalova merkez ilçeleri nüfus sayıları.

Yalova Merkez ilçeler Nüfus Sayıları						
İlçeler	Merkez	Çiftlikköy	Çınarcık	Altınova	Armutlu	Termal
Nüfus (kişi)	140312	36895	32590	26510	8848	6048

¹ Tuik, 2017 sonuçlarına göre.

Tuik (28.03.2018) tarafından hazırlanan adrese dayalı kayıt sistemine göre 2017 yılı Yalova ili 500 Evler ve Gaziosmanpaşa/Göçmen Mahallesi nüfusu aşağıdaki tabloda belirtilmiştir (Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Yalova 500 Evler Mahallesi ve Gaziosmanpaşa(Göçmen) Mahallesi nüfus sayıları².

Mahalle Nüfus Sayıları		
Mahalle	500 Evler	Gaziosmanpaşa/Göçmen
Nüfus (kişi)	2288	12665

---

² Ayrıca belirtmek gerekir ki 500 Evler Mahallesi 89 göçmenleri için yapılmış olan konutların olduğu bir bölge olduğu için yaşamın başlaması bakımından daha önceki göçmenlerin yerleştiği Göçmen Mahallesinden belirgin olarak nüfus daha azdır.

3.KÜLTÜR KAVRAMI

3.1. Kültür Nedir?

Kültürel kimlik kavramı, yapılan bu çalışmada üzerinde duracağımız önemli bölümlerden biridir. Ancak kültürel kimlik, kültürel bellek gibi konulara geçmeden önce bazı ön bilgiler vermek, bunların başında da ‘kültür’ nedir sorusuna cevap aramak doğru olacaktır. Kültür üzerine birçok kişi tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Haviland ve diğ, (2008) kitabında önemli antropologlardan Tylor’ın kültür tanımına yer vermiştir.

“Kültür kavramı antropologlar tarafından ilk defa, 19. yüzyılın sonlarında geliştirildi. İlk açık ve kapsamlı tanımlama İngiliz antropolog Sir Edward Burnett Tylor’a aittir. Tylor, 1871’deki yazılarında kültürü, kişinin, toplumun bir üyesi olarak kazandığı bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, adet, gelenek, alışkanlık ve yeteneklerin karmaşık bütünü’ olarak tanımlar” (Haviland ve diğ, 2008, s. 103). Haviland ve diğ, (2008) Tylor’a ait olan en geniş açıklamaya sahip kültür tanımını vermiştir.

Bununla birlikte Güvenç, (1984) kültürün yüzden fazla tanımını yapan antropologlardan örnek vermiş hemen akabinde ise sosyal bilimci Berelson’ın ters yöndeki bakış açısına yer vermiştir. Kültür’ün ne olduğunun açıklanmaya çalışılmasına karşın birçok sosyal bilimci ve antropolog’un görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. “Amerikalı iki antropolog, (Kroeber, ve Kluckhon, 1952) kültür konusunda yayımladıkları bir antolojide, kültür ve kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. Bu derlemeyi eleştiren bir sosyal bilimci (Berelson, 1964) ‘bilimsel bir kavramın bu kadar çok tanımı varsa onun tanımlanamayacağını kabul etmek gerekir’ diyor” (s. 95).

Wulf (2009) kitabında Malinowski’nin kültür tanımlamasına yer vermiştir. Tanımlamada Malinowski, maddi olmayan koşulların maddi unsurlarla birlikte değişik yaşamların kültürü, kültüründe insan bedenini meydana getirdiğinden

bahseder. “Malinowski’nin görüşüne göre Kültür sadece maddi değil aynı zamanda entelektüel, toplumsal ve siyasi kavramlar gibi maddi olmayan koşulları da kapsar. Buna ilaveten farklı yaşam biçimleri ve imgeselin alanları göz önünde bulundurulmaktadır; kültür insan bedenini oluşturur ve aynı zamanda bu biçim vermenin sonucudur; hem değişimi hem de geçmiş, şimdi ve gelecek arasında, hem yenilik hem de gelenekten bağını koparma yoluyla sürekliliğini üretir. Kültür devingendir; hem bir pratik, hem de prosedürdür ve her kültür sadece tek kültürden ibaret değildir, birçok kültürü kapsar” (s. 130). Bu durumda Malinowski’nin kültürün özelliklerini genel olarak şu şekilde sıralamamız mümkündür.

- 1.Kültür devingendir,
- 2.Kültür pratiktir,
- 3.Kültür prosedürdür,
- 4.Kültür geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprü kurar,
- 5.Kültür gelenek ve yenilik arasında ilişki kurar,
- 6.Kültür, birçok kültürden meydana gelir.

Haviland ve diğ, (2008) kültür tanımını “Kültür, kişilerin davranışları hakkında bize özet bilgi veren ve bu davranışlarda yansımaları bulan soyut görüşler, değerler ve dünyaya dönük algılardan oluşur. Kültür, bir toplumun üyeleri tarafından paylaşılır ve o toplumun üyeleri tarafından anlaşılır davranışlar üretir. Kültürler bize biyolojik olarak atalarımızdan miras kalmamıştır; kültür öğrenilir ve kültürün bütün değişik parçaları bütünleşmiş bir biçimde işlev görür” şeklinde belirtmiştir (s. 102). Kültür bireylere özgü davranış biçimidir. Bu davranış biçimleri ancak toplumun diğer bireylerle paylaşılırsa anlam bütünlüğü kazanır. Kültürün önemli özelliklerinden birisi yaşayarak, zaman içerisinde süzgeçten geçerek öğrenilmesi, insan bedeninde hayat bulmasıdır. Sürekli tekrar ederek, görerek tüm bilgileri birleştirerek bir bütünlük kazandırır.

Aksoy’a (2012) göre “Kültür, insanların belirli bir toplum içinde öğrendikleri, paylaştıkları ve anlam inşa etmeye çalıştıkları bir yaşam düzeni olarak ifade edilebilir. Anlam inşası pek çok etkinliği kapsamaktadır ve bu etkinlikler kültürün genel olarak ikiye ayrılan boyutlarını oluşturmaktadır. Bunlardan birincisi, teknoloji, üretim araçları, ekonomik-finansal-sosyal altyapı, sanat vb. gibi unsurları içeren

maddi kültür; ikincisi ise dil, din, ahlak anlayışı, değer yargıları, adet ve gelenekleri içeren manevi kültürdür. Aslında kültür kavramı ile işaret edilen genellikle manevi kültür olmaktadır. Manevi kültür bir topluluğu, halkı ya da milleti diğerinden ayıran gelenekler, kolektif davranışlar, toplumsal kurallar, değer yargıları ve zihniyettir. Bu bağlamda kültürlerarası iletişimin konusunu daha çok manevi kültür oluşturmaktadır” şeklindedir (s. 298). Yazar makalesinde kültürü, maddi ve manevi kültür şeklinde ikiye ayırmış, kültür kavramıyla asıl anlatılmak, ifade edilmek istenen düşüncenin, maddi olmayan yani manevi kültür olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur. Aksoy’a (2012) göre kültürün içerdiği unsurları maddeler halinde sıralamamız mümkündür.

1.Maddi kültür;

- a) Teknoloji,
- b) Üretim araçları,
- c) Ekonomik-finansal-sosyal altyapı,
- d) Sanat vb.

2.Manevi kültür;

- a) Gelenekler,
- b) Kolektif davranışlar,
- c) Toplumsal kurallar,
- d) Değer yargıları,
- e) Zihniyet.

Güvenç (2002) kitabında kültür tanımlamaları da ki çelişiklere, eksikliklere yer vermiş, tanım olup olmaması konusunda eleştirilerde bulunmuştur. “Kültürün çok sayıda tanımı vardır ama çoğunluğu, tanıma benzemeyen, tanımın tanımına uymayan tanımlardır;

Kültür, toplumun üyesi olarak kişilerin yaşamları boyunca eğitim süreciyle öğrendiklerinin tümüdür.

Bu tanım öğrendiklerimizin tümü diyor ama öğrenileceklerin neler olduğunu açıklamıyor.

Doğa'nın ya da Tanrı'nın yarattıklarına karşılık insan türünün yarattıklarının tümü!

Bu tanımda kültür varlığının insan tarafından yaratıldığından fazla bir şey söylemiyor. Oysa gerçekte insan kültür varlığının hem yaratıcısı hem yaratısıdır” (s. 54).

Güvenç, (2002) kültürün ABC'si isimli kitabında Haviland ve diğ. gibi benzer olarak saygın bir antropolog olan Tylor'un başka bir kültür tanımına yer vermiştir. Murdock ise Tylor'un bu tanımlamasını daha açıklayıcı ve detaylı bir şekilde yorumlamıştır. Güvenç'in (2002) Murdock'tan (1940'lar) aktardığına göre, kültür öğrenilerek eğitimle nesilden nesile geçer. Murdock, yapılan açıklamalara göre kültürü birkaç maddede özetlemeye gayret göstermiştir.

1)Kültür, içgüdüsel ya da kalıtsal değil, her bireyin doğduktan sonra, yaşayarak kazandığı, öğrendiği, bilgi, davranış ve alışkanlıklardır. Mademki öğrenilir, eğitimin kurallarına, yasalarına ve ilkelerine uygun olmak zorundadır.

2)Bütün canlılar, yaşadıkları sürece varlıklarını sürdürecek, kendilerini tehlikelerden koruyacak bazı beceriler kazanırlar. Ancak insan öğrendiklerini yavrusuna aktarabilen tek canlıdır. Onun biricikliği kuşkusuz dil öğrenme yeteneğinden gelir. Bu anlamda, ilk yaradılışa kadar uzanan kültürün, tarihi ve sürekli bir varlık alanı olduğu söylenir.

3)Kültürün öğrettikleri yalnız zaman boyutunda sürekli değil, fakat aynı zamanda, toplumsal, yani mekâna görelidir. Toplumdan topluma değişir. Bir toplumun sahip olduğu, yarattığı, paylaştığı tüm alışkanlıklar o toplumun kültürüdür. Bu anlamda, toplumun aile, mahalle, köy, kasaba gibi alt birimlerinin sahip olduğu farklı kültür birikimlerine toplumun alt kültürleri denebilir. Kültür toplumsal olduğuna göre geleceği (kaderi) topluma bağlıdır.

4)Kültür her ne kadar, ideal kural, davranış ve değerlerden oluşursa da, bireysel tutum ve davranışlar, büyük ölçüde ideallerden ayrılır. Başka bir deyişle, her kültür bütünü kabaca, ideal ve gerçek adını verebileceğimiz bir kültür ikileminden oluşur. İdeal ile gerçek ara sıra birbirine yaklaşırsa, üst üste gelse de, çoğu zaman birbirinden uzaktır. Öyleyse insan davranışlarının büyük bölümü kültürel(öğrenilmiş) olsa bile ideal olmayabilir. İnsan ve siyasal bilimcinin bu iki tür davranıştan birine ağırlık vermesi, ideal ve gerçek ikilemini karşı karşıya getirebilir.

5)Kültür, biyolojik (yaşamsal) ve toplumsal ihtiyaçları karşılayıcı yani işlevseldir. Kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözüm yollarıdır. Doyum (tatmin) düzeyi, alışkanlıkları destekler ve pekiştirir; doyumsuzluk ise değişim ve boşluklara yol açar. Süreklilik, doyumun, doyumsuzluktan biraz daha fazla oluşuna bağlanabilir. Mademki, biyolojik ihtiyaçlar evrenseldir, bunlara cevap veren kurum ve değerlerin yani kültürlerin belli ölçülerde benzer olması kaçınılmazdır.

6)Hemen her kültürün öğeleri, uyum ve doyum sürecinin sonucu olarak bütünleşmek, ya da öyle görünmek eğilimindedir. Ancak kimi işlevcilerin ileri sürdüğü gibi, kültürün tam anlamıyla bir bütün ya da bütünleşmiş sistem olduğunu söylemek güçtür. Tarihi ve çevresel etkenlere ve çelişkilere açık olan kültürler tam bir bütünlük kazanamazlar. Kazanır gibi olurken, iç-dış güçler dinamiği, dengeyi ve bütünleşme sürecini alt üst edebilir. Bütünlük bir idealdir. Bütünleşme yerini hemen ayrışmaya, çatışmaya bırakır.

7)Kültürün bir bütün ya da “sistem” olduğu sık sık yenilenir. Ancak, sistemi tanımlamak zor olduğu gibi, kültürün de tam bir sistem olmadığını savunmak belki daha kolaydır. Kültür varlığı tümüyle maddi veya gözlemlenebilir bir olgu veya nesnel bir varlık değildir. Öyleyse, kültür kavramı, hayatla ilgili soyut bir kavramdır. Bu kavram bir coğrafya haritası gibidir. Yeryüzü öğelerini ve engebelerini simgeleyen harita nasıl bir soyutlama ise kültür kavramı da bir soyutlamadır. Kültürel kurum, kavram ve süreçler gerçekliğin adları, yankıları ve soyutlamalarıdır” (s. 55-56).

Bu açıklamalara göre Murdock’ın Tylor’un kültürün tanımından çıkardığı anlamları şu şekilde özetleyebiliriz,

- 1.Her birey kültürü kalıtsal olarak değil zaman içinde yaşayarak öğrenir,
2. İnsan öğrendiklerini gelecek nesillere aktarabilir,
- 3.Her toplumun farklı kültür ve alt kültürleri vardır,
- 4.Her kültür kendi içinde, ideal ve gerçek kültür olarak ikiye ayrılır,
- 5.Kültür, toplumsal ve yaşamsal ihtiyaçları karşılar,
- 6.Kültürün öğeleri, uyum ve tatmin sürecinin sonunda bütünleşir,
- 7.Kültür, hayatla ilgili olan soyut bir kavramdır.

Oldukça uzun bir süre kültür ve medeniyet kavramları ‘Batı’ ile eş tutulmuştur. Batı’dan kasıt batı ülkeleri ile onların kültür ve kültür anlayışlarıdır. Batı ülkelerinin yaptığı ve onayladığı her şey kültür hatta diğer kültürlere göre üst kültür olarak görülmektedir. Dolayısıyla dünyanın geri kalan ülkeleri alt kültürleri meydana getirmektedir. Kültür, sanatın her yapı taşında resim, müzik, dans gibi birçok alanda doğru, ideal ve ulaşılması gereken bir nokta olarak Batı medeniyetleri işaret edilmekteydi. Daha sonraları her kültürün kendi içinde karşılaştırılmadan eşsiz, biricik olduğu onaylanmıştır. Elbette çok uzun seneler önceki anlayışı koruyan kişiler ve toplulukların var olduğu söylenebilir. Kaşmer Şahin (2015) kültürün sadece belli

bir alanda değil her yerde görülebileceğini Smith ve Riley (2009) üzerinden açıklamaya çalışmıştır.

Smith ve Riley (2009) göre “Kültürle ilgili bu farklı tanımlamaların ardından özellikle antropologların, yüzyılın ilk dönemlerinde şampiyon ilan edilen ve bugün de disiplinin merkezi konumunda olmaya devam eden bir kültür tanımlaması vardır. Bu tanımlamaya göre kültür, sadece yüksek sanatta ya da Batı medeniyetinde değil, her yerdedir. Bu kullanım sosyal bilimler için sınırlandırılabilmesi gibi geniş bir kullanım alanı da sunabilmektedir. Tanımlamanın etrafında döndüğü konular ise şunlardır;

- Kültür, maddeci, teknolojik ve sosyal anlamda yapısal olana karşı çıkmaktadır. Bunlar arasında karmaşık deneysel ilişkiler olması ihtimali olabilir ancak kültürün, yaşam şekline ayrı ve bundan daha fazlası olarak algılanmasına ihtiyaç duyulur.
- Kültür; amaçların, maddi olmayanların, maneviyatın alanı olarak görülmektedir. İnançları, değerleri, sembolleri, işaretleri ve söylemleri kapsamaktadır.
- Kültür ile uygulamalar ve performans arasında güçlü ve karmaşık ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Birçok kültürel çalışma kültürel kodların, öykülerin ve söylemlerin grupların veya bireylerin spesifik faaliyetleri üzerinde etkili olduğunu açıklamaktadır.
- Kültür özerkliği üzerine vurgular yapılmaktadır. Bu durum kültürün, ekonomik güçlerin, güç dağılımlarının veya sosyo-yapısal ihtiyaçların sadece bir yansıması olarak görülemeyeceğinin ifadesidir.
- Çabalar, nötr değeri korumak için gösterilmektedir. Kültür çalışmaları sanatla sınırlandırılmış değildir, sosyal yaşamın tüm seviyelerini kapsar ve kavramdan genel olarak bakış açılarının yayılımını anlaşılmaktadır” (s. 60-61’de atıfta bulunduğu gibi).

Her kültürün değerli olduğu, belli alanlarda değil her yerde görülebileceği açıktır. Ancak kültürler sadece toplumlara ait olmayabilir. Aynı zamanda belli bir coğrafyayı da işaret ederler. Bu geniş alanda birçok toplum benzer kültürel değerlerde taşıyabilmektedir. Bu da kültürün var olan çizgilerinin ötesinde bir alanı göstermektedir. “Kültür kavramının coğrafya haritalarına hiç benzemeyen bir yanı ve özelliği de onun sınırları sorunu, daha doğrusu, onun sınırlarındaki belirsizliktir. Coğrafya haritalarında sınırlar esas alındığı halde, kültür haritalarında sınırlar pek kesin değildir. En azından, kavramın sınırları, ulusun siyasal sınırlarıyla çakışık değildir. Doğu Kültürü ve Batı Kültürü biçiminde ikili ve geleneksel bir ayrım vardır. Fakat bu bölünmenin sınırları kesin değildir. Ortadoğu, Akdeniz ve İslam kültürleri iç içe girmiş kültür alanlarıdır. Birinin sınırı nerede biter? Öteki nerede başlar? Kestirmek, yanıtlamak kolay değildir” (Güvenç, 1984, s. 114).

Kaşmer Şahin makalesinde Güvenç (2010)'a göre kültürü şu şekilde tanımlamıştır. “Literatürde yukarıda verilen tanımlar gibi birçok tanımlamayla karşılaşmak mümkündür. Ancak genel bir çerçevede içinde toplamak gerekirse, bu farklı çalışmaların kültür tanımları değerlendirildiğinde dört ayrı anlam ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

- a. Bilim alanındaki kültür, Uygarlıktır.
- b. Beşeri alandaki kültür, Eğitim sürecinin ürünüdür.
- c. Estetik alandaki kültür, Güzel sanatlardır.
- d. Maddi ve biyolojik alanda kültür, üretme, tarım, ekin, arttırma ve yetiştirmedir” (Kaşmer Şahin, 2015, s. 60’da atıfta bulunduğu gibi)

Güvenç (1984) ‘İnsan ve Kültür’ isimli kitabında, kültür kavramının çeşitli yönlerine dikkat çeken önemli tanımlamalara yer vermiştir. Bu tanımlamaları aşağıdaki başlıklar altında toplamak mümkündür (s. 101-102).

- 1.Sosyal miras ve gelenek birliği
- 2.Hayat yolu ya da biçimi
- 3.İdealler, değerler ve davranışlar
- 4.Çevreye uyum
- 5.Geniş anlamda eğitim
- 6.Bireysel psikoloji
- 7.Oluşumu ve kökeni
- 8.Düşünüş
- 9.Simge

Güvenç (2002) yazısında kültürün değişmesi boyutuna değinmiş, her şeyde olduğu hayatta kalabilmenin bir şartının da değişim olduğuna vurgu yapmıştır. Diğer canlıların aksine insanın kültürel değişim ile neslini devam ettirebileceğini savunmuştur. Değişmeye karşı direnç gösterenler zorlu koşullar karşısında hayatta kalamaz. Diğer canlı türlerinin aksine insan, kültürün değişme özelliği sayesinde türünü devam ettirebilmiştir (s. 25).

Kültürlerin değişime açık bir yapıya sahip olduğu aşikârdır. Az ya da çok değişim, kültürler için kaçınılmaz bir durumdur. Ancak aynı değişimi kültürleri meydana getiren toplumlar için dolayısıyla toplumları meydana getiren bireyler için her zaman söylemek mümkün olmayabilir. Kimi insanlar değişime son derece açıktır, kimileri ise değişime büyük direnç göstermektedir. Değişime olan bu direnç var olduğundan bu yana edindiği kültürel değerlerin benliğinin her yanına yayılmasının göstergesidir. Ağaç yaşken eğilir sözünü doğrular şekilde süreç içinde kalıplaşan ve belirginleşen kültür anlayışı, bireyin yaşamının ilerleyen bölümlerinde kalıcı bir hal alabilmektedir. Güvenç (2002) makalesinde söz konusu olan direnci ‘kültürün çeşitli şekillerde değişmesine karşın kişilerin bu değişime hemen uyum sağlayamaz ve belli bir kültürün içinde yetişip o kültüre ait değerlere sahip kişilerin özyapısı zor değişir’ şeklinde açıklamaktadır (s. 26).

Bireyler değişime karşı kapalı olabilir ancak kültürler daha önceden de belirtildiği gibi değişime açık bir yapıya sahiptir. Değişen bir kültür bulunduğu jenerasyonu değil belki ama değişen bu kültürle yeni tanışan bireylerde farklı bir etki meydana getirerek değişimi olağan kılabilir. Bozkurt Güvenç, bireyin değişebilirliğini “Belli bir toplumsal çevreyle etkileşime girerek biçimlenen genetik (biyolojik) ve psikolojik yapı kolay kolay değişmez; ama değişmiş çevreyle ilk kez etkileşime giren yeni kuşaklar mutlaka değişir. Kuşak çatışması olarak bilinen ve çaresi bulunamayan evrensel sorun buradan kaynaklanır” şeklinde açıklamıştır. (Güvenç, 2002, s. 26).

Kültürlerin değişimiyle bireyler, ister değişsin ister direnç gösterecek, tüm kültürler hayatta kalma ihtiyacı hisseder. Bu hayatta kalma isteği bireylerin mutlu olup olmamasıyla yakından ilgilidir. Kültürlerin yaşayabilmesi ve sürdürülebilmesi, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamasına ve bireylerin ve akabinde toplumların mutlu olmasına bağlıdır. Güvenç (1984) kitabında kültürün bireyle olan ilişkisini şu şekilde açıklamıştır. “Kültür, temel biyolojik ihtiyaçları ve bunlardan doğan ikinci

derecedeki ihtiyaçları, çoğu zaman ve önemli ölçüde karşılar. Kültürel kurumlar ve ilkeler, başarısı denenmiş çözüm yollarıdır. Psikoloji bilimi, ancak doyum verici olduğu sürece, alışkanlıkların devam ettiğini göstermiştir. Doyum, alışkanlıkları destekler ve pekiştirir. Doyum yokluğu ise alışkanlıkların kaybolmasına sebep olabilir. Öyleyse kültürel öğeler, toplumun üyelerine bir doyum veya hizmet sağlayarak var olabilirler. En azından kültürel öğenin verdiği doyum veya umut, onun sebep olduğu acıdan daha büyük olmalıdır ki devam etsin” (s. 105).

Tomlinson (2004) kitabında bedensel ihtiyaçların karşılanması açısından yaptığımız birçok şeyin, verdiğimiz kararların kültürel olduğundan bahseder. “Kültürel anlam çıkarma ve yorumlama, insanları, bireysel ve kolektif olarak birtakım hareketlere sevk etmektedir. Hareketlerimiz çoğunlukla pratik veya ekonomik bir gereklilikten kaynaklanıp araçsal olabilir; ancak burada bile daha geniş bir kültürel anlayış ‘bağlamı’ içinde ele alınırlar. Bedensel ihtiyaçları tatmin etmek gibi en temel araçsal hareketler bile bu anlamda kültürün dışında değildir. Bazı koşullar altında (zayıflama, dini oruç, açlık grevleri gibi), yemek yeme veya a kalma kararı kültürel bir karardır” (s. 41).

3.2. Kültürel Bellek

Kültürel bellek, geçmiş, şu an ve gelecek arasında bağlantı kurmamızı sağlar. Bireylerin ve içinde yaşadığı toplumun tecrübelerini kaydeden bir arşiv görevini üstlenir. Toplumların yaşadığı tüm değişimleri nesilden nesile düzenli olarak aktarır.

Bireylerin ve toplumların hatırlayabilmesi belleklerin sürekli canlı tutulmasıyla mümkündür. Kültürlerde ancak bireylerin bu davranış ve tutumlarına bağlı olarak var olabilirler. Odacı (2015) bellek tanımını, “Bellek; bilinç ve bilindişi, zaman ve zaman ötesi, mekân ve mekânlar arasılık üçgeninde algılayan, ayırt eden, birleştiren, soyutlamalar yapan, hatırlatan, aktaran, öğrenen olarak farklı işlevlere sahiptir. Bellek bu bağlamda dn, bugünü ve anlarda toplar, deneyimler ve yeniden yaratır” şeklinde açıklamıştır (s. 129).

Kültürler bireyler vasıtasıyla yaşamlarını sürdürebilirler. Dolayısıyla kültürlerin var olabilmesi, bireylerin tüm yaşamları süresince hatırlama pratiğine bağlıdır. Birbirleriyle ilişkili olan tüm yaşanmışlıklar, içinde bulunduğu toplumun değerler ile doğru orantılı olarak anlam kazanır. “Toplumsal yaşamda algılanan her unsurun

anlam kazanması bellekte yer alan yaşanmışlıklar ve bilişsel, duyuşsal kazanımlarla ilgilidir. Algılananı hatırlanan kılan, belirli bir kültürel çevrede yaşayan bireyin daha önceki yaşanmışlıkları ile öğrendiklerini ilişkilendirebilme becerisidir. Bu bağlamda bireye ait olan belleğin içeriğini belirleyen içerisinde yaşadığı kültürel ortamdır. Bu anlamda bellek yaşamın tamamına yayılmış bir alıntılama zinciridir. Bu kültürel ortam içerisinde yaratılan ortak değerler, semboller ve bu sembolleri anlama ve anlamlandırabilmede kültürel bellek taşıyıcıları olarak nitelendirilen kişilerin etkisi büyüktür” (Odacı, 2015, s. 130).

“Bellek kişisel, toplumsal ya da kültürel de olsa, dış belleğin desteğiyle varlığını sürdürür. Bilginin mekân ile kurduğu ilişki özelinde ölümsüzleşmesi bellek içeriğinin olduğu gibi korunduğu anlamına gelmez. Bellek, Assmann’ın da ifade ettiği gibi yeniden yeniden kurulur” (Demir, 2012, s. 186). Bellekler sürekli canlılığını korur. Yeni tecrübeler, yeni pratikler kazandıkça bellekler tekrar ve tekrar tazelenir. Böylece hatırlama dinamiği yeni bilgilerle daha kalıcı bir yapıya sahip olur.

“Bellek çok yönlü ve sınırları geniş olan bir kavramdır. Toplumsal anlamda kültürel bellek, bir toplumun ortak deneyimleri sonucu oluşan bilgiyi, birikimi içerir” (Murtezaoğlu, 2012, s. 344). Bu açıdan yaklaşıldığında bir toplumun zaman içerisinde yaşadığı tecrübeler kültürel belleğin oluşmasında belirgin rol oynamaktadır. Kültürel bellek ancak zaman süzgecinden geçerek içeriğini doldurur ve değer kazanır.

Halaç ve Demir (2017) bireylerin hafızalarının geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurduğunu ve ileriki süreçlerde topluma yön verecek olan unsurun, kültürel miras olacağından bahsetmiştir. “Geçmişle olan bağımızı oluşturan kültürel miras öğelerini günümüze taşıyabilmek son derece önemlidir. Birey olarak hafızamızı korumamız ileriki süreçlerde bize yol göstermektedir. Yaşadığımız deneyimlerden veya başkalarının yaşadığı deneyimlerden aldığımız dersler ileri süreçte bize yol göstermektedir. Bu nedenle bireysel hafıza bizim için önemlidir. Toplumsal olarak baktığımızda ise kültürel mirasımız bize yön verecek fenerlerden biridir. Kültürel mirasımız sayesinde edindiğimiz bilgilerle toplumsal geçmişimizi aydınlayabiliriz” (s. 1443).

Toplumsal bellek, kültürün yaşatılması boyutunda önemli bir yer tutmaktadır. Kùltürler bireyler tarafından yaşatılır, bireylerde toplulukları dolayısıyla toplumları meydana getirir. Kùltür, yaşatılması ve sürdürülebilmesi açısından insanlara ihtiyaç duyar. Bu açıdan bakıldığında kültürel bellek kavramı, toplumsal bellek kavramıyla iç içe geçmiş durumdadır.

“Toplumsal anlamda bellek biyolojik olarak aktarılamadığından, nesiller arası bağın sağlanması ve bir toplumun sosyal varoluşunu devam ettirebilmesi için kültürel belleğin sürekli biçimde canlı tutulması gerekir. Bu ise hatırlamaya ilişkin pratiklerin gerçekleştirilmesine bağlıdır” (Murtezaoğlu, 2012, s. 345). Toplumsal bellek kùltürlerin yaşatılması açısından önemlidir. Dolayısıyla nasıl kùltürler biyolojik olarak atalarımızdan miras kalmadıysa, kültürel bellek için de benzer şeyleri söylemek mümkündür. Sürekli tekrar edilerek hafızaları canlı tutar ve gelecek nesillere aktarabilir.

Bellek kavramını izah etmeye çalışırken karşımıza çıkan tanımlamalardan birisi de toplumsal bellektir. Kùltürler ve toplumlar birbirinden bağımsız düşünölemeyeceği için, kültürel bellek ve toplumsal bellekte aynı şekilde birbirleriyle iç içedir. Kùltürün devamlılığını sağlayan bireyler birbirlerinden destek ve güç aldıkları anlarda daha güçlü hatırlarlar. Bireysel olarak yapılan etkinliklerin yanı sıra toplumsal olarak yapılan etkinlikler toplumsal hafızayı akabinde kültürel hafızayı daha kalıcı kılar. Kültürel bellek, bireysel olmanın yanında toplumsaldır. Toplum, bireylerden meydana geldiğine göre birlikte yapılan her edim toplumsal belleği güçlendirir. “Toplumsal bellek, bireylerin bellekleri gibi münferit olayların değil, aynı olaylara şahitlik eden bireylerin, bir olay veya durum karşısında yaşadıkları anılarının ortak paydada buluşmaları sonucunda oluşur. Bireylerin bellekleri zihinsel bir arşiv gibi düşünölrken, toplumların bellekleri de kültürel bir arşiv gibi düşünölebilir. Çünkü toplumun kùltürden veya kùltürün toplumdan ayrılarak tanımlanması imkânsızdır. Toplumların varlığını ve devamını sağlamadaki başrolü oynayan kùltür, toplumların oluşumunda ana ögedir. Toplumsuz kùltür, kültürsüz toplum düşünölemez” (Atik ve Bilginer Erdoğan, 2014, s. 2).

3.3. Ritüeller

Ritüel tanım olarak TDK' da iki şekilde açıklanmıştır. İlki ayin, ikincisi ise âdet haline gelmiş olarak belirtilmektedir (TDK, 16.03.2018). Ritüeller kültürün devam ettirilmesi açısından önemlidir. Kültürlerin kuşaktan kuşağa aktarılması için sürekli tekrar edilmesi gerekir. Ritüeller bu aktarımın yapı taşlarından birisidir. Yapısı gereği ritüeller toplumlar için yararlı olduğu noktada devam ettirilir. Neden niçin yapıldığı bir yana ihtiyaçları karşılamadığı noktada sürekliliğini yitirebilir. Ritüeller dünü, bugünü ve geleceği birbirlerine bağlar. Bu süreç zarfında belli aralıklarla değişim geçirir. Ritüellerin yapısındaki bu değişim, bireyler tarafından yavaş yavaş sindirilir. Murtezaoğlu, ritüellerin sürekliliğinin, toplumlar için önemli olan belli dönüm noktalarının, toplumun devam ettirme isteğiyle ilgili olduğundan bahseder. “Toplumu bir arada tutan değerler, inanışlar, ortak tutum ve davranışlar bellek yoluyla sürekliliği ve kimliğin devamlılığını sağlar. Ritüeller ise toplumsal belleğin tekrar tekrar kuruluşunu sağlayarak, toplumsal bilginin yeni kuşaklara aktarılması işlevini yerine getirirler” (Murtezaoğlu, 2012, s. 345).

“Düzenli aralıklarla yapılan ritüellerde belli toplumsal gereklerin yerine getirilmesi yoluyla insan yaşamın başlıca geçiş alanlarına hazırlanır” (Murtezaoğlu, 2012, s. 347). Ritüeller özellikleri gereği birbiriyle bağlantılı olmakta, birinin başlangıcı birinin bitmesi anlamına gelebilmekte, kişi yeni bir toplumsal statü kazanabilmektedir. Birbiri arkasına gelen bu süreçleri geçiş ritüeli olarak açıklamak mümkündür. Kınılı ve Yükselsin'e (2015) göre “Geçiş ritüelleri” (*rites of passage*) terimi kısaca, insan yaşamındaki belirli dönüm noktalarını (doğum, ergenlik, evlilik vb.) simgeler. Bireyin bir toplumsal statüden diğerine geçiş yapmasıyla ve geçişin topluluğun geri kalan fertlerine mal edilmesiyle ilişkilidir. Kalıplaşmış geçiş ritüelleri, özellikle ‘geleneksel’ toplumlarda, toplumsal yapının devamlılığını güvence altına alır” şeklinde ifade edilmiştir (s. 1125).

Ritüellerin bir başka yanı ise kişiye doğumundan itibaren yaşamı boyunca kazandırdığı bu statülerin etkili olabilmesi, beklendiği gibi sonuçlanması, destekleyici unsurların varlığı ile gerçekleşmektedir. Ritüelin bir bütünlük arz edebilmesi uygun koşul veya koşulların oluşturulmasıyla mümkün olacaktır.

Murtezaoğlu (2012) makalesinde Durkheim'in saptadığı şekilde ritüellerin toplumsal işlevinden bahsederek, dört madde olarak özetlemiştir.

1. “Ritüeller, bireyi toplumda yaşamak için toplumun gerektirdiği düzen bağının sıklığına, acı çekmeye hazırlar, bu yolda onu eğitir.
2. Ritüel, bireyleri bir araya getirir, bireyler arasındaki toplumsal bağları güçlendirir, ortaklığı pekiştirir.
3. Ritüelin toplumda canlandırıcı bir işlevi vardır. Toplumun ilişkilerini kalıtlarının bilincine vardırır; geleneklerin sürmesi, inançların tazelenmesi, değer yargılarının, törelerin kökleşmesine yardım ederek toplumu canlı bir biçimde ayakta tutar.
4. Mutluluk verici işlev: Toplumun bir üyesi olmanın getirdiği mutluluk duygusunu verir. Özellikle toplumun bunalımlı dönemlerinde kişilerin coşku ve duygularını bir arada dile getirmelerine olanak tanıyarak bozulan dengeyi düzeltir” (s. 345-346).

Karaman (2010) Collins'e göre ritüelin bileşenlerini katılanlar açısından ele aldığını makalesinde şu şekilde açıklamıştır. “İki veya daha fazla kişinin aynı mekânda fiziksel varlıkları birbirini etkiler. Ritüele katılanlar arasında duygu paylaşımı yaşanırken, dışarıdakiler duygusal olarak dışlanırlar. Ritüele katılanlar, ortak nesnelere, eylemler ve iletişim yoluyla birbirlerine odaklanırlar ve odaklandıkları ortak noktanın farkındadırlar. Katılımcılar böylece ortak ruh halini ya da duygusal tecrübeleri paylaşırlar” (s. 230).

3.4. Alt Kültür

Kültürler farklı konularda alt kültürlere ayrılabilir. Bu alt kültürler, bir başka bakış açısıyla, toplamda bulunduğu toplumun genel kültürünü oluşturur. Kültürün tanımlaması ötesinde alt kültürün ne ifade ettiğini anlamak gerekir. Güvenç, İnsan ve Kültür adlı kitabında Steaward'nın yerleşme kuramına göre konuyu açıklamıştır. “Her yerleşme (üretim) biriminin kendine özgü kültürel özellikleri vardır. Aynı yöntemle çözümlenecek olursa, büyük bir kent yerleşmesinin farklı semt ve mahallerinde bile farklı kültürel özellikler bulunur. Milli sınırlar içindeki bu farklı birimlere ve sentezlere de ‘alt kültür’ adı verilir” (Güvenç, 1984, s. 115'te atıfta bulunduğu gibi).

Alt kültürler, içinde buldukları kültürün hemen hemen her yerinde görülebilirler. Kültürün zenginliğine katkıda bulunur, daha renkli bir toplum oluşmasına yardımcı olurlar. Bu sayede alt kültür anlamına daha da güç katar. Eşanlı'ya (2012) göre “Her sosyal grubun veya zümrenin, bünyesinde yaşadığı ilke ve toplumun genel kültür bütünü içinde; etnik, dini, tarihi, ekonomik, yerel ve mesleki nedenlerle farklılık gösteren çeşitli diller, elbiseler, evler, çocuk yetiştirme tarzları, hayat ve dünya görüşleri, yaşama biçimleri vardır. Bu farklı kültürel yönleri alt-kültür adı verilir” (s. 120).

3.5. Kültürel Değişim

Kültürlerin, bireylerin ve toplumların ihtiyaçlarını karşılamak gibi özelliği vardır. Bireylerin ihtiyaçları farklılaştıkça içinde bulunduğu kültürü de etkiler. Kültür bireylerin kültürel anlamda doyuma ulaşması için kendini sürekli yeniler. İki taraflı bir durum olarak bireyler ve toplumlar değiştikçe kültürler kendini yeniler, değişir. “Her kültür, insanların karşılaştıkları sorunları çözmeye yardımcı olacak düşünce ve eylemler için bir kılavuz niteliğindedir. Devam edebilmesi için kültür, o kültüre göre yaşayanların gereksinimine göre yaşayanların temel gereksinimleri karşılayabilmeleri ve topluluğun üyelerinin düzen içinde yaşamasını sağlayabilmelidir. Böylece bir kültür, bireylerin kişisel çıkarları ve bütünsel olarak toplumun ihtiyaçları arasında bir denge kurmalıdır. Bunlara ek olarak kültür, yeni koşullara uyum sağlamak ya da var olan koşullara dönük algıları değiştirmek için bir değişme kapasitesi de sahip olmalıdır” (Haviland ve diğ, 2008, s. 102).

Kültürler başka bir açıdan incelendiğinde günün gereksinimlerini karşılamaya çalışır. Etki-tepki şeklinde var olan küçük değişimleri algılar bukalemunun yaptığı gibi içinde bulunduğu konuma uyum sağlar. “Kültürler kendi içlerindeki ve çevrelerindeki hareketlere ve eylemlere karşılık veren devingen bir sistemdir. Bu sistemdeki bir öge değişirse ya da dışarıdan bir kuvvet baskı uygularsa, bütün sistem bu değişikliğe uyum göstermek için harekete geçer. Yeterli bir şekilde işlev gösterebilmesi için harekete geçer. Yeterli bir şekilde işlev gösterebilmesi için kültür, değişen koşullara uyum gösterebilme esnekliğe sahip olmalıdır” (Haviland ve diğ, 2008, s. 119).

Mahmut Tezcan'ın çevirisini yaptığı Ottaway'in Toplumsal Kuvvetler – Kültürel değişme ve eğitim kitabında³ kültürün ihtiyaçlar dahilinde de değiştiğinden bahsetmektedir. “Bütün insanlar, öncelikle, gereksinimlerinin tatmini arzusuyla faaliyet gösterirler, bu durum bireysel faaliyet kadar toplumsal faaliyetin de arkasındaki güçtür. İhtiyaçlar, egoist, diğergam maddi, fiziki, zihni, duygusal veya ruhsal olabilir. Fakat bir toplumda toplumsal kuvvetleri yapan bütün gruplar herhangi biçimde gereksinimlerinin tatminini talep ederler. Kültürel adaptasyon toplumsal gereksinimlerin tatmini sürecinde yer alır. Kültür değişirken yeni ihtiyaçlarla karşılaşılır” (Ottaway, 2012, s. 144).

3.6. Kültürlenme

Haviland ve diğ., (2008) kültürel antropoloji kitabında önemli antropologlardan Ralph Linton'un kültürün aktarımını ‘toplumsal kalıtım’ olarak adlandırdığından bahseder. Kültür bireyin ailesinden aldığı DNA⁴ gibi genetik olarak geçmez. “Kişi, kültürü içinde büyüyerek öğrenir ve kültürün bir nesilden diğerine aktarılması sürecine kültürlenme denir” (s. 113).

Kültürlenme, etkileşim süreci içinde meydana gelir, aynı toplumda yaşayan farklı kültürel ve alt-kültürel özellikler sahip bireyler arasındaki etkileşim sayesinde kültürlenme ortaya çıkar. Güvenç (2002) kitabında kültürlenmeden bahsederken aynı zamanda kültürlemeyle de farkını açıklar. Kültürleme daha çok aile ile birlikte başlarken, kültürlenme ise iş ve eğitim gibi farklı özelliklere, kültüre sahip benzer yaştaki kişilerin birbirleriyle olan etkileşimle ortaya çıkar (s. 86).

3.7. Kültürleme

“Kültürleme, İnsanoğlunun çocuk veya ergin olarak kendi kültüründe etkinlik kazanması ve eğitim süreci sırasında karşılaştığı bilinçli ve bilinçdışı şartlandırmalar olarak tanımlanır” (Güvenç, 1984, s. 132). Güvenç kitabında kültürlemeyi eğitimle

---

³ Mahmut Tezcan, A.K.C. Ottaway'in Toplumsal Kuvvetler – Kültürel değişme ve eğitim kitabının 133-152 sayfalarının çevirisini yapmıştır.

⁴ DNA (Deoksiribo Nükleik Asit). Biyologlar, DNA'nın tanımını, dünya üzerindeki bütün canlı organizmaların özelliklerini belirleyen kimyasal madde şeklinde tanımlamaktadır.

olan ilişkisi anlamında tanımlarken, kültürlemenin eğitim kavramından çok daha geniş bir çerçeveye sahip olduğunu belirtmektedir.

Güvenç (1984) eğitimin kültürlemeden farklı yanlarını nedenleriyle birlikte açıklamış, kültürlemeye bir tanım yapmıştır. “Çünkü, eğitim, kültürlemenin bilinçli, erekli veya istendik şartlamalarını içermektedir. Oysa, kültürleme, tanımı gereği, bilinçsiz ya da bilinçdışı, yaygın, kendiliğinden, rastgele, bireysel öğretileri ve şartlanmaları da kapsar. Kültürleme, en geniş anlamıyla, eğitim ve öğrenmedir” (s. 132). Eğitimin yapılabileceği en bilindik kurum okullardır. Kültürlemede, bilinçli öğrenme okullarda belli bir çerçeve içinde bireylere sunulur. “Eğitim antropologlarının görüşüne göre, okul, toplumun eğitimi için ne kadar önemliyse, toplumun kültürü de okuldaki kültürleme süreci üzerinde o kadar etkilidir. Diğer bir deyişle okul eğitimi, zaman ve mekan sınırlaması yapılmış bir kültürleme sürecidir” (Uygunkan, 2005, s. 208).

3.8. Kültürleşme

Güvenç’e (1984) göre “‘Kültürleşme’ insanın başka toplumlardan öğrendikleri veya bir toplumun diğerinden aldığı, edindiği öğeler ve farklı toplumların karşılıklı olarak birbirinden etkilenmesidir” (Güvenç, 1984, s. 113). Bu sebeple kültürleşmenin meydana gelebilmesi için birden fazla kültür’ün etkileşim içinde olması gerekir. Daha açık bir ifadeyle tanım olarak “Kültürleşme, iki ya da daha çok sayıdaki kültür grubunun aşağı yukarı sürekli ilişki ve etkileşimi sonucunda, gruplardan birisinin ötekine alt kültürel bileşiminin çıkması süreci olarak tanımlanabilir” (s. 134).

“Kültürleşme süreci için en az iki ayrı kültür sistemi gereklidir; fakat bu yeterli değildir. Yeterlilik şartı, sürekli ilişki ve etkileşimle yerine gelir. Kültürleşme kuramı, bu sürecin belli bir zamanda başladığını, belli bir süre sonra belli düzeylere ulaştığını ileri sürer” (Güvenç, 1984, s. 135). Kültürleşmede etkileşim sonucunda kültürler değişikliğe uğrar. Dolayısıyla kültürün yaşamasına olanak sağlayan toplumlarda birlikte değişirler. Bir tür kültür alışverişi sonucunda bireyler de değişir. Uzun süre etkileşim halinde olan kültürlerde yaşayan bireyler ister istemez kültürleşme sürecine dahil olmaktadır. Bu süreçte iki tür kültürleşmeden söz etmek mümkündür. “Kültürleşme, bireysel planda, zorla yapılıyorsa *trans-kültürasyon*, bir

toplumun diğerini yutması, sindirmesi sonucuna varıyorsa *asimilasyon* adını alır” (Güvenç, 1984, s. 135).

Kültürleşme, doğup büyüdüğü kültürden çok uzaklarda bulunan bireyler için daha farklı bir süreci kapsamaktadır. Bunun en belirgin örneklerini göçmenlerde görebilmek mümkündür. Göçmenlerin ait olduğu kültürel donanımla yeni yaşamındaki kültür yapısı zıt yönlerde sahip olabilir. “Göçmenlerin yeni bir çevrede deneyimledikleri kültürleşme süreci, kendi ülkelerinin sahip oldukları kültürün duygusal, davranışsal, zihinsel, değerler vb. örüntüleri ile donanmış birey için çok sayıda engel ve zorluklarla dolu bir süreçtir” (Karaçay, 2012, s. 403).

“Kültürleşme stresini bazı gruplar daha fazla hissederken, bazıları görece daha az hissetmektedir. Stresi daha az hissedenler, yakınları veya akrabalarının bulunduğu ülkelere göç etmiş grupların üyeleridir. Yakınlar, akrabalar, hemşehriler sayesinde göçmenin orjin ülkesinin kültürü, yeni çevre içinde bir anlamda yeniden yaratılıp korunmaktadır” (Karaçay, 2012, s. 403). Göçmenler açısından kültürleşme sürecini kolaylaştıran etmenler bulunması, bu zorlu süreci daha az kayıpla geçmelerini sağlayacaktır. Kendilerinden daha önce göç eden aynı kültürden yakınlarının olması bu süreci kolaylaştırmakta bununda ötesinde beraberinde getirdiği kültür daha fazla anlam kazanmaktadır. Bununla birlikte göç eden bireylerin yeni yaşamlarına alışmasının yanında dahil oldukları yeni kültür ortamının uyum sağlaması önemlidir. Göçmenlerle birlikte göç edilen toplumun buna onay vermesi, istemesi gerekir. Elbette bu tahmin edileceği gibi kısa vadede olabilecek bir süreç değildir.

3.9. Kültürel Kimlik

Bireyin varlığı kendisini tanımlamasıyla anlam kazanır. Bu tanımlama, doğumundan itibaren şekillenen kimlik kavramı sayesinde hayat bulur. Dolayısıyla her şeyden önce bireyin kendisinin farkına varması ve kim olduğunu bilmesi gerekir. “İster felsefi, ister kültürel temelli olsun insanın kendisini tanımlaması onun en önemli sorunlarından biridir. Ben kimim? Ve neyim? Sorusu kimlik arayışının özünü oluşturur. Benlik ve kişilik insanın içinde yaşadığı toplumdan bağımsız olarak şekillenemez. Ancak evrensel değerlerden de tamamen kopuk da değildir” (Akdemir, 2004, s. 44)

Bayraktar'a (2013) göre kimlik tanımını "Çok yönlü ve birçok şekilde tanımlanması mümkün olan kimlik kavramı, bizim ne olduğumuz, kendimizi nasıl tanımladığımız, biraz da nasıl tanımlandığımızla alakalı bir durumdur. Kimlik bizi ötekilerden ayıran ve bizi biz yapan değerler bütünüdür. Hayat karşısındaki tutumumuz ve eşyaya hâkim biçimimiz olarak da tarif edebileceğimiz kültürle kimlik arasında bu bağlamda iç içe geçmiş sıkı bir ilişkiden söz etmek mümkündür" şeklinde yapmıştır (s. 229).

Bireyler, hem kendilerine hem de içinde yaşadığı topluma ait kimlik özelliklerine sahip olabilirler. Bu kimlik yapısı bir nevi her ikisinin karışımından oluşabilmektedir. Bireyler yaşadığı toplumdan yalıtılmış değildir, dolayısıyla bireyin kimliğinin inşasında toplumun önemi yadsınamaz. "Kimlik ve kültür kavramlarının ortak ifade biçimi olarak da tarif olunabilecek kültürel kimlik, kullandığımız dil, inancımız, milliyetimiz ve de hangi medeniyet dairesinde bulunduğumuzla ilgili bir durumdur. Meseleye bu yönüyle bakıldığında, kültürel kimliğin ortaya çıkışı hem çevresel yani dış hem de insani faktörlere bağlıdır demek kanaatimizce yanlış olmaz" (Bayraktar, 2013, s. 229).

Kurtişoğlu (2008) çalışmasında "bireysel kimlik ile kültürel kimlik arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır" der (s. 18). Birey kendi kimliği ile içinde yaşadığı kültürel kimliğe hem katkı yapar hem de o kültürel yapı içinde kendi kimliğini şekillendirebilir. Bu şekillendirme tamamen tüm kişilik özelliğini etkilemez, kültürel kimliği bireyin kendi kimliğini daha değerli hale getirir.

Yıldız ve diğ.'ne (2002) göre kültürel kimlik kavramı "doğuştan sonra elde edilenler ve kazanılanlarla ilgilidir. Ortak değerlerden, ahlak anlayışından, örf-âdetlerden, edebiyat ve musikiden, topluma has geleneksel sanatlardan, konuşulan dilden, ulusal sembollerden, belirleyici ve farklılaştırıcı mimarilerden, dini inanışın toplumda kendini bulan şeklinden, mutfaktan, günlerin topluma göre ifade ettiği anlamdan, hissedilen duyguların paylaşılması ile ortaya çıkan çok unsurlu bir olgudur. Oluşumu için tarih, din, dil gibi olgular rol alırken yaşanan ortak acılar, sevinçler kültürel kimliği yoğurmakta ve geliştirmektedir" olarak açıklanmıştır (Poyraz Tacoğlu ve diğ., 2012, s. 1947 'de atıfta bulunduğu gibi). Görüldüğü üzere kültürel kimliğin oluşmasında farklı alanlar etkili olmaktadır. Bireyin doğumundan hemen sonra şekillenmeye başlayan kültürel kimliği ait olduğu toplumun çeşitli değerlerini zaman içerisinde özümsemektedir.

“Kültürel kimlik, “Ben kimim?”, “Biz kimiz?” sorularına verilecek cevaptır. Kültürel kimlik, aynı ortak kültürü paylaşan insanların kimliğidir” (Poyraz Tacoğlu ve diğ., 2012, s. 1947’de atıfta bulunduğu gibi). Bu sorular daha başka anlamda kişinin kimliği içinde sorulabilir. Ancak aralarındaki büyük fark kültürel kimliğin toplumu oluşturan bireylerin ortak bakış açısını ifade etmesidir. Bireyin kültürel kimliği yaşadığı çevrenin ortak değerlerini benimsemesiyle şekillenir. Bu ortak değerlerin benimsenmesi toplumun kültürel kimliğini meydana getirir.

Kültürel kimliğin yeni nesillere aktarılması, sürekliliğin olması kültürel kimliğin canlı kalmasını sağlar. Bununla birlikte aktarılan kültürün zenginliği kapsadığı zaman boyutunda değerlendirilir. Bu sebeple “Her toplumun bir tarihsel geçmişi, tarih içinde kültürlerin sürekliliği kültürel kimlik için önemli olmaktadır” (İlgin ve Hacıhasanoğlu, 2006, s. 61).

Kurtişoğlu (2008) çalışmasında göç kavramına bireysel ve toplu göç olarak yer vermiş kültürel kimliği devam ettirme arzusunun toplu göçlerde daha ön planda olduğunu ve yerleşilen toplumu daha fazla etkilediğini belirtmiştir (s. 16). Bireylerin tek başına kültürel kimliğini koruması için yoğun çaba göstermesi gerekmektedir. Kültürel kimlik paylaşılması ve aktarılması gereken bir kavramdır. Dolayısıyla topluluklarda kültürel kimlik özelliklerinin, grup üyeleri tarafından devam ettirilmesi daha kolaydır.

Çağlayan, (2007) kimlik tanımına Balkan göçmenlerinin bakış açısıyla yaklaşmış ortak bir kültürel kimlik anlayışı algısından bahsetmiştir. Göçmenler için Balkanlı olmak daha büyük çerçevede üst kimlik vazifesi görmektedir. Yapılan çalışmalar gösteriyor ki Bulgaristan göçmenleri kendilerinden sonra, öteki balkan ülkelerindeki göçmenlerle daha kolay anlaşmaktadır (s. 185). Kültürel kimlik kavramı, göçmenler üzerinde daha belirgin hissedilmektedir. Yaşamaya çalıştıkları kültürel kimlik uzak mesafelerde bir ortak değer bir kültürel kimlik olarak ‘göçmen kimliği’ halini almakta, göçmenlerin birlikte yaşama istekleri ve tercihleri kültürel kimliklerini yaşatmalarına olanak sağlamaktadır.

4.GÖÇ

4.1. Göç Nedir?

Türk Dil Kurumu (TDK) yaptığı tanımda göç'ü; “ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle bireyler ile toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 16.03.2018). Sürekli kalınan ikametgâhın değişmesi anlamında değerlendirildiğinde göç, elbette sadece belli bir nüfus hareketi olmaktan öte içinde önemli kavramlar bulundurmaktadır. Tanımlamaların farklılığı aslında göç kavramına nereden ve nasıl bakıldığıyla yakından ilişkilidir.

Göç, kelime anlamı olarak Türk kültüründe çoluk çocuk hep beraber bütün ailenin yer değiştirmesi olarak belirtilmektedir (Çakır, 2011, s. 130). Elbette göç kavramını sadece aile veya toplu yapılan bir hareket olarak görmemek gerekir. Göçler toplu olarak yapılabileceği gibi bireysel olarak ta yapılabilir. İster bireysel ister toplu olarak yapılsın anlam olarak kalıcı olarak yer değiştirme anlamını taşıdığı kesindir. “Türkçede ‘göç’ kavramı İngilizcede ‘migration’ (immigration, emigration) kavramına karşılık olarak kullanılmakta olup geniş bir anlama sahiptir. Değişik nedenlerle meydana gelen nüfus hareketlerinin neredeyse tamamı bu kavramla ifade edilmektedir. Örneğin sosyo-ekonomik nedenlerle ‘köyden şehre göç’ veya ‘Türkiye’den Almanya’ya göç’ ile politik göç olarak tanımlanan ‘Bosna’dan Türkiye’ye göç’ gibi zorunlu göçler de genel olarak aynı kelimeyle ifade edilmektedir” (Hacısalihoglu, 2012, s. 31-32).

Göç kavramını Özcan (2016) makalesinde üç temel bileşene ayırmış, çok boyutluluk üzerinde durmuştur. Göçü sabit bir kavram olarak görmemek gerektiğini savunmuştur. Göçün içinde toplum, siyaset ve ekonomi anlamında bir sebep ve sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Süreç açısından incelendiğinde göçün başladığı yer, göç süreci ve göç sonrası ikamet edilen yer olarak ayrılabilir (s. 4).

“Göç; dünü, bugünü ve geleceği olan, neden ve sonuçlara sahip, zaman ve mekân unsurlarını da içinde barındıran bir süreç olarak incelenmiştir. Göç insan yaşamını tümünden değiştirebilecek önemli bir olaydır” (Pekcan, 2015, s. 244). Sebebi ne olursa olsun göç bireylere yeni bir yaşamın kapısını açmaktadır. Eski yaşamlarını geride bırakırken göç edilen yerde göçmen⁵ olarak yeniden hayat başlamaktadır.

Göçün gerçekleşmesindeki amaç ne olursa olsun temelinde bireylerin yer değiştirmesi söz konusudur. Yer değiştirirken kullandıkları yol, yöntem ve uzaklıktaki farklılıklar göç eden bireyler üzerinde farklı etkiler yaratmaktadır. Aksoy (2012) Mutluer'den (2003) alıntı yaptığı yazısında göç olayına nedenlerinden ziyade ‘mekânsal’ bir yer değişikliği temasıyla yaklaşmıştır. “Göç olgusunun en önemli boyutu doğal olarak mekânsal ilişkide karşımıza çıkmaktadır. Göç, gönüllü veya zorunlu, kısa ya da uzun dönemli olsun, bireylerin yaşamını toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel olarak etkileyen başlıca unsur, yaşanan mekânın değiştirilmesidir. Bu mekân değişimi yakın ya da uzak mesafeli olabilmekte; kat edilen idari ve siyasi sınırlar göç olgusuna farklı anlamlar yükleyebilmektedir” (s. 294 şeklinde aktardığı gibi)

4.2. Göçün Sebepleri ve Türleri

Göç hareketlerinin birçoğu zorunlu sebeplerden meydana gelmektedir. Göç kavramı günümüz için halen süre gelen bir hareket olmakla birlikte kökleri ilk yüzyıllara kadar gitmektedir. Kavimler göçü olarak bilinen kitlesel olarak gerçekleşen ilk göç 4.yüzyıl ortalarında meydana gelmiştir.

Göçün meydana gelmesi elbette bir veya birkaç sebepten meydana gelmektedir. İnsanlar göç etme ihtiyacını hissettikleri anda başlangıcından sonuna bir neden-sonuç ilişkisi içine girmektedirler. Tarih boyunca bu sebepler zaman içinde çeşitli değişimlere uğramıştır. “İnsanlığın ortaya çıktığı tarihsel süreç boyunca yer değiştirme hareketi olan göçlerin niteliğinde sürekli değişimler söz konusu olmuştur. İlk zamanlarda göç olayları daha ziyade coğrafi, açlık, savaş, kıtlık ve iklim koşulları gibi nedenlerden kaynaklanırken günümüzde bu nedenler yerini kültürel, siyasi,

---

⁵ Göçmen, TDK ‘da kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), muhacir olarak tanımlanmaktadır.

iktisadi, dini, eğitim, sanayileşme, gereksinim vb. nedenlere bırakmıştır” (Akıncı ve diğ, 2015, s 60).

Göç, kendi içinde birçok çeşitleri olan bir kavramdır. Başta gelen çeşitler arasında iç göç ve dış göç kavramları gelmektedir. Göç, aynı ülkenin farklı bölgelerine yapılıyorsa iç göç, farklı ülkeler arasında yapılıyorsa dış göç adını almaktadır. Örnek olarak Kars’tan Ankara’ya yapılan göç iç göç, Türkiye’den Almanya’ya yapılan göç ise dış göç olarak tanımlanabilir (Kurtişoğlu, 2008, s. 14). Asar (2004) çalışmasında dış göçü uluslar arası göç olarak tanımlamasının yanı sıra bireyler üzerinde oluşturduğu kimlik kavramı üzerinde durmuştur. “Dış göç tipinin içerisinde yer alan bir kavram olan ‘uluslararası göç’ kavramı, kişilerin kendi ülkesinin dışına çıkıp diğer ülkelerde yaşamını sürdürmeye başlaması şeklinde tanımlanmakta olup kimi zaman ulusal kimlik ve aidiyetin sorgulanmasına da neden olmaktadır” (Akıncı ve diğ, 2015, s 62-63’de atıfta bulunduğu gibi). Uluslararası göç aynı zamanda değişik kültürlerin bir araya gelmesini sağlamaktadır. “Uluslararası göç, farklı kültürlerin parçası olan bireylerin, grupların, örgütlerin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel anlamda hızlı ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmalarına neden olmaktadır” (Aksoy, 2012, s. 298).

Nuredin (2011) kitabında iç-dış göç yaklaşımına ek olarak ayrıca serbest ve zorunlu göç yaklaşımından da bahsetmiştir. “Kişi kendi rızasıyla iskân mahallini değiştiriyorsa, meydana gelen göçe serbest göç, kişinin meskûn olduğu bölgede yaşayabilmesi için gerekli asgari şartların ortadan kalkması halinde meydana gelen göçlere ise zorunlu göç denir” (s. 17). Gönüllü yapılan göçlerde ön planda bireyin isteği bulunurken, zorunlu olarak yapılan göçlerde doğal afetler ve savaş gibi sebepler doğrultusunda gerçekleşir (Çakır, 2011, s. 16). Göçler, gönüllü/serbest veya zorunlu olarak yapılsın, başlı başına zorluklarla dolu bir süreci ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında aslında tüm göçler büyük ölçüde zorunlu olarak yapılmaktadır. Bireyler var olan yaşamlarını geride bırakırken kendisini bu göç’e iten sebeplerden kurtulmayı amaçlamaktadır. Yukarıda bahsedilen terör, savaş, deprem gibi sebepler meydana gelme bile bireyler içinde buldukları yaşam şartlarını daha iyiye götürmek için de göç edebilir. Sonuç itibarıyla öyle ya da böyle bireyleri göç etmeye iten gizli veya görünen sebepler bulunmaktadır. Bu da göç kavramının hemen hemen her durumda zorunlu şartlar altında yapıldığını göstermektedir.

Göç kavramı, çeşitleri bakımından yaklaşıma göre değişiklik gösterebilmektedir. Bunlardan bazıları; göçün başladığı yer, göçün nedenleri, göçün sonlandığı, yerleşilen yer, yerleşim yeri seçimi şeklinde sıralanabilir (Özcan, 2016, s. 8). Özcan (2016) çalışmasında göç olgusunu çeşitli şekillerde sınıflandırmış, genel olarak kabul edilen bazı göç çeşitlerini şu şekilde sıralamıştır.

1. İradeye bağlı olanlar

2. Yoğunluğa bağlı olanlar

3. Coğrafi alana bağlı olanlar

Özcan'a (2016) göre yoğunluğa dayalı göçler bireysel ve kitlesel olarak ele alınmaktadır. Kişinin kendi verdiği kararlar doğrultusunda göç etmesine bireysel göç, birden fazla göç kararı almış kişinin ortak mantık ve doğrultuda hareketle göç etmesine ise kitlesel göç denilmektedir (s. 8).

4.3. Bulgaristan'dan Göçler

Göç gerek tanım gerekse kavram olarak birçok makale, dergi ve kitaba başlık olmuştur. Göçün içinde barındırdığı anlam ve farklılıklar göç eden ve göç edilen yerdeki kişiler ve toplumlar için farklı algılara sahip olabilmektedir. Göç söz konusu olduğunda ise gerek geçiş güzergâhı olarak gerekse yerleşilen yer olarak Türkiye stratejik öneme sahip bir ülke konumundadır. Yaşanan her göç hareketinde nüfusu artmış, gerçekleşen her göç dalgasında Türkiye farklı coğrafyalardan, farklı milletlerden göçmenlerin yaşadığı bir ülke haline gelmiştir. Göç eden ve göç alan toplumlar için etkileşim kaçınılmazdır. Her iki tarafta belli oranlarda bu süreçten etkilenmektedir. Sadece göçmenler değil yerleşilen toplumda bu sürecin içinde yer almaktadır.

Uluslararası göç açısından bakıldığında Bulgaristan'dan kitlesel olarak gerçekleşen önemli göç'ler bulunmaktadır. Türkiye ve Bulgaristan arasında adeta bir göç yolu meydana gelmiş, her kitlesel göç Bulgaristan'daki Türkler için yeni bir yaşamın kapısını açmıştır. "Bulgaristan'daki Türkler her fırsatta Türkiye'ye göçe zorlanmıştır. Ancak bazı dönemlerde bu göç faaliyetleri çok yoğun ve zor şartlar altında gerçekleşmiştir. Özellikle 1912–1920, 1950–1951, 1968–1978 ve 1989 göçleri buna örnek verilebilir" (Çetin, 2009, s. 396).

“Pusch (2012) yazısında Bulgaristan’dan Türkiye’ye yapılan göçleri (1989 senesinde yaşanan büyük göç ayrı bir ifadeyle yer verilmiş) temel olarak ikisi Cumhuriyet öncesi ve üçü Cumhuriyet sonrası olmak üzere beş bölüme ayırmıştır. “1989 Göçünden önce Bulgaristan’dan Türkiye’ye beş tane büyük göç dalgası yaşanmıştır. İlk ikisi Osmanlı döneminde meydana gelmiştir. İlki 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından (93 Harbi), ikinci ise 1912-1913 Balkan savaşlarında olmuştur. Geri kalan üç göç dalgası Cumhuriyet döneminde yaşanmıştır. 1925’den sonra, 1950-1951 seneleri arasında ve 1968’de. Bu süreçlerde yüz binlerce Bulgaristan Türkü Türkiye’ye gelip yerleşmişlerdir” (s. 448).

4.3.1. 93 Muhacereti (1877-1878)

Tarihte 93 harbi olarak bilinen büyük göç balkan coğrafyasında büyük nüfus değişikliklerine neden olmuştur. Dolayısıyla Bulgaristan’da yaşayan Türkleri etkilememesi mümkün değildir. Ayşegül İnginar, 2012 yılına ait kitabında konuyu ‘93 Muhacereti’ olarak ele almıştır. 93 (Harbi) Muhacereti olarak bilinen ilk göç akımı 1877-1878 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşı sırasında gerçekleşmiştir. “Söz konusu göç, Bulgaristan Devleti’nin kuruluş sürecinde gerçekleşti. Bilindiği gibi, Bulgar Prenslığı 1878 yılında Osmanlı Devleti’nde “Tuna vilayeti” olarak yer alan bir bölgede kuruldu. Ancak bu prenslik, hukuken İstanbul’a bağlıydı. Tuna Nehri ile Balkan Sıradağları arasında kalan Tuna vilayetinde 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar yaşıyordu. Böylece vilayetin nüfusunun yüzde 50’si Türk olmakla birlikte, bölgedeki işlenebilen toprakların yüzde 70’i Türklerin elindeydi. Bu husus hiç şüphesiz gerek Bulgar ulusunu kurma peşinde olan Bulgarları gerekse de Slav Birliği’ni kurmak isteyen Rusları rahatsız ediyordu” (s. 26)

Sonuçta tüm bu rahatsızlıklar sonucunda Ruslar savaş başlatma kararı almışlardır. Yaklaşık yedi ay süren bu savaşta bir milyon civarında Türk göç etmek zorunda bırakılmıştır. Göç eden nüfusun yarısı yollarda yaşamını kaybetmiş, Bulgaristan’da bıraktıkları mal varlıkları yağmalanmıştır. O yıllarda Nihat paşa el konulan toprakları veya bedelini geri almak istese de bunu başaramamıştır (Şimşir, 1986, s. 201). “Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra başlayan bu göç hareketlerinde Haziran 1879-Eylül 1880 tarihleri arasında Varna Limanı’ndan yaklaşık olarak 18.033 Türk Anavatana

geçmiştir. 1878-1912 yılları arasında Bulgaristan'dan 350.000 Türk göç etmek zorunda kalmıştır” (Çolak, 2013, s. 116).

4.3.2. 1912-1913 Göçü (1950'ye Kadar)

Türkiye'ye Bulgaristan'dan yapılan ilk göç sonrası ikinci olarak 1912-1913 yılları arasında yapılan göç 50'li yıllara kadar devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu göç periyodu, siyasi anlamda oldukça çalkantılı bir dönem olarak görülmektedir, göç eden kişi sayısı buna bağlı olarak sürekli değişiklik göstermektedir.

Osmanlı ve Bulgaristan'ın 1912'de başlayan Balkan savaşında karşı taraf olması, Bulgarların Türklere ait mallara el koyması ve isimlerini zorla değiştirmeye çalışması Bulgaristan'da yaşayan Türkleri zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde Türkler üzerinde yapılan baskılar neticesinde bu duruma karşı çıkanlar göç etmeye mecbur bırakılmıştır. Göç eden Türklerin sayısı ise bu dönemde bilinmemektedir. I.Dünya savaşından sonra göç eden Türklerin sayısında bir azalma görülmektedir. I.Dünya savaşının sonrasında ki dönemde göçün azalmasındaki en önemli etkenlerden birisi Aleksandr Stamboliyski'nin⁶ Atatürk ve Türkiye hakkındaki düşüncelerinin olumlu olması gösterilmektedir. Fakat tüm bu olumlu havaya karşın Aleksandr Stamboliyski'nin öldürülmesi Türkler üzerindeki baskıların artmasına neden olmuştur. Türkiye'ye 1912 yılında başlayan Balkan savaşını takip eden yaklaşık yirmi yılda, her yıl başına hemen hemen 10 bin Türk tekrar göç etmeye mecbur kalmıştır (İnginar, 2012, s.29-32). Göç eden Türkler bu süreçte artış göstermiş “1934'de Bulgaristan'daki askeri ihtilalden sonra bu oran yılda 20.000 kişiye çıkmıştır” (Çolak, 2013, s. 117).

1940-1949 yılları arasındaki dönemde göçmen sayısında tekrar azalma meydana gelmiştir. Çolak (2013) makalesinde dönemi “Bu on yıllık dönemde yılda ortalama 2100 kadar göçmen gelmiştir. Bulgaristan'ın kuruluşundan 1949 sonuna kadar geçen 72 yıllık sürede Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısının en az olduğu dönem bu on yıllık dönem olmuştur. Bunun nedeni, Bulgaristan'dan yurt dışına çıkışların hemen hemen yasaklanmış olmasıdır” şeklinde belirtmiştir (s. 118).

---

⁶ Dönemin Çiftçi (köylü) partisi lideri

4.3.3. 1950-1951 Göçü

Bu dönemde hem Bulgaristan hem de Türkiye karşılıklı olarak Bulgaristan'daki Türklerin çeşitli sebeplerle göç etmelerini engelleyecek kararlar almıştı. Bulgaristan'da yaşayan Türklerin pasaport isteme hakkı hemen hemen yoktu. Türklerin, özellikle Bulgaristan'daki komünist rejime adapte olabilmeleri için Türkiye'den haber almalarını engellemek istenmekteydi. Bunun yanı sıra Türk tarafı da Türklerin göç etmesine sıcak bakmıyor, vize talepleri gibi istekleri kabul etmiyordu. Bu yıllarda yapılan göçler çoğunlukla gizli veya illegal yollardan yapılmaktaydı (Özcan, 2016, s. 54-55).

Yaşanan üçüncü göç hareketi olan bu göç, özellikle konunun muhatabı olan iki ülkenin de nota verdiği, her süreçte olduğu üzere gerginlilerin yaşandığı, sınırların 89 göçüne benzer şekilde açılıp kapandığı bir süreci kapsamaktadır. Bu göç aynı zamanda 1946 yılından sonra Türkiye'ye Bulgaristan'dan gelen ve kitlesel anlamda gerçekleşen ilk göç olarak görülmektedir.

Göçün başlamasından bir süre sonra çeşitli sebeplerle (Çingenelerin vizesiz-sahte vizeyle yurda sokulmak istenmesi gibi) Türkiye-Bulgaristan sınırı geçişlere kapatılmıştır. Türkiye'nin doğru hamleler yaparak konuyu hukuki çerçevede uluslar arası arenaya taşıyacağını bildirmesi görüşmelerin yeniden başlamasına neden olmuştur. Yapılan görüşmeler sonunda "günde 800 göçmen gönderilmesi şartı iki tarafça kabul edilerek 2 Aralık 1950'de sınır açılmış ve göçmen akını yeniden başlamıştır" (Çolak, 2013, s. 128).

1950 yılının ağustos ayında Bulgaristan 250 bin kadar Türk'ün göç etme isteğini sert bir notayla Türkiye'ye bildirmiş ve göçmen statüsünde Türkiye'ye alınmasını istemiştir (Özcan, 2016, s. 58). 1950-1951 yılları arasında geçen bu göçün dikkat çeken yanı Bulgaristan hükümetinin ülkede yaşayan Türkleri kalabalık gruplar halinde Türkiye sınırına göndererek zorunlu olarak göç ettirmek istemesidir (İnginar, 2012, s. 35).

İki ülke arasında yapılan anlaşma gereği günlük ortalama 800 göçmen Türkiye'ye göç etmiş, ancak ilerleyen zamanda bu sayı giderek azalmıştır. Türkiye'nin Kasım 1951'de sınırı kapatmasının ardından Bulgaristan, aynı ay göçmenlerin göç etmelerini yasaklamıştır. Sınırların kapatılmasına ve göçün yasaklanmasına kadar

geçen sürede göç eden göçmenlerin sayısı 154 bin civarındadır. İlk başta 250 bin olarak ifade edilen göç etmek isteyen göçmenlerin büyük bir kısmı göç edememiştir (Özcan, 2016, s. 60-61).

4.3.4. 1969-1978 Göçü

Bilal Şimşir (1986) Bulgaristan Türkleri isimli kitabında 1969-1978 yıllarında gerçekleşen göçün ‘Yakın Akraba Göçü’ olarak bilindiğini yinelemiş, yirmi yıl öncesine dayanan bir geçmişi olduğundan bahsetmiştir. 1950-1951 göçünde göç hazırlığı içinde olan hatta vize almalarına rağmen göç edemeyen göçmenler bulunmaktadır. Bununla birlikte göç edemeyenlerin içinde Türkiye’ye giriş yapma şansı yakalamış olanların yakın akrabaları bulunduğunu belirtmek gerekir. İki ülkenin aldığı kararlar birçok aile ve yakın akrabanın ayrı kalmasına neden olmuştur. Şimşir (1986) kitabında konuyu “Türkiye’ye gelmiş olan 156 bin kadar göçmenin yakınlarının çoğu Bulgaristan’da kalmıştı. Göç akını sürüp gitseydi bu parçalanmış aileler birleşecek, birbirinden kopmuş olan yakınlar Türkiye’de kavuşacaklardı. Ama bütün hızıyla sürüp giderken birdenbire kesiliveren göç, parçalanmış ailelerin birleşmelerine de engel olmuştu. Parçalanmış aileler birbirlerine kavuşmak istiyorlardı” şeklinde açıklamıştır (s. 314-315). Buradaki bir başka meselede göç hazırlığı yapan göçmenlerin ellerindeki vizelere güvenerek Türkiye’ye gideceklerine kesin gözüyle bakmalarından dolayı malları elden çıkarmış olması göçmenleri zor durumda bırakmıştır.

Bu göç dalgasına (1969-1978) neden olan sebeplerden birincisi yukarıda belirtildiği üzere önceki göç sırasında birbirlerinden ayrı kalmış, parçalanmış ailelerin olmasıydı. İkincisi ise vizesi olduğu halde Türkiye’deki akrabalarının yanına gidememiş, vizelerinin olmasına güvenerek mal varlığının bir kısmını veya hepsini elden çıkarmış göçmen aileler bulunmasıydı.

1968 yılının Mart ayında yapılan bir anlaşma’da büyük zorluklar çekmelerine ve yoğun göç etme isteklerine karşın göç edemeyen Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye, ailelerine ve yakın akrabalarına kavuşmaları sağlanmıştır. Ancak anlaşma gereği göç edeceklerin taşınması gereken bazı şartlar bulunmaktadır. Anlaşmada kimlerin göç edebileceği detaylı bir şekilde yer almıştır. İnginar (2012) kitabında 1952 yılından

önce göç etmiş akrabaları bulunan göçmenlerin Türkiye'ye gidebilmesini sağlayan anlaşmanın şartlarını şu şekilde sıralamıştır.

a) "Karı-koca;

b) Ana, baba, büyük ana, büyük baba; vb.;

c) Çocuklar ve torunların eş ve çocukları;

d) Anlaşma tarihine kadar evli olmayan kız ve erkek kardeşler ile ölü kız ve erkek kardeşlerin bekâr ve reşit olmayan çocukları" (s. 42).

5. BULGARİSTAN'DAN GÖÇ (1989)

Önceki bölümlerde kısaca Bulgaristan'dan farklı zamanlarda yapılan göçlerden bahsedilmiş 89 göçü öncesi konuya genel bir bakış açısı getirmeye çalışılmıştır. 1989 göçü kendi içinde diğer göçlere göre daha farklı dinamiklere sahiptir. Gerek göçmenlerin özellikleri bakımından gerekse göçün yapısı anlamında kendi içinde ayrı bir yere önemi bulunmaktadır. Son göç akımı olarak bilinmekle birlikte Bulgaristan'dan göç aslında hiçbir zaman bitmemiştir. Ancak büyük bir nüfusun çok kısa bir süre içerisinde göç etmesi açısından 89 göçünün önemini belirtmek için bu göçü nedenleriyle birlikte açıklamak faydalı olacaktır.

Tarihe bakıldığında Türkiye'nin göç konusunda epey tecrübeye sahip bir ülke olduğu görülmektedir. Bunların en önemlilerinden birisini şüphesiz balkanlardan yapılan göçler oluşturmaktadır. Balkanlar açısından değerlendirildiğinde, Bulgaristan'ın en fazla Türk nüfusu bulunduran ülke olduğu görülmektedir. “Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyetinin sınırları dışında kalan en kalabalık Türk nüfusunu Bulgaristan Türklerinin teşkil etmesi itibariyle de, Cumhuriyet döneminde Balkan coğrafyasından yapılan göçlerin büyük kısmı Bulgaristan'dan gerçekleşmiştir” (Boykoy, 2015, s. 29).

Kuyucuklu (2010) 89 göçünün diğer göçlerden farklı yanlarını belirtmiştir. Gerek sayısal anlamda gerekse fiziki şartlar olarak belirgin özellikler ortaya çıkmaktadır. Bu özelliklerden birisi 89 göçünden önce yapılan diğer göçlerin bir anlaşmaya dayalı olması, son kitlesel göç olan 89 göçünde ise iki ülke arasında herhangi bir anlaşma yapılmamış olmasıdır. “Yani Bulgar yönetimi göndermiş, Türkiye de kabul etmiştir. Bu göçün ikinci bir özelliği de çok hızlı olmuş olmasıdır. En büyük göç hareketi olarak bilinen 1949-1952 döneminde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 162 bin göçmen gelmiş olduğu halde, 1989'da iki buçuk aylık sürede göçmen sayısı 320 bini geçmiştir. Üçüncü bir özellik de, gelenlerin oradaki taşınmaz değerlerini hiç paraya çevirememiş olmaları, taşınırılarının da ancak bir kısmını getirebilmiş olmalarıdır” (s.

269). Farklı bir açıdan bakıldığında ise bir anlaşma olmamasına rağmen Bulgaristan'ın göçmenleri Türkiye'ye göndermek istemesi, Türk tarafının ise göçmenleri kabul etmeye hazır olduğunu her ortamda belirtmesi, “bu usulün uygulanması bakımından ise 1989 göçü “ikili anlaşmaya dayalı nüfus aktarım’ını yani bir mübadeleyi andırmıştır” şeklinde yorumlanmıştır (Hacıoğlu, 2014, s. 33).

“1989 göçü ise gönüllülük esasına dayanmamakta ve bununla ilgili herhangi bir anlaşma bulunmamaktadır. 1989 Göçü, ilk dönemde (1877-1919) gerçekleşen göçe zor kullanımı bakımından benzetmekle birlikte savaş koşulları bakımından ayırmaktadır” (Türkeş, 2012, s. 595).

1989 göçü, göçü yaşayanlar ve neden olanlar açısından bakıldığında farklı anlamlar içerebilmektedir. Balaban Salı ve Mehmed'e (2014) göre göç, göçmenler için asimilasyon politikalarından kurtulmak ve istemedikleri halde göç etmek anlamına gelirken, Jivkov açısından da bu politikalar doğrultusunda hareket etmek istemeyenlerin tercih ettiği seçenek olmaktadır (s.14).

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki göç meselesi 80'li yılların başında da canlılığını korumaya devam etmiştir. 1982'de dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren ile Todor Jivkov arasında geçen görüşme sonrasında “Bütün göç anlaşmalarını yürürlükten kaldırıyoruz. Sadece parçalanmış aileler meselesi gündemdedir” denilmiştir (Bayraktarova, 2015, s. 25). 1984'e kadar ise Bulgarların zorla isim değiştirme uygulamasına başlamasından sonra yeniden canlanmaya başlamıştır.

Atasoy (2010) 1989 göçünü yalnızca iki ülke arasındaki bir konu değil tüm dünyayı ilgilendiren önemli bir göç olduğunu belirtmiş, “oluşumu, nedenleri, gelişimi, kapsamı, uluslararası yansımaları, hem sosyo-ekonomik, hem de siyasi sonuçları itibari ile bu zorunlu göç, çok boyutlu, çok karmaşık, uluslararası bir kitlesel etnik göçtür” şeklinde yorumlamıştır (s. 10). Belirtilen süreç içerisinde ve belirli aralıklarla gerçekleşen Bulgaristan göçünün en belirgin özelliği, Bulgaristan'daki Türk nüfusunun azaltılmasına yönelik bir amaç taşımasıdır” (Kolukırık, 2006, s. 2).

World Refugee Survey (1990)'a göre “1989 yazı boyunca 300 binde fazla Bulgar Türkü ve Pomak'ın (Müslüman Slav) Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçe zorlanması, Avrupa'da İkinci Dünya Savaşından o güne kadar gerçekleşen en büyük kitlesel insan hareketlerinden birisi olarak bilinir'. Ancak bu göç geçmişten gelen göç hareketlerinin devamı olarak da görülmelidir” (Kirişçi ve Karaca, 2015, s. 301 şeklinde aktardığı gibi).

Şekil 5.1: Sınırdan eşyaları ile geçen Bulgaristan Türkleri⁷

Balkanlarda yaşayan Türkler içinde Bulgaristan Türklerinin sayısı diğer göçmenlere göre daha fazladır. Dolayısıyla Balkan Türklerinden Türkiye'ye göç edenler içinde Bulgaristan Türk'lerinin sayısı daha çoktur. 1989 yılında yapılan son göçte istemedikleri halde tekrar göç etmek zorunda kalmışlardır. Özgür (1998) “Yaklaşık 550 yıl Osmanlı yönetiminde kalmış bu devletin toprakları üzerinde yaşayan Türkleri Bulgaristan'dan uzaklaştırmak, asimile etmek ve Türkiye'yi siyasal, ekonomik sosyal sıkıntılara sokmak amacıyla göçe zorladıkları tarihi bir gerçektir” (Çetin, 2010, s. 72 şeklinde aktardığı gibi)

⁷ Şekil 5.1, 5.2, 5.3, 5.4 ve 5.5 www.balkanevi.com kaynağından alınmıştır. (18.04.2018)

1989 göçünün Türkiye açısından olduğu kadar Bulgaristan açısından da birçok sonucu olmuştur. Bulgaristan'da Türk olmadığını savunan Bulgar yönetimi fikir değiştirmiş, ülkede Türk'lerin yaşadığı gerçeğini kabul etmiştir (Atasoy, 2010, s. 14-15).

1980'li yılların ortalarına kadar Bulgaristan'da yaşayan Türklerin ulusal azınlık olarak kabul edildiği bilinmektedir. Ancak bu durum Bulgar hükümetini aldığı bazı kararlar neticesinde değişmeye başlamıştır. Kirişçi ve Karaca'ya (2015) göre “nihayet bu durum, 1984-1985'te Türklerin isimlerini Slav isimleriyle değiştirerek asimile edilmelerini amaçlayan bir kampanya ile zirve noktasına ulaşmış oldu” olarak belirtilmiştir (s. 302).

İsim değiştirme kampanyasına başta Bulgaristan'da yaşayan aydınlar olmak üzere birçok göçmen tarafından çok sert tepkiler verilmiştir. Yapılan protestolara seyirci kalmayarak “Hükümet, öncelikle muhalif olan, halkın güvendiği ve önder olarak kabul ettiği yaklaşık 5 bin aydını, yürüyüşler arifesi ve hemen sonrasında sınır dışı ettirmiştir. Böylece ortaya çıkan olağanüstü durumu kontrol etmeyi planlamıştır. Ancak aydınlara karşı yapılan bu cezalandırma, geniş Türk kitlelerinin daha iyi organize olup haklarını talep etmeye sevk etmiştir” (Zafer, 2010, s. 41).

Bulgaristan, gerçekleştireceği kitlesel göç öncesinde uyguladığı yöntemlerin eleştirildiği bir dönemde Türkiye'de akrabaları bulunan göçmenleri yavaş yavaş Türkiye'ye göndermiştir. “Aslında Bulgaristan'ın başlattığı bu yeni uygulama 1989 yılında yaşanan “Büyük Göç”ün de habercisi olmuştur” (İnginar, 2010, s. 108).

1989 Haziranında Bulgaristan'da yaşayan Türkler zorla göç etmeye mecbur bırakılmışlardır. Göçmenler alabildikleri kadar eşyayı yanlarına alarak apar topar yola çıkmış, geride bıraktıkları mal varlıkları için herhangi bir tazminat alamamışlardır (Özkan, 2004, s. 51). Aceleyle yola çıkan göçmenler trenlerle sınıra gönderilmiş, bu da sınırda yığılmalara neden olmuştur (Şekil 5.2 ve 5.3).

Şekil 5.2: Eşyaları ile bekleyen Bulgaristan Türkleri

Şekil 5.3: Trenlerle Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri

Kahraman (2015) makalesinde konuyu “1989 yılında yaşanan göçü diğer göçlerden ayıran bir özelliği vardır. 300 binden fazla kişi insan haklarına aykırı bir şekilde sınır dışı edilircesine Kapıkule sınır kapısına gönderilmiştir” şeklinde ifade etmiştir (s. 5).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye yapılan göçler incelendiğinde karşımıza üç ayrı bölüm çıkmaktadır. 1878 yılından itibaren 1912'li yıllara kadar olan dönemde savaşın meydana getirdiği zorunluluktan dolayı yağılan göçlerdir. 1923-1978 yılları arası ise iki devlet arasında yapılan anlaşmalar sonucunda yapılan göçlerdir. 1989 yılında gerçekleşen göçte ise anlaşmanın ve savaşın olmadığı daha farklı bir yapı karşımıza çıkmıştır. “1985 olaylarını müteakiben başlayan ve 1989'da Bulgaristan'daki Türklerin önemli bir kısmının çok kısa bir süre zarfında Türkiye'ye gitmelerini zorlayan faaliyetlerin daha önceki göçlere benzemediği aşikârdır” (L. Kayapınar, 2012, 393).

1989 yılına gelindiğinde Bulgaristan ilk önce küçük gruplar daha sonra ise büyük gruplar halinde göçmenleri sebep göstermeden sınır dışı etmeye başlamıştır (İnginar, 2010, s. 110). Güler (2014) makalesinde olay gazetesinin haberine yer vermiştir. Gazete, göç süresi boyunca yaklaşık olarak kaç kişinin Türkiye'ye giriş yapacağını konusunda iyi bir tahminde bulunmuştur. “23 Haziran 1989 'da Olay Gazetesi'nde yer alan haberde, Bulgaristan ülkeden ayrılacak Türklerin sayısının 300 bini bulabileceğini bildirdi. Şimdiye kadar, 150 bin kişinin pasaport aldığı 100 Müslümanın da başvuruda bulunduğu açıklandı. Yetkililer, resmi rakamlara göre, ülkeden ayrılan 60 bin kişiyle, Türkiye'ye gideceklerinin sayısının 300 bini bulabileceğini belirttiler” (s. 54).

Bulgar Hükümeti ilk olarak 1989 Mayıs ayında Bulgaristan dışına yapılacak göçlere izin vermiştir. Göç etmek isteyen göçmenlere geçerlilik süresi beş yıl olan pasaportlar vermiştir (Gündüz, 2013, s. 4).

Göç eden Türklerin sayısının her geçen gün artması Türk hükümetinin bazı önlemler almasına neden olmuştur. Vizesiz olarak gelen göçmenlere sınırı kapatmak ve vize uygulamasına geçme kararı alma mecburiyetinde kalmış bu da gelen göçmen sayısının azalmasına sebep olmuştur. İnginar (2010) çalışmasında bu konuya değinmiş, sınırların kapatılmasından sonra göçmenlerin yerleşim yeri tercihlerinden bahsetmiştir.

“Türkiye'nin Bulgaristan'dan vizesiz gelen göçmenlere 22 Ağustos 1989 tarihinde sınırı kapatmasının ardından, Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısında çok ciddi bir azalma olmuş, bir günde binlerce göçmenin giriş yaptığı sınır kapılarından giriş yapan göçmen sayısı günde 100 kişiyi geçmemiştir. Sınırın kapatılmasının ardından Türkiye'deki göçmen sayısı ve bu kişilerin Türkiye genelinde iskân edildikleri yerler daha

net bir şekilde görülmeye başlanmıştır. Buna göre, zorunlu göçün başladığı tarihten, Türkiye'nin sınırlarını kapatmasına kadar geçen süreçte Bulgaristan'dan Türkiye'ye giriş yapan Türklerin sayısı 320 bin civarında olmuştur. Devlet Bakanlığı'nın 1989 yılının Ağustos ayında hazırladığı istatistiğe göre Türkiye'ye gelen 320 bin göçmenin yaklaşık 250 bini Marmara Bölgesine yerleşmiştir. İstatistikte, çoğunluğunu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerin oluşturduğu yaklaşık 25 yerleşim yerine gönderilen 100 bin kadar göçmenin buralara hiç gitmediği ya da gidip geri döndüğü açıklanmıştır. Bu nedenle de başta Bursa ve İstanbul olmak üzere Marmara Bölgesi'ndeki bazı illerde yığılma yaşanmıştır. Soydaşlarımız iskân için özellikle göçmen ailelerin çoğunlukta olduğu Trakya bölgesi ile İstanbul, Bursa, İzmir ve Eskişehir'i tercih etmiştir. İskân için İstanbul'u tercih eden göçmenlerin sayısı yaklaşık 140 bin civarında olmuştur" (s. 171-172).

1989 zorunlu göçünde ne kadar göçmen geldiği birçok çalışmada yakın sayılar belirtilmekle birlikte resmi olarak açıklanan sayılarda bulunmaktadır. 1989 yılı içinde Maral'a (2010) göre "Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısı 323.694'dür. Bunun 11.615 ise vize alarak gelen göçmenlerdir" (s. 60).

Bulgaristan tarafının 'Büyük gezinti' olarak tanıttığı bu süreci Türkiye tarafı 'hoş geldin' soydaş olarak adlandırmıştır. 1989 yılında hangi isimle ifade edilsin yaklaşık 300 bin Bulgaristan Türk'ü Türkiye'ye giriş yapmıştır. Türkiye'ye göç eden göçmenlerden bir kısmı çeşitli sebeplerle geri dönmek zorunda kalmıştır. Pusch'a (2012) göre "yaklaşık 100.000 kişi geri döndüğü için Türkiye'ye yerleşenlerin sayısı 200.000 civarında tahmin edilmektedir" (s. 449). Zaten bu göç olayını bir gezinti bir tatil olarak görmeleri göçmenleri vatandaşlıktan çıkarmamalarını açıklamaktadır. Göçmenler açısından da bu bakış açısı zaman içinde kendilerinin lehine dönecektir.

Maral (2010) makalesinde yaptığı çalışmada göç eden nüfusun kadın ve erkek olarak yaş dağılımını göstermiş, meslek gruplarına göre sayısal veriler vermiştir. Arka sayfada bulunan tabloda 1989 yılında gerçekleşen göçte gelen göçmenlerin yaş gruplarına göre kadın ve erkek sayısı belirtilmiştir (Tablo 5.1) (s. 61).

Tablo 5.1: Göçmen nüfusun yaş grubuna göre dağılımı⁸

Yaş Grupları	Kadın (Nüfus)	Erkek (Nüfus)	Toplam	Kadın (Yüzde)	Erkek (Yüzde)	Toplam
0-15	41.826	43.433	85.260	26.7	28.7	27.7
16-65	103.383	98.134	201.517	201.517	64.9	65.4
66+	11.620	9739	21.359	7.4	6.4	6.9
Toplam	156.829	151.307	308.136	100	100	100

Aşağıdaki tabloda 1989 yılında gerçekleşen göçte gelen göçmenlerin sayısı mesleklere göre yüzde olarak belirtilmiştir (Tablo 5.2) (s. 66).

Tablo 5.2: Göçmenlerin meslek gruplarına göre dağılımı⁹

Statü	Sayı	%
Tarım ve Sanayi İşçi	70.142	22.8
Serbest	15.884	5.2
Memur	11.367	3.7
Sakat	26.676	8.6
Ev Kadını ve Çocuk	14.053	4.6
Öğrenci	54.790	17.8
Emekli	38.975	12.6
Diğer	29.960	9.7
Belirsiz	46.289	15.0
Toplam	308.136	100

⁸ Maral (2010) makalesinde, kaynağı ‘Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Başkanlığı, ‘Bulgaristan’dan Türk Göçleri, 1990, s.27’ şeklinde belirtmiştir.

⁹ Maral (2010) makalesinde, kaynağı ‘Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Başkanlığı, ‘Bulgaristan’dan Türk Göçleri, 1990, s.30’ şeklinde belirtmiştir.

Bulgaristan'ın hemen hemen birçok şehrinde göçmenler zorluklarla karşılaşmışlardır. Dolayısıyla göçmenlerin sayısı göz önüne alındığında bu şehirlerden oldukça kalabalık bir topluluk Türkiye'ye giriş yapması beklenen bir sonuçtur.

1989'da Bulgaristan'dan göç eden Türklerin daha çok Dobruca ve Deliorman, Kırcaali ve Burgaz bölgelerinden geldikleri görülmektedir (İnginar, 2010, s. 172). Cingöz (2013) yaptığı araştırmada zorunlu göç sırasında sınırdan geçişleri dönemsel olarak belirtmiştir. Zorunlu göçün başladığı andan itibaren göçmenlerin Türkiye sınırından girişi sayısal olarak arka sayfadaki tabloda aylık olarak belirtilmiştir (Tablo 5.3) (s. 21).

Tablo 5.3: Bulgaristan'dan Türkiye'ye zorunlu göçün başladığı tarihten itibaren aylık veriler halinde sınırdan Türkiye'ye girişin sayısal verisi¹⁰

TARİH	GİRİŞ YAPANLAR		TOPLAM (KİŞİ)	GENEL TOPLAM (KİŞİ)
	VİZELİ (KİŞİ)	VİZESİZ (KİŞİ)		
MAYIS/1989	-	1.630	1.630	1.630
HAZİRAN/1989	22	87.599	87.621	89.251
TEMMUZ/1989	79	135.297	135.316	224.567
AĞUSTOS/1989	512	87.396	87.908	312.475
EYLÜL/1989	1.859	-	1.859	314.334
EKİM/1989	3.619	-	3.619	317.953
KASIM/1989	4.531	-	4.531	322.484
ARALIK/1989	4.843	-	4.843	327.327
OCAK/1990	2.779	-	2.779	330.106
ŞUBAT/1990	3.645	-	3.645	333.346
MART/1990	4.595	-	4.595	338.346
NİSAN/1990	4.360	-	4.360	342.706
MAYIS/1990	3.254	-	3.254	345.960
TOPLAM	34.098	311.862	345.960	345.960

Göçmenler yerleşim yerleri seçiminde özellikle kendisi gibi göçmen olanların bulunduğu yerleri tercih ettikleri görülmektedir. Bunun dışında yakın akrabalarının da bu illerde yaşamaları, kalacak yer ve iş bulma gibi birçok konuda yardımcı olmaları göçmenler için bir başka tercih sebebi olmaktadır. “Hem 1950-1988 yılları arasında hem de 1989 yılında gelen göçmenlerin ilk olarak yerleştikleri illere

¹⁰ Cingöz (2013) makalesinde Ercüment Konukman'ın Anavatan ve Büyük Göç (1990, s. 61) adlı kitabında yer alan göçmenlerin ülkeye girişlerini sayısal olarak belirten tablolara yer vermiştir.

bakıldığında İstanbul ve Bursa'ya göçmenlerin yaklaşık beşte ikisinin yerleştiği görülmektedir. Yine göçmenlerin yaklaşık üçte ikisinin ise Marmara Bölgesinde yaşadığı görülmektedir” (Çetin, 2010, s. 74).

Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1950 ile 1988 yılları arası ve 1989 yılında göç eden nüfus sayısal ve yüzde olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 5.4).

Tablo 5.4: 1950-1988 ve 1989 dönemlerinde Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin ilk yerleştiği iller¹¹

İller	1950 - 1988 Yılları Arası	%	1989 Yılı	%
İstanbul	46152	18.0	84255	30.0
Bursa	46.301	17.0	67.378	24.0
Tekirdağ	14.957	5.5	30.828	11.0
İzmir	20.262	7.3	25.489	9.1
Kocaeli	7.114	2.6	12.276	4.3
Eskişehir	14.075	5.1	9.845	3.5
Kırklareli	11.266	4.1	7.045	2.5
Ankara	8.034	2.8	5.157	1.8
Balıkesir	11.833	4.3	4.852	1.7
Manisa	10.241	3.6	3.899	1.4
Diğer İller	80.633	29.7	30.035	10.7
Toplam	270.918	100.0	281.059	100.0

Çağlayan (2007) çalışmasında İstanbul ve Bursa'nın dışında İzmir'inde göçmenlerin yoğun olarak tercih ettiği iller arasında olduğunu belirtmiştir. 1989 göçünden önceki göçler incelendiğinde benzer olarak yine aynı şehirler göçmenlerin tercihlerinde ilk sıralarda yer almaktadır (s. 165). Dönem itibariye 1989 yılında Yalova'nın henüz il

¹¹ Çetin (2010) makalesinde kaynak olarak DPT, 1990, s. 32 şeklinde belirtmiştir.

olmadığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla İstanbul'a göç eden göçmenlerin yerleşim yeri tercihlerinde Yalova'yı da göz önünde bulundurmak yararlı olacaktır.

Çağlayan (2007) 89 göçmenleri üzerine yaptığı çalışmada yerleşim yeri seçiminde tercih sebeplerini araştırmış, yerleşim yeri seçiminde yine göçmenlerin bulunduğu iller ön plana çıkmıştır. Bu tercihlerin yapılmasını en çok etkileyen faktörler sırasıyla;

1.Akraba ve ailelerin bulunması (%80,5)

2.Görevli kişilerin yönlendirmesi (%8,6)

3.Tanıdıklarının olması (%4,5) olarak belirtilmiştir (s. 166).

Bir başka benzer araştırmada Turhan Çetin (2010), makalesinde göçmenlerin geldiklerinde hangi illere yerleştiği hakkında bize bilgiler vermektedir. “Soydaşlarımızın Türkiye’ye göç ettiklerinde ilk yerleştikleri iller; Bursa, Tekirdağ, Edirne, Kocaeli, İstanbul, Yalova, Kırklareli, Ankara, Muğla ve İzmir’dir. Günümüzde ise Bursa, İstanbul, Yalova, İzmir, Kırklareli, Tekirdağ, Ankara, Kocaeli, Edirne ve Sakarya göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları illerdir” (s. 71). Diğer yapılan araştırmalarda da görüleceği üzere göçmenler yaşama tercihlerini Marmara ve Ege bölgelerinden yana kullanmaktadır. Yine belirtildiği gibi bunun en başta gelen sebeplerinden birisi akrabalarının o bölgelerde yaşamaları gösterilebilir. Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin Bulgaristan’daki sahip oldukları mesleklere göre yerleştirilmeye çalışılsa da göçmenlerin tercihi iklim şartlarının Bulgaristan’la benzer yapı göstermesi gibi sebeplerle Marmara ve Ege Bölgesini tercih etmişlerdir (Çetin, 2010, s. 75).

1989 yılında yapılan göç Bulgaristan ekonomisini büyük sıkıntılara sokmuştur. Zorunlu göçle birlikte Türkiye’ye giden çeşitli alanlardaki ‘iş gücü’ zayıflamış, Bulgaristan için zor günlerin habercisi olmuştur. Dolayısıyla göçün başladığı tarihten itibaren göç edemeyen ve Bulgaristan’da kalan Türkler için şartlar aynı şekilde zorlaşmıştır. Türkeş (2012) çalışmasında devam eden göç hakkında “89 Zorunlu Göçünü takip eden ve özellikle 1990’lı yılların başında devam eden göçler büyük ölçüde kalkınma-gelişme eksenli, büyük ölçüde Bulgaristan’da geçiş dönemine denk düşen yıllarda ortaya çıkan işsizlik, yaşam koşullarının kötüleşmesi ve Türkiye’nin

daha cazip-çekici olması ve bunlara paralel akraba ilişkilerinin önemli olduğu bilinen gerçektir” şeklinde açıklama yapmıştır (s. 600).

5.1. Çeşitli Etkenler

5.1.1. Siyasi etkenler

1989 yılı dönemin sağladığı siyasi şartlarla Bulgaristan’da soya dönüş politikasının uygulandığı çeşitli zorlamaların kullanıldığı bir dönemdir. Elbette bu zor kullanma uygulamalarından birçok etnik grupla birlikte Türklerde etkilenmiştir. Bulgaristan’ın gerçekleştirmeye çalıştığı soya dönüş politikası aslında, Bulgaristan’ın Osmanlı yönetimi döneminde Müslümanlaşan ve Türkleşen Bulgarların olduğu tezinden yola çıkılarak gerçekleşmiştir (Çağlayan, 2007, s. 25-30).

Başlatılan soya dönüş politikası çerçevesinde gerçekleşen Bulgarlaştırma kampanyası sırasında Bulgar hükümeti ile karşı karşıya gelen Bulgaristan’daki Türkler toplu olarak sınır dışı edilmeye başlanmıştır. Yaşanan bu göçte Bulgar hükümetinin göçmenleri Türkiye’ye göndermeye istekli olmasının yanı sıra Türk hükümetinin de bu göçün olması yönünde uyguladığı politikalar önemli rol oynamıştır (Kolukırık, 2006, s. 3). Ayrıca belirtmek gerekir ki Bulgaristan, protesto yürüyüşlerini düzenleyen ve öncülük eden kişileri sınır dışı ederek Türkiye haricindeki değişik Avrupa’daki ülkelere göndermiştir. Daha sonraları Bulgaristan, Türklerin her geçen gün artan göç etme isteğine bir anlamda cevap vermiş ve 1989 yılının Haziranın ilk haftasında Türkiye’ye doğru da göç başlamıştır.

“Bu sınır dışı işlemlerinden sonra artan göç talepleri ve Bulgar yetkililerin zorlamasıyla 6–7 Haziran 1989’da Türkiye’ye doğru göç başladı” şeklinde belirtmektedir (Çağlayan, 2007, s. 35).

Soya dönüş politikasının ilk uygulama noktalarından birisi de Türklerin isimleri Bulgar isimleri ile değiştirilmeye başlanması olmuştur. Diğer bir alan ise Türkçenin yasaklanması olmuştur. Günlük yaşamda ve eğitimde Türkçe konuşmak yasaklanmıştır. Yine bu minval üzere Türkiye’de basılmış kitap ve gazetelerin Bulgaristan’a sokulması yasaklanmıştır” (Gündüz, 2013, s. 3). Bununla birlikte Türkçe konuşanlara çeşitli yaptırımlar uygulanmış para cezası verilmiştir. Bulgarlaştırma çalışmalarında sadece dil ve isim konusunda değil giyim-kuşam gibi

kültürel konularda da yasaklamalar getirilmiş diğer sebepler gibi aynı şekilde para cezası verilmiştir (Özay, 2011, s. 112).

Siyasi açıdan bakıldığında 1989 göçünün fitilini ateşleyen önemli olaylardan birisinin Rusya lideri Mihail Gorbaçov'un öncülüğünü yaptığı açıklık ve yeniden yapılanma anlamına gelen Glastnost ve Perestroika politikası olduğu bilinmektedir. "1989 göçünün aniden ve hızlı gelişmesinde Gorbaçov'un başlattığı Glastnost ve Perestroika (Saydamlık ve Yeniden Yapılanma) politikalarının er geç Bulgaristan'a da sirayet edeceği sirayet ettiği takdirde bütün politik dengelerin bozulacağından korkmuş olmaları en önemli etkenlerdendir" (Özay, 2011, s. 114). Bununla birlikte iki ülke arasındaki ilişkinin gerginleşmeye başlaması göçü hızlandıran diğer bir faktör olarak belirtmek gerekir. Ayrıca Deliorman'da 20 Mayıs günü düzenlenen ve çoğu bölgeleri de etkisi altına alan protesto yürüyüşleri diğer bir faktördür (Atasoy, 2010, s. 4).

Atasoy (2010) çalışmasında Bulgaristan'dan yapılan göçün sebepleri arasında, Gorbaçov'un glasnost ve perestroyka politikalarının etkisi ve Türk nüfusun artışı tehdit olarak görmelerinin dışında "Türk azınlığın Bulgaristan'ı bölerek sözde kendi otonom bölgesini (bazıları buna Türk Özerk Cumhuriyeti demişler) kurma isteklerinin önüne geçilmesi ve dünya genelinde demokrasi, insan hakları ve etnik özgürlük yanlısı derneklerin ve kuruluşların faaliyetlerinin 1985 sonrasında yoğunlaşması, özellikle 1980'li yılların sonunda Bulgaristan'da kurulan sivil toplum kuruluşların azınlık sorunlarını gündeme getirmeleri ve Türk azınlığın hak arayışını desteklemeleri" gelmektedir (s. 5).

Todor Jivkov'un 7 Haziran 1989 yılındaki toplantıda yaptığı konuşmada yaşanan olayların önemli bir sebebini de açıklamıştır. Gruev. M. ve Kalyonski, A (2008) çalışmasında "Benim sınırların açılması kararını duyurmamdan sonra Mayıs olayları ve siyasal çalkantılar azaldı, ülke daha huzurlu ve sessiz oldu. Bizler büyük bir göç psikozu içindeyiz. Bu göç çılgınlığını, bu anormal psikolojik durumu nasıl değerlendirmemiz gerekir? Ben derim ki, böyle bir psikolojik ortam bizim için olumlu ve yararlıdır" demiştir (Atasoy, 2010, s. 9'da atıfta bulunduğu gibi).

“1989 yılında Türklerin toplu olarak göç etmelerinin baskılar ve zorlama ile gerçekleştiği genel kabul gören bir görüş olmakla birlikte, Bulgarca yayınlarda ekonomik gerekçelerin de önemli rol oynadığı, Türklerin sosyalist Bulgaristan’dan refah düzeyi daha yüksek Türkiye’ye göç ederek ekonomik refah elde etmek istedikleri şeklinde de değerlendirmeler vardır. Buna delil olarak da 1989’un Kasım ayında göçmenlerin yaklaşık 60.000’in hayat şartları ve fırsatların değerlendirilmesinden hayal kırıklığına uğradıkları için geri döndükleri gösterilmektedir. Aynı şekilde demokratik reformlardan sonra bir yıl içinde göç edenlerin %42’sinin geri döndüğü belirtilmektedir. Bu tür iddialar Bulgar kamuoyunda da çok yoğun olarak gündeme gelmekte, bu şekilde 89 Göçü bir zorunlu göç olmaktan çok bir çeşit ekonomik göç olarak resmedilmektedir” (Hacısalıhoğlu, 2012, s. 54-55).

Bahsedilen geri dönüşlerin sebepleri değerlendirildiğinde sadece Bulgaristan tarafının açıklamalarının yanı sıra Türk tarafının da açıklamalarının karşılaştırılması gerekmektedir. Bireysel ve küçük grupların haricinde özellikle yeni rejim dönemindeki kitlesel geriye dönüşlere farklı açıdan yaklaşmak gerekir. “Konuyla ilgili görüşlerin daha detaylı şekilde incelenmesi gerekmektedir ve 1990’lardaki ekonomik temelli göçlere bakarak basit varsayımlarla ve genellemelerle açıklanabilecek bir konu değildir” (Hacısalıhoğlu, 2012, s. 55). Gerçektende konu detaylı şekilde incelendiğinde Jivkov öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek doğru olacaktır. “1989-1990 dönemindeki soydaş göçlerinin temelinde etnik ve siyasi nedenler ön planda iken 1991-2000 arasındaki göçlerin asıl nedeni geçim sıkıntısı, işsizlik, yani ekonomik etmenlerdir” (Atasoy, 2010, s. 12).

Vassilev’e (2001) göre “Bulgaristan’daki ekonomik ve siyasi durumun ağırlaşmasıyla birlikte Türk azınlıklarının yaptıkları gösteriler nedeniyle 1989’da Bulgaristan hükümetinin Türkiye’ye gümrük kapılarını açın çağrısı kabul görmüş ve Türkiye’ye gelen göçmenlerin sayısı 3 ayda yaklaşık 400 bin kişiye ulaşmıştır” (Utaş Akhan ve Batmaz, 2015, s. 25’de atıfta bulunduğu gibi). Diğer bir göç sayısı içişleri bakanlığı göç idaresi genel müdürlüğü resmi sitesinde¹² 1989 yılında Bulgaristan’dan 345 bin kişi’nin göç ettiğini belirtmiştir.

5.1.2. Nüfus etkisi

1989 göçüne neden olan sebeplerden artan nüfusu engellemeyi siyasi bir karar olarak görmenin dışında ayrıca kendi içinde incelemek gerekir. Gerçektende

¹² http://www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesel-akinlar_409_558_559 (21.03.2018)

Bulgaristan'daki artan Türk nüfusu göçün önemli sebeplerinden biri olmuştur. Çağlayan çalışmasında konuya benzer şekilde yaklaşmış Bulgaristan'ın artan Türk nüfusuna engel olabilmek için çareyi Türkleri asimile etmek ve göçe zorlamakla bulmuştur (Çağlayan, 2007, s. 39). Aslında konunun temel çıkış noktası Türk nüfusun artmasının ötesinde Bulgar nüfusun azalarak tam ters olarak azınlık olarak görülme endişesidir.

Jivkov'un 7 Haziran 1989 yılında politbüro sekreterleri ile yaptığı toplantıda şu sözleri söylemiştir "Eğer 200-300 bin kişiyi buradan (Bulgaristan'dan) göndermezsek 15 sene sonra Bulgaristan kalmayacak. Bulgaristan Kıbrıs gibi bir şey olacak" (Ersoy Mcmeekin, 2013, s. 120).

Toğrol (1989) yaptığı çalışmada Bulgaristan göçmenlerine çeşitli sorular yönelmiştir. Göçmenlerin verdiği cevaplar göçün nüfus ile bağlantısını ortaya koymaktadır. "Deneklerimizden öğrendiğimize göre, Bulgarlar arasında uzunca bir süredir nüfus artma hızı durmuştur, hatta negatife doğru yönelmiştir. Bulgar gençleri, kendilerine devletin sağlık ve çocuk bakımıyla ilgili sunduğu çeşitli hizmetlere rağmen, ya tek çocuk yapmakta ya da hiç çocuk sahibi olmamaktadır. Bu durum deneklerimiz tarafından, 'Bulgarlar üremiyor, biz ürüyoruz, onun için bize baskıları arttırdılar' şeklinde dile getirilmiştir ki bu durum muhtemelen, tehcir'in sebeplerinden birini teşkil etmektedir" (s. 31).

Diğer bir ifadeyle "Bu yaklaşıma göre, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin doğum oranı Bulgarlardan fazla olduğu için, meydana çıkan bu nüfus yapısı, Bulgaristan yönetimi tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır; bu tehditten kurtulmanın yolu ise asimilasyon ve göçte bulunmuştur" (Nuredin, 2011, s. 199).

5.1.3. Kültürel etkenler

1989 göçünü hazırlayan etkenlerden biriside göçmenlerin nesilden nesile sürdürdüğü kültür'üne müdahale etmesi olmuştur. "Türklerin şalvar giymeleri ve başörtüsü takmaları, kendi gelenekleri doğrultusunda düğün ve benzeri kutlamalar yapmaları, düğünlerde halk oyunları oynamaları, yapılmasına izin verilen eğlencelerde Türkçe şarkı söyleyip dinlemeleri yasaklandı" (Dayıoğlu, 2005, s. 298). "Kılık-kıyafet yasağı, Türkçe konuşma, müzik dinleme yasağı, sünnet yasağı, ibadet yasağı gibi birçok yasak devlet zoruyla uygulama sahasına konuldu" (Dağlıoğlu, 2014, s. 31).

“İsim değiştirmenin sonraki aşamasında Bulgarların adetlerini yapmaya yöneltme ve Türk Radyo ve Televizyon’larını izlenmesinin yasaklanması söz konusu olmuştur. “Bu yasalara uymayanlar ise para ya da hapis cezasına çarpıtılmıştır. Türklere yönelik yapılan bu baskılar 1989 yılının sonuna kadar devam etmiş ve Türkler için Bulgaristan’da huzurlu yaşama olanağı bırakılmamıştır. Bunun doğal sonucu olarak Bulgaristan’daki Türkler doğup büyüdükleri ülkede kendilerini güvende hissetmemeye ve korku içinde yaşamaya başlamışlardır” (Kahraman, 2015, s. 4’te atıfta bulunduğu gibi)

5.2. Bulgaristan’da Yasaklamalar, eşitli Zorluklar

Türklerin 1989’da g etmesini başlatan nedenlerden biri de Müslümanların dini vecibelerin yasaklanması olmuştur. Bunların içinde mevlit, sünnet ve kurban kesmek gibi dini görevlerde bulunmaktadır. Bunların dışında Müslümanların cenazelerin İslam usullerine göre defnedilme yasakları göçmenleri zor durumda bırakmıştır (Balaban Salı ve Mehmed, 2014, s. 14). Bunların dışında Türk isimlerinin değiştirilmek istenmesi, şalvar giyme, başörtü takma gibi kıyafet yasakları ve Türkçe konuşmanın yasaklanması gibi zorlamalar bulunmaktaydı. Tüm bu asimilasyon politikalarına uymayanlara çeşitli cezalar verilmiş bir kısmı da toplama kamplarına gönderilmiştir.

1989 göçü öncesinde yaşanan sıkıntılarını bir araya getirdiğimizde bu baskı, yasak ve zorlamalar göçmenler için dayanılmaz bir hal almıştır. Bulgaristan Türklere yaşamlarının her alanında etki altına almaya çalışmış asimilasyonu kapsamlı bir şekilde uygulamaya çalışmıştır.

5.3. Göçmenlerin Yaşadığı Sıkıntılar

Göçmenlerin yaşadığı sıkıntılarını elbette sadece g öncesi olarak değil g sonrasıyla birlikte bir bütün olarak incelemek gerekir. 1989 göçünün önemli özelliklerinden birisi her ne kadar beklenen bir durum olsa da ani ve hızlı bir şekilde gerçekleşmiş olmasıdır. Dolayısıyla Bulgaristan’da başlayan zorluklar g süresince ve Türkiye’ye giriş yaptıktan sonra da devam etmiştir.

Yaşanan sıkıntıları sadece tek bir açıdan değil çok boyutlu olarak düşünmek gerekir. Göç edilen toprakların Türkiye olması bir nebze göçmenler için olumlu bir durum olsa da her göçte yaşanabilen zorlu süreçlerle karşılaşmak mümkündür. “Bu noktada; zihinlerde biriktirilenlere, yeni gelen ülkede yaşama tutunma aşamasında karşılaşılan bazı ekonomik, sosyal ve kültürel sorunların da eklenmesi kaçınılmazdır” (Er Savaş, 2011, s. 119).

Göç öncesi göçmenlerin Bulgaristan’da yaşadıkları dönemde birçok alanda kalifiye işçi olarak çalışmaktaydılar. Birçok iş kolunda farklı yaş gruplarına sahip göçmenler için yeni yaşamlarında problem yaşadıkları konulardan birisi ‘iş’ bulabilmektir. Bulgaristan’da yaşadıkları dönemde çalışma hayatında belli bir düzenine sahipken, Türkiye’de ani bir boşluğa düşmüşlerdir. Göç sonrasında genç olanlar iş bulabilme konusunda biraz daha şanslıyken daha yaşlı olanları daha zor şartlar da çalışmış veya iş bulmakta çok zorlanmışlardır.

Bayraklı’ya (2007) göre ise göç etmeden önceki zamanda sahip olduğu işlerden daha farklı ve ağır işlerde çalışmak durumunda kalan ve bu zor şartlar altında daha önce aldıkları ücretlerden daha azına razı olmak durumunda kalan göçmenler bulunmaktadır (s. 13). Özdemir’e (2012) göre ise ne kadar zor şartlar altında çalışırsa çalışsın işten ayıldığı taktirde yeni iş bulamama endişesi gibi sorunlarda yaşanmaktadır (Utaş Akhan ve Batmaz, 2015, s. 24’de atıfta bulunduğu gibi).

Göçmenler hızlı bir şekilde evlerinden çıkarken yanlarına çok fazla eşya alamamışlardı. Hatta çoğu tek bir bavul ile yola çıkabilmişti. Daha sonraki zamanda bir kısım eşyalarını almalarına izin verilse de bu eşyaları taşıyacak araç bulamadıklarından dolayı sınırda yığılmalar meydana gelmesine sebep olmuştur (Gündüz, 2013, s. 5). Sınırdan geçtikten sonra ilk olarak göçmenler barınma ihtiyaçlarını karşılamak için konut sorununu çözmeye çalışmışlar ancak artan talep karşısında artan ev kiralari göçmenleri sıkıntıya sokmuştur (İnginar, 2010, s. 116).

Şunu belirtmek gerekir ki göçmenler üzerinden fazla para kazanmaya çalışan bir kesim meydana gelmiştir. Göçmenler için acil ihtiyaç olan ev konusu bazı ev sahipleri tarafından kötüye kullanılıp konutların olduğundan daha fazla fiyata kiralanmış ve benzer şekilde iş bulmak isteyenlerin zor durumundan faydalanıp olması gerekenden daha az ödeme yaparak çalıştırdığı gerçektir.

Göçmenler için başka bir sorun haberleşme meselesidir. Göç sırasında tüm aile fertleri göç edemediği için birbirlerinden haber almakta sorun yaşamaktadır. “Türkiye’ye parça parça giren göçmenlerin haberleşebilecekleri tek kaynak sınır kapılarındaki panolar olmuştur” (Gündüz, 2013, s. 5). Göçmenlerin sistemsiz bir biçimde sınıra yığılması ve Türkiye’ye gönderilmesi, sınırdan giriş yapan göçmenlerin çeşitli yerlere bir süreliğine gönderilmiş olması aralarındaki haberleşme sorununu ortaya çıkarmıştır (İnginar, 2010, s. 116).

5.4. Geriye Dönüşler, Tersine Göç Etkisi

1989 göçünde dikkate çarpan bir konuda zorunlu göçle birlikte Türkiye’ye göç eden göçmenlerin daha sonra çeşitli nedenlerle Bulgaristan’a geri dönmeleridir. Türkiye’ye büyük zorluklarla gelen ve bu süreçte birçok sıkıntı çeken göçmenler için geri dönmek aynı süreçleri yaşamak anlamına gelebilmektedir. Daha ötesinde Bulgaristan’a döndüklerinde daha başka sıkıntıların beklediğini belirtmek gerekir.

“Geri dönüş, tıpkı göç gibi, geniş, bir o kadar da karmaşık olgulardan biri olarak karşımıza çıkıyor. Kendine özgü bir doğası ve dinamikleri, sosyo-ekonomik olduğu kadar kültürel ve psikolojik yönleri var” (Öner, 2012, s. 263). Geri dönüş yapanların önemli bir kısmı ailelerini Bulgaristan’da bırakan göçmenlerdir. Maral’a (2010) göre “Bulgaristan’dan zorunlu göçe tabi olan göçmenler bankalardaki nakit varlıklarını, mal ve mülklerini, sosyal haklarını bırakmaya mecbur kaldıkları gibi aile fertlerinden de ayrılmak zorunda kalmışlardır. Zorunlu göçle bölünmüş aileler sorunu büyük boyutlara ulaşmış ve yaklaşık 80 bin yeni parçalanmış aile ortaya çıkmıştır. Bölünmüş aileler sorunu ve göçmenlerin mal varlıklarını Bulgaristan’da bırakmış olmaları tersine göç olayının yaşanmasına neden olmuştur. Tersine göç olayı ilk defa 1989 yılında gerçekleşen göç olayında gözlenmiştir” (s. 69).

Seher Boykoy 2015 yılında yaptığı çalışmada göçmenlerin geri’ye dönüşlerindeki sebepleri açıklamıştır. Dikkati çeken konu ise Türkiye’deki zorlu süreçlerin dışında Bulgaristan’daki siyasi değişikliklerin geriye dönüşü arttırmasıdır.

“Yeni ülkeye her yönüyle adaptasyon süreci, gelen göçmenler açısından da kolay olmamıştır. Göçmenlerin bir kısmı, yaşadıkları sıkıntıları aşamamış ve kısa bir süre sonra, Bulgaristan’a yeniden geri dönüşün yaşandığı bir süreci –bu süreç genelde tersine göç olarak isimlendirilmektedir- başlatmışlardır. Konut, iş, aile içi parçalanmışlık, yerli halk ve hatta

eski Bulgaristan göçmenleri ile yaşanan sıkıntılar, kendilerini ‘Bulgar’ veya ‘gavur’ olarak adlandırmalarından dolayı yaşadıkları dışlanmışlık psikolojisi, bazı göçmenlerin geri dönüş gerekçelerini teşkil etmiştir. Nitekim Bulgaristan’da Soğuk Savaş’ın bitimiyle, asimilasyon politikalarının merkezinde bulunan Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’un istifasını fırsat bilen 130 bin üzerinde Bulgaristan Türkü -89 göçmenlerinin yaklaşık 1/3’ü- birkaç yıl içerisinde Bulgaristan’a geri dönmüştür. Özellikle vize uygulamasından sonra geri dönüşler artmış; bu yıllar, aynı zamanda Türkiye’ye göçün azaldığı yıllar olmuştur” (s. 35).

Göçmenlerin geri dönüş kararı almasında Bulgaristan’ın yaptığı açıklamalarda önemlidir. İnginar çalışmasında “Bulgaristan’ın zorunlu göçe tabi tuttuğu Türklerin bu ülkedeki mallarının yönetimi için birini atamamaları durumunda menkul ve gayrimenkulleriyle, emeklilik haklarından yoksun kalacaklarını açıklaması olmuştur” şeklinde belirtmiştir (İnginar, 2010, s. 116). Bir başka sebepte yine göçmenlerin iş ve ev bulamama sorunu buna ilaveten çocukların Bulgaristan’dayken aldıklarını eğitimi tamamlayamamış olmasıdır. Bulgaristan’daki çalışma alışkanlıkları, disiplinleri çocuklarının eğitime verdiği önemden de anlaşılmaktadır. Türkiye’ye giriş yaptıktan sonraki süreçte göçmenler geçici olarak çadır kentlerde iskân edilmeye çalışılmıştır. Bu süreç zarfında eğitimleri yarım kalan göçmen çocukları için çadırlarda da olsa eğitime devam edilmesi dayanışma, birlik ve beraberlik açısından eğitime verdikleri önemi göstermektedir (Şekil 5.4 ve 5.5).

Şekil 5.4: Çadır kentte eğitim gören göçmen çocuklar

Şekil 5.5: Çadır kentten bir görüntü

Göçmenler için sadece mal varlıklarını yönetecek birini bulma sorunu bir yana, Bulgaristan'ın yaptığı açıklamalar göçmenleri endişe içinde bırakmıştır. Yapılan açıklamada Bulgaristan'ın, göçmenlere verdikleri pasaportla birlikte altı ay içinde dönüş yapmamaları halinde tüm haklarını ve mallarını kaybedeceklerini bildirmiştir

(Cingöz, 2013, s. 22). Bahsedilen risklere girmemek için bazı göçmenler şartlar ne olursa olsun Bulgaristan'a geri dönmeye başlamışlardır.

Geri dönüşler değerlendirildiğinde Özgen'e (2014) göre "Türkiye'de sağlıklı yaşam koşulları bulamayan ve maddi manevi kaynaklarını Bulgaristan'da bırakmış olan birçok Türk kısa sürede Bulgaristan'a geri dönmüştür" (s. 114). Ayrıca Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra göçmenlerin kendi tercihleri olmayan yerlere gönderilmeleri diğer bir geri dönüş sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Dişbudak ve diğ., 2012, s. 6). Türkiye'de geçirdikleri süre boyunca her zor şarta dayanmaya çalışan göçmenlerin gün geçtikçe ekonomik ve psikolojik olarak zor günler geçirdiğini söyleyebiliriz. Ersoy McMeekin (2013) "Yanlarına getirdikleri değerli eşyaları ve paraları tükenen ve hala ev ve iş bulamayan göçmenler soğuklar başlamadan zulümden kaçarken bıraktıkları evlerine geri dönmeye başladı" şeklinde bu görüşü destekleyen ifadeler kullanmıştır (s. 123-124).

Bulgaristan'a dönmeye neden olan veya uyum sağlama sürecini zorlaştıran etkenler üzerinde kısaca duracak olursak, iş, barınma ve farklı düzeylerde kültür çatışması gibi sorunların yanı sıra, 'yerli' Türklerle ve hatta daha eski Bulgaristan göçmenleriyle yaşanan uyuşmazlıklar sıralanabilir (Şen, 2013, s. 202).

Bulgaristan'a geriye dönüşlerin sayısı hakkında çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Ortak çerçeve ise geriye dönen göçmenlerin yaklaşık 150 bin civarında olduğudur. Er Savaş (2011) makalesinde 1989 yılında gelen göçmenlerin geri dönüşlerini her ay için ayrı şekilde sayısal olarak belirtmektedir (Tablo 5.5) (s. 116).

Tablo 5.5: Türkiye’den Bulgaristan’a geri dönüşün aylar itibariyle sayısal durumu¹³

Tarih	Geriye Dönüş Yapanlar	Dönüşlerin Aylar İtibariyle Genel Toplamı
1989 Mayıs	-	-
1989 Haziran	40	40
1989 Temmuz	76	116
1989 Ağustos	3.677	3.793
1989 Eylül	26.181	29.974
1989 Ekim	21.486	51.460
1989 Kasım	16.293	67.753
1989 Aralık	27.688	95.441
1990 Ocak	8.292	103.733
1990 Şubat	6.816	110.549
1990 Mart	10.033	120.582
1990 Nisan	7.341	127.923
1990 Mayıs	5.349	133.272

Bulgaristan’a son zamanlarda yapılan geri dönüşler değerlendirildiğinde Avrupa Birliğinin (AB) önemli etkisi olduğu açıktır. Özellikle serbest dolaşım ve eğitim hakkı gibi avantajların olması geriye göç sebeplerine bir yenisini eklemiştir. Çağlayan (2007) çalışmasında göçmenlerin tekrar geriye dönmelerindeki sebeplerden birisinin Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyelik süreci olduğu belirtmiş ve geri dönüşlerdeki en önemli etkenlerden başında göçmenlerin eğitim alma hakkını kullanmak istemeleri gelmekte olduğunu ifade etmiştir. Ancak bu değişim

¹³ Er Savaş (2011) makalesinde kaynak olarak Konukman ve Kutluay, 1990, s. 71 şeklinde belirtmiştir.

rüzgârlarına rağmen büyük bir kesimin serbest dolaşım imkânı sağlayan Bulgaristan vatandaşlığını elinde bulundurarak Türkiye’de yaşadıklarını eklemek gerekir (s. 37)

Sonuç itibariyle Bulgaristan’a geri dönüşleri hazırlayan birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden bazılarını maddeler halinde sıralamamız mümkündür.

- 1.Bulgaristan’da aile fertlerinin kalması
- 2.Mal varlıklarının Bulgaristan’da kalması
- 3.Sosyal hakları kaybetme endişesi
- 4.Bulgaristan’daki siyasi değişimler
- 5.Eğitim yarım kalması
- 6.İş ve konut bulamama
- 7.Uyuşmazlıklar
- 8.AB etkisi

1989 yılında gerçekleşen göçte 300 binden fazla göçmen Türkiye’ye giriş yapmıştır. Ancak belirtildiği gibi bazı nedenlerden dolayı tekrar Bulgaristan’a geri dönmek zoruna kalmışlardır. Bulgaristan’dan Türkiye’ye zorunlu göç başladığından bir süre sonra iki yönlü bir hal almış ve bu bireysel olsa da günümüze kadar devam etmiştir. Özellikle Bulgaristan’ın Avrupa Birliği’ne girmesi, bu göçü, 1989 yılında yaşanan geriye göçte olduğu gibi zorunlu şartlar altında değil, isteyerek yapılan bir göç haline getirmiştir.

5.5. Göç Süresince Türkiye

Göçün ilk belirginleşmeye başladığı tarihten itibaren Türkiye, her türlü hukuksal yola başvurmuş, ulusal ve uluslar arası alanlarda konuyu gündemde tutmuş, bu süre zarfında diplomatik görüşmeler yapmış ve Bulgaristan’daki Türklerin haklarını korumaya özen göstermiştir. Göç süresince Bulgaristan ile görüşmeler gergin ortamlara sahne olmuş, iki ülke arasındaki sınırlar bir açılıp bir kapanmıştır.

Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov 28 Mayıs 1989 günü televizyonda yaptığı açıklamada Bulgaristan’da yaşayan Türklerden “zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar” diye bahsederek, istedikleri zaman ülkeden çıkış yapabileceklerini ve Türkiye’nin göçmenleri kabul etmelerini istemiştir. “Jivkov’un bu açıklamasına

cevap veren Başbakan Turgut Özal, Türkiye'nin Bulgaristan'dan gelecek Türk göçmenlere sınırlarının acık olduğunu, zaten Türkiye'nin bu kitleye karşı sınırlarını hiçbir zaman kapatmadığını, Türk göçmenlerin tümünün ülkeye kabul edileceğini belirterek Bulgaristan'a geniş kapsamlı bir göç antlaşmasının imzalanması çağrısında bulundu" (Dayıoğlu, 2005, 303–304). Çok geçmeden yaklaşık 400 bin Türk "Kırklareli/Dereköy hudut kapısına sevk edilmiştir. İki hafta içinde tehcir edilen Türk sayısı 2.500'ü aşmıştır" (Gündüz, 2013, s. 4).

1989 göçünde Türkiye'ye gelen göçmenler ilk olarak Edirne-Kapıkule ve Kırklareli-Dereköy'den giriş yapmışlardır. Özellikle kapıkulede yaşanan araç ve tren yoğunluğu göçün kapasitesini göstermektedir (Boykoy, 2015, s. 33). Yoğunluktan da anlaşılacağı gibi Türkiye'ye göç etmek isteyen çok sayıda göçmen bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında "Hem Türkiye'nin hem de Bulgaristan'ın bu kadar kısa sürede bu boyutta bir göç olabileceğini düşünmediği aşikardır" (Ersoy McMeekin, 2013, s. 123).

Bu kadar çok göçmenin aynı anda sınıra gelmesi Türkiye'nin bir anda beklemediği kadar göçmeni kabul etmesi sınırda izdiham yaratmıştır (Maral, 2010, s. 46). Kirişçi ve Karaca (2015) makalesinde yüksek bir yoğunluk yaşansa da göçün, 1989 Ağustos'unda, Türk hükümetinin sınırı kapatılmasına kadar sürdüğünü belirtmiştir (s.302).

1989 göçü başlamasından sonra bir yıl içerisinde 300 binden fazla göçmen Türkiye'ye giriş yapmıştır. Boykoy kitabında yaşanan süreci şu şekilde özetlemiştir. "1989 göçü, Mayıs ayından itibaren başlamış; Mayıs 1989'dan Mayıs 1990 yılına kadar bir yıl içerisinde 345.960 soydaşımız, Türkiye'ye vizeli-vizesiz giriş yapmıştır. Bu girişlerden, 1989 Eylül ayına kadar olanlar, çoğunlukla vizesiz gerçekleşmişse de; Türkiye'nin göç sürecinde yaşadığı sıkıntıların ağırlaşması nedeniyle, bu tarihten sonraki girişlerin tamamı vizeli gerçekleşmiştir. Vize uygulaması ile Türkiye'ye yapılan göç miktarında azalma meydana gelmiştir" (Boykoy, 2015, s. 33).

Yoğun göç talebi nedeniyle zor günler geçiren Türkiye çözümü sınırı kapatmakta ve vize uygulamasını başlatmakta bulmuştur. Gerçektende göç edenlerin sayısında fark edilir bir azalma meydana gelmiştir. Konukman'a (1990) göre, "Türkiye Bulgaristan ile bir göç anlaşması yapabilmek ve soydaşlarımızın haklarının kazanımlarını

sağlayabilmek amacıyla 22 Haziran 1989 tarihi itibariyle vizesiz girişi durdurmuş” fakat göçler devam etmiştir. (Cingöz, 2013, s. 20’de atıfta bulunduğu gibi)

Sınırın kapatılmasından ardından uygulanan vize göç sayısında azalma yaşanmasına sebep olsa da tamamen bitmemiştir. Süreli olarak alınan vizelerle Türkiye’ye giriş yapan göçmenler ülkede kalma isteklerini belirtmişlerdir. İnginar çalışmasında “Türkiye’nin “sınır kapatma” kararı almasının ardından, Türkiye’deki ailelerini görmek için 15 günlük vize ile Türkiye’ye gelen soydaşlarımızdan bazıları Bulgaristan’a geri dönmeyeceklerini açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü, 15 günlük vize ile Türkiye’ye gelen ve Bulgaristan’a dönmek istemeyen soydaşlarımız için, vizede sürenin önemli olmadığını vurgulayarak, gelen soydaşlarımızın isterlerse kalabileceklerini söylemiştir” şeklinde konuyu açıklamıştır (İnginar, 2010, s. 129).

Türkiye gelen göçmenleri kayıt altına alarak belli bir düzen sağlamaya çalışmıştır. Resmi işlem olarak ilk olarak “Türkiye’ye gelen göçmenler önce Aile kütüklerine kaydedilmişlerdir. Pasaportları alınarak kendilerine göçmen belgeleri verilmiştir. Alınan pasaportlar doldurulan formlarla birlikte Nüfus müdürlüklerine gönderilmiş, Bakanlar Kurulu kararıyla da vatandaşlığa kabul süreci sona ermiştir” (Gündüz, 2013, s. 5). Yaşanan göçte Türkiye’nin göçmenlere yaklaşımı çok önemlidir. “Türk hükümeti, bu kitlesel akının kurbanlarına ‘mülteci’ gibi değil ‘soydaşları’ gibi davranmıştır” (Kirişçi ve Karaca, 2015, s.302).

Genel olarak bakıldığında 1989 göçünde iki-üç aylık süre zarfında 300 bin civarında göçmen yurda giriş yapmıştır. Türkiye bu zaman içinde yemek ve barınma yardımlarında bulunmuş, bir kısmına da çalışma imkânı sağlamıştır. Lütem (2012) konuyu “bir tahmine göre bu tempo devam etseydi birkaç ay içinde Bulgaristan’daki Türklerin tamamına yakını Türkiye’ye göç etmiş olacaktı” şeklinde açıklamıştır (s. 164-165).

5.6. Göç Süresince Bulgaristan

Göçün başlamasından itibaren süreç boyunca Bulgaristan farklı açıklamalarda bulunmuş, Türklerin aslında göç etmediklerini, bir süreliğine tatil yapmak ve akrabalarını görmek gibi sebepler için gittiklerini belirtmiştir. “Bulgar yetkililerin açıklamasına göre, bu göç, kendi istekleriyle pasaport almış vatandaşların turist olarak başka bir ülkeye geçici olarak gitmeleri olayıdır. Yaşanan bu sancılı olay,

Bulgaristan medyası tarafından da, ‘büyük turistik seyahat’ (golyamata ekskürziya) olarak adlandırılmıştır” (Boykoy, 2015, s. 32).

Bulgaristan tatil amaçlı gönderdiğini söylediği Türkleri öncelikle Türkiye dışındaki başka ülkelere göndermiş, geri dönmedikleri takdirde çeşitli yaptırımlara başvuracağını açıklamıştır. Çatır (2012) çalışmasında konuyu “Türk asıllı Bulgaristan vatandaşlarının Bulgaristan’ı terk etmeleri Bulgar Devlet’inin onlara kendi pasaportlarını edinip 1 Eylül 1989 itibari ile seyahat etme izni vermesi ve onları Avusturya ve o zamanki Çekoslovakya ve Yugoslavya’ya göndermesiyle başlamıştır. Bu düzenlemeyle ülkeden çıkan Türk azınlığın turist olarak çıktıkları kabul edilmiş olup, altı ay içinde ülkeye geri dönmedikleri takdirde sahip oldukları sosyal güvenlik haklarından ve mülklerinden mahrum kalacakları bildirilmiştir” şeklinde ifade etmiştir (s. 223).

1989 göçü Türkiye ve göçmenler açısından zorlu geçen bir süreci göstermektedir. Yaşanılan sıkıntılar hem göçmenler hem de Türkiye’nin büyük bir yükün altına girdiğini açıkça göstermektedir. Türkiye, bu kadar çok göçmeni bir anda beklemediğinden ekonomik anlamda sıkıntılar yaşamıştır. Benzer şekilde yakın süre içinde bu kadar çok Türkün Bulgaristan’dan ayrılması birçok fabrika ve tarım alanlarının boş kalmasına neden olmuş ve üretimde aksamalar yaşanmıştır. “Bulgaristan Türkleri genelde tarım, sanayi sektöründe istihdam edildiği için, bu göçler Bulgar ekonomisine büyük zarar vermiştir” (Bayraktarova, 2015, s. 26).

5.7. Göçmenlerin Genel Özellikleri

Yalova’da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin yanı sıra diğer bölgelerde yaşayan göçmenlerin genel itibari ile benzer özellikler gösterdiğini söyleyebiliriz. Araştırılan kaynaklarda 1989 göçmenlerinin yaşama biçimleri, hayat tutunma, bir arada olma ve aile yaşantılarının kuşaklar arasında da aktarıldığını görmekteyiz.

Göçmenler ilk geldiklerinde iş bulmakta zorlansalar da çalışkan bir yapıya sahip olmaları göçmenlere önemli bir avantaj sağlamıştır. Ayrıca devletin göçmenlerin istihdamı konusunda çalışmaları bulunmaktadır. Belediyelerde istihdam konusunda göçmenlere yardımcı olmaktadır. 90’lı yılların başında Yalova belediyesi personeli olarak sokakları, kaldırımları temizlemek için görevlendirilen personelin bir bölümü göçmenlerden, üstelik bu personelin bir kısmı göçmen kadınlardan oluşmaktaydı.

Bunun çevrede hem takdir edilen hem de ilk bakışta değişik gelen bir durum olduğunu belirtmek gerekir. İş ayırt etmeden ne iş olursa yapmaları, kadın-erkek, yaşlı-genç demeden herkesin çalışması, önemli bir özellik olduğu görülmektedir.

89 göçmenleri yaşadıkları ülkenin yönetim yapısı gereği belli bir eğitim seviyesine ve belli mesleklere sahiptiler. Ancak öğretmen ve doktor gibi devlet kurumlarında çalışan kesimi dâhil etmezsek Türkiye'ye geldiklerinde bazı göçmenler Bulgaristan'daki mesleklerini yapma fırsatını bulamadılar. Dolayısıyla birçoğu yapabildikleri, bulabildikleri, kendilerine verilen her işi yapmaya çalışmışlardır. Danış ve Parla (2009) makalesinde konuya benzer örnek vermektedir. "Bulgaristan'daki sosyalizm deneyimi ülke çapında standart ve eşit eğitim sağlamakla görece başarılı olduğundan, Bulgaristan'dan gelen tüm göçmenlerin eğitim seviyesinde belli bir alt sınırı tutturmuş olduklarını vurgulamak gerekir. 89 göçmenlerinin büyük çoğunluğu da geldikleri ilk senelerinde, fabrika (yoğunlukla tekstil), temizlik, inşaat gibi işlerde çalışmak durumunda kalmışlardı" (s. 144).

Göçmenlerin bir arada yaşama isteği ve aralarındaki bağ sayesinde kültürlerini daha rahat yaşatabilme imkânı bulmaktadırlar. Elbette sadece kültürel anlamda değil kendilerini güven de hissetme, bir dayanışma biçimi olarak ta konuya yaklaşmak gerekir. Aynı apartmanda oturma veya aynı konut grubu içinde hatta aynı mahallede yaşamak isteği bu dayanışma ve birliktelik davranışını açıklamaktadır. Göçmenlerin dayanışma biçimleri olarak aile fertlerinin bir arada yaşaması önemlidir. Bununla birlikte yaşanılan yerin kendilerine ait olması önem arz eder. Göç etmeden önceki yaşamlarında kendilerine ait evleri olduğundan dolayı göç sonrası da benzer şekilde ev sahibi olabilme ihtiyacı hissetmektedirler.

Çağlayan (2007) çalışmasında, göçmenlerin elde ettikleri gelirleri bir araya topladıklarını ve birlikte harcama kararları aldığını, ailede işleyişe katkısı olabilecek her yaşta üyenin bu sistemde yer aldığını ifade etmiştir. Bu yaşam şekli ile göçmeler köy yaşamında ki aile örneğine benzemekte olduğundan bahsetmektedir (s. 132).

5.8. Göç Sonrası Yaşama Uyumları

Göçmenlerin kurdukları aile yapıları zorluklarla gerçekleşen göçü daha kolay atlatmalarına ve göç edilen yere daha rahat uyum sağlamalarına neden olmuştur. Elbette göç ederken aile yaşantılarını değil kültürel değerler gibi kavramları da beraberlerinde getirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Bulgaristan'dan göç eden Türkler, aile çatısı altında birleşen, karşılaştıkları yeni şartlar doğrultusunda göçmen kimliğine sarılan bir görüntü çizmektedirler.

Göçmenlerin geride bıraktıkları hayatlarının benzer şekilde yeni hayatlarında da kurmak istemeleri doğal bir durumdur. Ancak göç edilen yerde aynı iş imkânlarını ve sosyal şartlı hemen bulabilmek her göçmen için geçerli değildir. Göçmenler göç ettikleri yere uyum sağlayabilmek için ekonomik anlamda rahat bir konumda olmalıdır. “Zorunlu göç sonucu evlerini, mallarını, geçim kaynaklarını terk etmek durumunda kalan bireylerin uyum süreçlerini etkileyen başlıca etkenlerin önünde, ekonomik durum gelmektedir. Gittikçe zorlaşan hayat şartları işsizlik problemiyle de birleşince yaşam iyice güçleşmektedir. Anlaşıyor ki göç etme eğilimi sosyal güvence arayışı, daha mutlu bir hayat sürme düşüncesi gibi psikolojik sebepleri de içinde barındırıyor” (Pekcan, 2015, s. 241-242).

Göçmenlerin uyum sürecinde onlara yardımcı olan önemli etkenlerden birisi Türk olmaları ve Türkçe konuşmalarıdır. Ancak bunlar bile göçmenlerin topluma uyum sağlama sürecinde yeterli kolaylık sağlamamaktadır. “İster zorunlu ister gönüllü olsun her şekilde göç, göç edenin gerçek toplumundaki sosyal destek ağlarını koparmakta ve farklı bir topluma uyum sağlama gibi zorlu bir görevi ona yüklemektedir. Dolayısıyla göç edenler bilmedikleri bir sosyoekonomik sistemde ekonomik olarak ayakta kalmak ve sosyal hareketlilikle baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Etnik olarak aynı kökene sahip olmalarına rağmen, Bulgaristan Türkleri farklı bir sosyo-mekânsal ve kültürel geçmişe sahip olmaları nedeniyle ve bu durumun ortaya çıkardığı kimi sorunlardan kaçınmak için Türkiye’de toplu olarak yaşamayı tercih etmektedirler” (Dişbudak ve diğ., 2012, s. 3).

Göçmenler için uyum sürecinin önemli bir kısmı yakın akraba ve aile ile birlikte yaşama isteği olmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir birçok göçmen yakın akrabalarının yanına gelme tercihini kullanmış ve destek görmüş olabilir ancak azda

olsa yakınlarının yanına geldiklerinde kapıların yüzlerine kapandığını ifade eden göçmenlerde bulunmaktadır. Çok azda olsa karşılaşılan bu durum dışında, göçmenler birbirlerine iş bulma ve sosyal yaşama alışma gibi konularda yardımcı olmuşlardır. Göç edilen yere uyum sağlayabilmek için daha önce gelen göçmenlerin tecrübelerinden ve ilişkilerinden yararlanan göçmenler, önce göç eden akrabalarından daha şanslıdırlar. “Sonraki yıllarda göç edenler eş dostun, akrabasının yanına geldiğinden dolayı, daha önce göç edenler gibi zorlanmamışlardır. Diğer göçmenlerin yanına gelmeleri hem uyum sürecini hem de alışmayı kolaylaştıran bir durum olmuştur” (Özer, 2015, s. 90).

Uyum sürecini kolaylaştıran akraba ve veya kendisi gibi göçmen olanların olduğu yerleri seçmek doğal bir davranış biçimidir. Balaban Salı ve Mehmed’e (2014) göre kendileri gibi göçmen olan kişilerin yanına yerleşme eğilimi 89 göçüne has bir konu değildir. Diğer göçlerde olduğu gibi yapılan çalışmalarda da görüleceği gibi koruma içgüdüyle birlikte güvenli bir yere yerleşmekte ve yardım alabileceği kişilere göre hareket etmektedir (s. 19). Birlikte yaşama olgusu göçmenlerin uyum sürecinde birbirlerine destek olmasını sağlamış, yaşanan zorlukların ve ne yapacağını bilememe endişesinin üstesinden gelmelerini sağlamıştır. Göçmenlerin göç etmeden önceki yaşam biçimleri, yoğun bir çalışma temposu gerektirdiğinden, göç sonrası da bu özellikleri sayesinde zor şartlar altında olan göçmenler uyum sağlama anlamında geldikleri yerde var olan şartlara göre hareket etmişlerdir.

Daha önceki göçler ele alındığında 1989 göçüyle gelen göçmenlerin önce gelenlere göre eğitim seviyesinin daha yüksek olduğu ve Bulgaristan’dayken geniş iş kollarında kalifiye eleman olarak çalıştıkları görülmektedir. “Şunu vurgulamak gerekir ki bu yıllarda Türkiye’ye göç eden Bulgaristan kökenli Türklerin profilinde bazı değişiklikler gözlemlenmiştir. Tarım sektöründe olduğu kadar sanayi alanında da iş tecrübesi olan, ayrıldıkları ülkenin resmi dilini konuşup anlayabilen ve eğitim düzeyleri daha öncekilere nazaran oldukça yüksek yeni bir tip göçmenle Türkiye yüz yüze gelmiştir” (L. Kayapınar, 2012, s. 384). “Yaygın kanı, 89 ve öncesi göçmenlerinin, 90 sonrasında gelenlere nazaran daha yüksek eğitim seviyesine sahip oldukları ve dolayısıyla daha kolay meslek edindikleri, bunun sonucunda da kendilerine burada sürdürülebilir bir yaşam kurabildikleridir” (Danış ve Parla, 2009, s. 144). Göçmenlerin uyum sağlamasına yardımcı olan etkenlerin bir tanesi de

özellikle 89 yılında gelenlerin eğitim seviyelerinin belli bir düzeyin üzerinde olmasıydı. Belki tüm göçmenler ilk zamanlar istedikleri, mesleklerine uygun iş bulamadılar ancak zamanla eğitim seviyeleri, iş bulabilme şanslarını attırmıştır.

Yorulmaz (2012) çalışmasında göçmenlerin uyum süreci ile ilgili bazı tespitlerde bulunmuştur. “Türkiye’ye göç ettikten sonra uyum süreçlerinde çok zorluk çektiklerini, kimi göçmenlerin de iki ülke arasındaki sistem farkı yüzden geri döndüklerini dile getirmiştir. Bunun başlıca nedeni olarak ise Bulgaristan’daki komünist rejime karşı Türkiye’de kapitalist politikanın yürütülmesini göstermektedirler. Sistemin bir getirisi olarak da Bulgaristan’da ‘işçi- patrona’ yönelik bir ilişkinin olmamasına karşın Türkiye’de ‘işçi-patron’ ilişkisine yönelik bir hiyerarşik durumun bulunduğunu dile getirmişlerdir” (s. 40). Göçmeler içinde geldikleri yerlere uyum sağlamayan pek çok göçmen geri dönmek zorunda kalmıştır. Rubasam’a (2009) göre, “Bulgaristan’a geri dönen göçmenler, gelenlerin üçte biri kadarını oluşturmaktadır” (Çeçen, 2016, s. 273’de atıfta bulunduğu gibi).

Her ne kadar bazı olumsuz şartlar meydana geldiyse de göçmenler için geldikleri toplumun genel bakış açısı uyum sürecini kolaylaştırmıştır. Push (2012) konuyu şu şekilde açıklamıştır. “Soydaşlarımız ana vatana döndüler söylemi, Türkiye’de Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları yabancılığı yok saydığı için yanlış olmakla birlikte,30.şunu itiraf etmek gerekir ki, bu söylem bu göçmen grubun Türkiye’yle birçok alanda olumlu bir bütünleşme sürecine yol açmıştır” (s. 450).

6. AVRUPA BİRLİĞİ (AB)

6.1. AB Nedir?

Tanım olarak Avrupa Birliği (AB), “Demokratik Avrupa ülkelerinden oluşan, vatandaşlarının hayatını iyileştirmek ve daha iyi bir dünya yaratmak için çalışan bir ailedir” şeklinde belirtilmektedir (AB, 19.03.2018).

AB yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahip bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk kurulduğunda altı ülkeden oluşan topluluk bugün yirmi sekiz ülkeden meydana gelmekte ve yeni katılacak ülkeler için görüşmeler devam etmektedir. Topluluğun üyeleri ortak para birimi olarak Avro’yu kullanmaktadır.

6.2. AB Tarihçesi

Avrupa Birliği’nin temelleri Jean Monnet tarafından ilk defa düşünülmüş, dönemin Fransız Dışişleri Bakanı olan Robert Schuman’ın hayat geçirmesiyle 9 Mayıs 1950’de kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’dur. İlk katılan ülkeler ise Belçika, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda’dır. Kuruluş sonrasında bu devletler Avrupa Ekonomik Topluluğu’nu (AET) kurmuştur. Ardından Danimarka, İrlanda ve İngiltere aralarına katılmış gümrük vergileri kaldırılmıştır. Genişleme devam ederek Yunanistan, İspanya ve Portekiz’de topluluğa katılmıştır. Sonraki süreçte Berlin duvarının yıkılmasıyla birlikte yeni bir döneme girilmiş, Maastricht Anlaşması’ndan (1992) sonra Avrupa Birliği adını almıştır. Avusturya, Finlandiya, İsveç, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, Kıbrıs, Malta, Bulgaristan, Romanya ve Hırvatistan daha sonra topluluğa katılan ülkelerdir (AB, 19.03.2018).

6.3. Schengen Bölgesi

İlk olarak beş üye devlet, 1985'te aralarında yaptıkları anlaşmayla sınırların kaldırılmasına karar verdiler. Schengen Bölgesi adını verdikleri bu sisteme daha sonra diğer Avrupa Birliği üyeleriyle birlikte üye olmayan bazı devletlerde katılmıştır.

“Bu, Schengen işbirliğine katılan ülkelerin birbirleriyle paylaştıkları sınırlarda artık sınır kontrolü uygulamamaları anlamına gelmektedir. Bu sayede insanlar pasaport kontrolünden geçmeden bir Schengen ülkesinden diğerine serbestçe seyahat edebilmektedir. 26 Schengen ülkesi 27 AB ülkesinin 22'si ve dört AB üyesi olmayan ülkeden oluşmaktadır” (AB, 19.03.2018).

Avrupa Birliği üyesi olmadığı halde schengen bölgesine dahil olan ülkeler bulunmaktadır. Schengen bölgesine dahil olan tüm ülkeler; Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İtalya, Letonya, Liechtenstein, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç ve İsviçre'dir.

6.4. Dönem Başkanlığı

Avrupa Birliği çalışma biçimi olarak konsey dönem başkanlığı sistemini kullanmaktadır. Dönem başkanlığı her altı ayda bir değişmekte ve dönem başkanı yapılan toplantılara başkanlık etmektedir. Dönem başkanlığı sırasında “Üye Ülkeler, ‘üçlü’ diye bilinen üç üyeli gruplar halinde yakın bir düzen içinde çalışırlar” (AB, 19.03.2018).

Sistem olarak dönem başkanlığı 2009'ya yapılan anlaşmayla yürürlüğe girmiştir. İçinde bulunduğumuz dönemde bahsedilen üç ülkeyi Estonya, Bulgaristan ve Avusturya oluşturmaktadır ve Bulgaristan 2018'in ilk yarısında Avrupa Birliği konsey dönem başkanlığını üstlenmiştir. Bulgaristan'la birlikte diğer ülkeler başkanlık yapacakları 18 ay için uzun vadeli planlar yapar ve her ülke de ayrıca 6 ay için ayrıntılı bir program yapmaktadır (AB, 19.03.2018).

6.5. AB Vatandaşlığı ve 89 Göçmenleri

Avrupa Birliği kuruluşundan bu yana topraklarını genişletmeye ve yeni üyelerle daha güçlü bir topluluk olmaya devam etmektedir. Balkan Türkleri açısından değerlendirildiğinde vatandaşı oldukları ülkenin AB üyesi olması şüphesiz yaşamlarını etkilemektedir. Balkanlar içinde ise Bulgaristan'da yaşayan Türkler üstünde dolayısıyla buna 1989 yılında Türkiye'ye göç eden Bulgaristan Türkleri de dâhil olmak üzere AB'nin etkileri hissedilmektedir. 1989 yılında yaşanan zorunlu göç süresince ve sonrasında yaşanan sıkıntılar geride kalmış artık Bulgaristan vatandaşı olmak eskisinden daha fazla öneme sahip hale gelmiştir. Göç etmeden önceki dönemde göçmenlerin 'Biz Avrupalıyız' şeklinde ki ifadeleri aslında zaten önceden de bu sürecin içinde olduklarını göstermektedir. Bulgaristan'ın 1 Ocak 2007'de AB üyesi olması ile 1989 yılında göç eden Türkler için Bulgaristan sadece akrabalarının, ailelerin ve geçmişlerinin olduğu bir ülke değil ayrıca Avrupa üye ülkeleri içinde serbest dolaşabilmelerini, iş ve okuma imkânı bulabilmelerini sağlayan bir ülke konumuna gelmiştir. Sonuç itibariyle Bulgaristan'ın AB'ye üye olması 1989 yılında göç eden Türkler için zaten var olan göç edilen topraklara olan bağına daha da kuvvetlendirmiştir.

Kutluay'a (2013) göre AB'nin orta Avrupa'daki genişleme çalışması ile bölgenin etkin bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. "Özellikle 2004 genişlemesi ile Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini üye yapan, 2007'de de Romanya ve Bulgaristan'ı bünyesine dâhil eden AB, bölgesel dinamiklerin şekillenmesi açısından belirleyici öneme sahip bir aktör konumuna dönüşmüştür" (s. 188).

Bulgaristan, AB'ye üyelik sürecinden önce yaşanan siyasi gerginlikler ve değişiklikler gölgesinde Avrupalı olma yolunda ilk adımlarını atmaktadır. AB'nin etkisini göstermeye başladığı zamanlar Bulgaristan için değişimin başladığı döneme denk gelmektedir "AB'nin Bulgaristan üzerinde dönüştürücü etkisinin hissedilmeye başladığı ilk dönem 'gevşek Avrupalılaştırma' olarak adlandırılabilir. Bu süreç Bulgaristan Türklerinin Todor Jivkov döneminde, 1984-1989 yılları arasında, uğradıkları asimilasyon politikalarının geri döndürüldüğü ve Türklerin haklarının tedricen iade edildiği zaman dilimine işaret etmektedir" (Kutluay, 2013, s. 191).

Bulgaristan'ın AB üyesi olma şartlarını yerine getirmeye çalışması başta insan hakları olmak üzere birçok alanda değişimlere gitmesine neden olmuştur. Zorunlu göçün öncesi ve sonrası iki ülke arasındaki gergin ve sürtüşmeli tavır değişmeye başlamıştır. “1989 Göçü ise, yaşandığı tarihlerde Türk-Bulgar ilişkilerinde ciddi gerginlikler yaratmasına rağmen, daha sonra Bulgaristan Devletinin özellikle Avrupa Birliğine tam üyeli sürecinde gösterdiği değişim sonucunda olumlu bir ortam da meydana getirmiştir. 1989 Göçü ile Türkiye'ye gelen Bulgaristan Türklerinin bir kısmı yapılan ikili antlaşmalarla çifte vatandaşlık hakkı kazanmıştır. Dolayısıyla yılın belli bir dönemini Bulgaristan'da ve belli dönemini de Türkiye'de geçiren ya da bunu yapmak isterse de bu imkâna kavuşan bir Türkiye Cumhuriyeti ve Bulgaristan Devleti vatandaşı Bulgaristan Türkü tipi ortaya çıkmıştır” (L. Kayapınar, 2012, s. 394).

Bayraklı (2007) makalesinde son yıllarda yapılan göçleri diğerlerine göre ekonominin ön planda olduğu vurgulamıştır. “Bugün ise, Bulgaristan'da yaşayan azınlıklar için her şey daha ılımlı hale gelmiştir ve daha önemlisi Bulgaristan artık bir AB ülkesidir. AB' ye üye bir ülkenin daha avantajlı olacağı inancı, hem Bulgaristan'a geri dönenlerin hem de çifte vatandaşlık alanların sayısını artırmaktadır. AB ülkelerinin iş ve eğitim olanakları geriye (Bulgaristan'a) göçü beslemektedir. Daha açık bir ifadeyle, Bulgaristan'a göç Anadolu'ya yapılan göçlerden farklı olarak ekonomik amaçlıdır” (s. 72).

Er Savaş'ın (2011) göçmenler üzerinde yaptığı benzer bir çalışmada Bulgaristan'ın AB üyesi olmasının aynı zamanda Bulgaristan vatandaşı olan göçmenlere sağladığı avantajlardan bahsetmektedir. “Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasının, göçmenlerin çift vatandaşlık tercihlerini olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Anketin uygulama aşamasında, göçmenlerin konuya ilişkin değerlendirmelerine bakıldığında; Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olmasının, göçmenlerin Avrupa ülkelerine vizesiz gidebilmesi için önem teşkil ettiği görülmüş; bu doğrultuda göçmenler, çocuklarını okumaları veya çalışmalarını için Avrupa ülkelerine daha rahat gönderebildikleri yönünde görüş bildirmişlerdir” (Er Savaş, 2011, s. 131-132).

1989 yılında gelen göçmenler turist vasfıyla gönderildiklerinden dolayı hâlihazırda Bulgaristan vatandaşlığına sahipti bununla birlikte Türkiye'de kendilerine Türk vatandaşlığı vermişti. Bu sebeple çifte vatandaş olma gibi bir şansları bulunmaktaydı

(Şirin, 2011, s. 364). 89 göçü Bulgaristan tarafından bir seyahat (Büyük gezinti) olarak bakıldığından göç eden edenlerin önceki göçlerle gelen göçmenlere göre en büyük kazancı halen Bulgar vatandaşı olmalarıdır. Bulgaristan'ın kendi lehine yaptığı hamleler zaman içinde zorunlu göç ile gelen Türklere büyük fayda sağlamıştır.

Çağlayan (2007) çalışmasında başka bir ilde 89 göçmenleri üzerine uyguladığı ankette Bulgaristan üzerindeki Avrupa Birliği etkisi sayesinde çifte vatandaşı olan göçmenlerin sayısının arttığını belirtmiştir (s. 148). Göçmenlerin çifte vatandaşı olma tercihlerinin nedenlerini şu şekilde sıralamıştır.

1. AB ile olan ilişkiler %30
2. Çifte vatandaşlık haklarının olması %23,2
3. Bulgaristan vatandaşlığının daha kazanım sağlaması %10

Buradan çıkan sonuç ise “Bulgaristan vatandaşlığını tercih etmelerindeki neden, Bulgaristan vatandaşlığı vasıtasıyla diğer ülkelerle bağlantılı olma ve getirdiği avantajlardan yararlanma isteğidir” (Çağlayan, 2007, s. 149).

Er Savaş'ın yaptığı bir çalışmada Çağlayan (2007) benzer şekilde çifte vatandaşı olan göçmenlerin sayısının oldukça fazla olduğu belirtmektedir. Çalışmada ortaya çıkan sonuca göre; %88,6'sının (124 kişi) hem T.C hem de Bulgaristan vatandaşı, %11,4'ünün (16 kişi) sadece T.C vatandaşı olduğu görülmektedir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun ‘çift vatandaşı’ olması dikkat çekmektedir” (Er Savaş, 2011, s. 131).

Er Savaş'ın (2011) göçmenler üzerinde yaptığı çalışmada çifte vatandaşı olma nedenlerini şu şekilde sıralamıştır. “%42,9'u (60 kişi) Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olduğu ve çeşitli avantajları olduğu için, %34,3'ü (48 kişi) Bulgaristan'daki haklarını daha kolay koruyabilmek ve arayabilmek için, %11,4'ü (16 kişi) Bulgaristan'a daha rahat gidebilmek için ‘çift vatandaşlığı’ tercih ettiklerini belirtmişlerdir” (s.131).

Çağlayan (2007) ve Er Savaş (2011)'in göçmenlerin çifte vatandaşlık hakkını kullanma, tercih etme sebeplerini aşağıdaki biçimde sıralayabiliriz.

1. AB ilişkileri
2. Göçmenlerin bu hakkı kullanması
3. Bulgaristan vatandaşlığının yararlı olması
4. Bulgaristan'daki haklarını koruyabilmek için
5. Bulgaristan'a rahat gidebilmek için

Şen'e (2013) göre Bulgaristan'ın AB üyesi olması Bulgaristan Türkleri için yeni bir yaşam şekli ortaya çıkmakta ve yaşanan gelişmeleri avantaja en çok 1989 göçmenleri çevirmektedir. "Bu gelişmeler sayesinde hem Türkiye'de hem Bulgaristan'da çalışan ve yaşayan bir kesim oluştu, Bulgaristan'a eğitim için giden öğrencilerin sayısı da artmakta. Bu öğrenciler genelde 89 göçmenlerinin çocuklarıdır ve çocuklarla birlikte aile bireylerinin de Bulgaristan'la olan ilişkileri yeniden canlanmaktadır" (s. 205).

Aslında çifte vatandaşlık olan kişiler her iki kimliklerini de duruma ve zaman göre kullanmaktadır. Özellikle Bulgaristan da bulunduğu süre içinde kamu kuruluşlarında Bulgar kimliğini kullanmak işlerin normal bir şekilde yürümesini sağlamaktadır. Aksi takdirde birçok kamu alanı ile birlikte birçok alanda zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Çağlayan (2007) konuya benzer yaklaşımlarda bulunmuş, göçmenlerin daha karlı gördüğü için gönüllü olarak Bulgar kimliği kullandığını ve göç öncesi isimlerini değiştirmemek için büyük mücadeleler verdiği bir dönemden sonra kendi rızaları ile bu değişiklikleri yapmalarına şaşırdığını belirtmiştir (s. 180).

"Bulgaristan'ın AB'ye üye olmasıyla birlikte AB vatandaşlığı alan Bulgaristan Türkleri için Türk vatandaşlığı almak eskisi kadar önemli olmasa da, hala aralarında Türk vatandaşlığı almak isteyenler de mevcuttur. Türkiye'ye girişin diğer ülkelere kıyasla kolay olduğu düşüncesinin göçmenler arasında yaygın olması, Türkiye'yi Türk vatandaşlığı isteyen göçmenler için çekici bir hale getirmektedir" (Çeçen, 2016, s. 277). Bu durum Bulgaristan'a girişte ve Bulgaristan'da Bulgar kimliğine sahip olmanın verdiği faydayla benzerdir. Göçmenlerin göç sırasında yaşadığı önemli sıkıntıların başında sınırda yaşadıkları sorunlar gelmektedir. Türkiye'ye daha rahat girebilme düşüncesi bu anlamda anlaşılabilir görülmektedir.

1989 yılında gelen göçmenlerden bir kısmı yaşanan olumsuzluklar ve uyum sağlayamama gibi sebeplerden tekrar Bulgaristan'a geri dönmek zorunda kalmışlardır. Geriye dönüşler zaman içinde belli aralıklarla devam etmekle birlikte Bulgaristan'ın AB'ye üye olması nedeniyle göç akımında değişimler meydana getirmiştir. Burada önemli bir ayrıntıyı atlamamak gerekir ki o da Bulgaristan vatandaşı olan kişilerin geriye dönmelerinin dışında bazı göçmenlerin çifte vatandaş olarak Türkiye'de hayatlarını sürdürmeleridir. 89 göçünün ilk zamanlarındaki gibi Türkiye'ye doğru yapılan yoğunlukta kitlesel bir göç olmasa bile bireysel veya aile bazında Bulgaristan'a geri dönüş yapıldığı söylenebilir.

AB'nin göçmenler üzerindeki başka bir etkisi de Bulgaristan'da sahip oldukları gayrimenkulleri üzerinedir. "Bulgaristan'ın AB'ye üyeliği ile birlikte orada sahip olunan mal ve mülkün değerlendirileceği düşüncesi göçmenlerin ilişkilerini yoğunlaştıran bir etken olmaktadır" (Çiğerci, 2012, s. 128).

Özgür Baklacioğlu'nun üzerinde durduğu konu ise çifte vatandaşlığın uzun vade de birçok meselede iyileşme sağladığı, aşılabilir denilebilecek sorunlara yeni çözümler getirdiğidir. "Uzun vadede değerlendirildiğinde, çifte vatandaşlık sürekli değişim, değer alışverişi ve aşinalığına ortam sağlayarak önyargıları aşındıran ve işbirliğini teşvik eden bir pratik olarak öne çıkar. Genelde bölünmüş, güvenilemez sadakat ilişkilerine dayandığı ileri sürülse de, diğer yandan sadakat kurumunun ulus-devletin üstünde ve toplumsal olarak inşa edilmiş, çok yönlü görece özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece çifte vatandaşlık, haklar, sorunluluklar, temsil ve sadakatin yeniden ve daha içerleyici bir bakışla formüle edilmesini salık vermektedir" (Özgür Baklacioğlu, 2012, s. 461).

"Çifte vatandaşlığın en anlamlı ve kendine özgü sonuçlar ortaya koyduğu alan göçmenlerin ve azınlık mensuplarının günceli ve mekânıdır. Her şeyden önce çifte vatandaşların kendileri için çifte vatandaşlık zorunlu göçle birlikte parçalanmış ve kayıplarla dolu yaşamlarının ve kimliklerinin yeniden bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Göçmenler için her iki ülke vatandaşlığına sahip olmak sadece serbest dolaşım, eğitim ve refaha kavuşmak olarak değerlendirilmemektedir. Çifte vatandaşlığın göçmenlerin kimlikleri üzerine olan katkısını göz ardı etmemek gerekir. Bu açıdan bakıldığında Özgür Baklacioğlu'na göre "Çifte vatandaşlıkla birlikte göçmenlerin doğum yeri bağı ile soy ortaklığı arasında yaşadıkları kopukluk

eskisinden daha kolay katlanılabilir bir hal almakta ve göç öncesi geçmiş ile göç sonrası yaşanmışlıklar daha net bir şekilde tanımlanıp yerini bulabilmektedir” (Özgür Baklacioğlu, 2012, s. 488-489).

Yapılan birçok araştırmada göçmenlerin genel olarak AB ilişkisi açısından Bulgaristan vatandaşlığı üzerine dururken Utaş Akhan ve Batmaz (2015) biraz daha farklı olarak göçmenlerin mutsuzluğu üzerinde durmuş, çifte vatandaşlığın bu soruna getirebileceği çözümlere yer vermiştir. Yapılan araştırmaya göre “...Çifte vatandaş olan göçmenlerin %75.5’i Türkiye’de yaşamaktan memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir” (s.37).

Bulgaristan’ın Avrupa birliği üyesi olması bu süreçte Bulgar pasaportu sahibi olma arzusunu pekiştirmiş olduğunu söylemek gerekir. Ancak Bulgaristan açısından AB üyeliği konusu hiç gündemde olmasaydı çifte vatandaşlığın acaba bu denli yüksek talep görüp göremeyeceği sorusu ve göçmenlere çekici gelen AB üyesi olan bir Bulgaristan mı yoksa kendilerinin veya anne-babalarının, aile büyüklerinin göç ettiği Bulgaristan mı sorusu akıllara gelmektedir. Benzer süreçlerin Türkiye için söz konusu olması durumunda Bulgaristan Vatandaşlığı alma isteği her iki durumda da – Bulgaristan’ın AB üyesi olma veya olmama durumu - ne kadar ne kadar ön planda olacağı ayrı bir tartışma konusudur. Türkiye eğer bir AB üyesi olan bir ülke konumunda olsa idi özellikle yeni nesil göçmenlerin aidiyet anlamında Bulgaristan’la bu denli yakın ilişkiler kurması mümkün olabilirdi mi? Hali hazırda göç ettikleri ülke AB üyesi olmuş olsaydı ne kadar göçmen Bulgaristan vatandaşlığına başvurma gereği duyardı? Bu ve benzer soruları yakın zamanda gündeme gelen e-devlet sisteminde yer alan ‘soy ağacı’ uygulaması sonucunda Bulgaristan’la ilişkisi bulunan 1951 göçmenleri vatandaşlık için Bulgaristan’a başvuru da bulunmak isteyebilirler miydi? Tüm bu sorulara yanıt bulmak elbette Türkiye’nin AB sürecini tamamlayıp özellikle serbest dolaşım hakkını elde etmesini beklemek doğru olacaktır.

6.6. Yalova 89 Göçmenleri ve AB

Lütfi Özgürle yapılan görüşmede Yalova’da yaşayan çifte vatandaş olan Bulgaristan göçmenlerinin sayısı hakkında bilgiler alınmıştır. Buna göre; Bulgaristan’ın AB’ye girmesiyle birlikte Bulgaristan vatandaşı (-ki aynı zamanda çifte vatandaş olmaktadır) olan göçmen sayısı Yalova’da yaklaşık 6 bin kişi civarında olduğu

belirtilmiştir. Diğer bir ifadeyle Yalova’da yaklaşık olarak 6 bin AB vatandaşı yaşamını sürdürmektedir (Özgür. L, Kişisel Görüşme, 13 Nisan 2018)

Avrupa Birliği’nin 1989’da Bulgaristan’dan göç eden Türkler üzerindeki etkisini ve nedenlerini İklim Şentürk şu şekilde açıklamıştır. Görüşmede yeni nesil gençlerde AB üyeliği nedeniyle Bulgaristan vatandaşlığına geçişte bir artış olduğunu belirtmektedir. Ayrıca aile olarak Bulgaristan vatandaşlığına geçenlerde olduğu ifade edilmiştir. İş olanaklarının yanı sıra eğitim amacıyla Bulgar vatandaşlığı alma sadece Bulgaristan da değil Avrupa da iş ve eğitim olanaklarından yararlanma olanağı bu konuda önemli bir etken olduğu belirtilmiştir (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

Göçmen mahallesinde yapılan görüşmeler sırasında Seyhan Keskin kendi anlatımıyla gençlerin Bulgar pasaportu alma isteği hakkındaki soruya şu şekilde yanıt vermiştir.“ Yurt dışına çıkış serbestliği var ya İngiltere olsun Belçika olsun, iki ay önce Hüseyin gitti bizim arkadaşımız gitti. Bu göçmen derneği var ya Balkan Türkleri oraya asmışlar İngiltere’de çalışmak ister misin, Bulgaristan pasaportu lazım. Hüseyin başvuruyor bir hafta içinde gitti İngiltere’ye. Serbest dolaşım hakkı var gidiyor istediği yere. Gürcan dediğin Fransa’da. Bütün gençler çıktı dışarı” (Keskin. S, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015)

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede göçmenler üzerinde Bulgaristan vatandaşlığı alma konusundaki istek araştırılmış, Türkan Ertürk şu şekilde yanıt vermiştir. Bulgaristan vatandaşı olup tekrar Bulgaristan’a dönen ve aynı zamanda Türkiye de yaşamaya devam edenler bulunmaktadır. Göçmenler için Bulgaristan’ın Avrupa birliğine üye olması vatandaşlığa geçişin önemli bir sebebi olarak görülmektedir. Özellikle gençlerin çoğu yurtdışında çalışmak için Bulgar vatandaşlığına geçmeyi istemektedirler (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015).

1989 yılında gelen göçmenlerin çifte vatandaşlık sebeplerinden birisi olarak Berkay Kılıç, ‘Bulgaristan’da Türkiye’ye göre bazı şeylerin Türkiye deki fiyatlara göre daha uygun olması Bulgaristan gidip gelmeyi ve çifte vatandaşlık isteğini bir anlamda arttırmaktadır’ ifadesini kullanmıştır (Kılıç. B, kişisel görüşme, 7 Şubat 2015). Göçmenlerin uyum süreci devam ederken yakın akraba ilişkilerini sürekli canlı tutma istekleri görülmektedir. Çifte vatandaşlık hakkı sayesinde Bulgaristan – Türkiye arasında gitme gelme de yoğun olarak yaşanmaktadır.

7. YALOVA 1989 GÖÇMENLERİ

7.1. Nüfus Dağılımı/Yoğunluğu

Yalova, göç söz konusu olduğunda hayli geniş bir yelpazeye sahiptir. Yalova’da göçmen nüfusu Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova, Bosna-Hersek başta olmak üzere birçok Balkan ülkesinden gelen göçmenler oluşturmaktadır. Yalova Nüfus oranının önemli bir bölümünü balkan göçmenleri oluşturmaktadır. Balkan göçmenleri Yalova nüfusunun yaklaşık % 55’ini oluşturmakta, Bulgaristan göçmenleri ise Balkan göçmen nüfusun %40’ını oluşturmaktadır (Özgür, L. Kişisel Görüşme, 13 Nisan 2018). Elbette balkan göçmenlerinin yanı sıra Yalova’da birçok ülkeden gelen göçmenler de bulunmaktadır.¹⁴

Lütfi Özgür, Balkan göçmenlerinin çoğunlukla Altınova, Subaşı, Taşköprü, Çiftlikköy ve Merkez’de yaşamlarını sürdürdüğünü belirtmiştir. Elbette Yalova’nın diğer bölgelerinde de birçok yerinde Balkan göçmeni bulunmaktadır. (Özgür, L. Kişisel Görüşme, 13 Nisan 2018)

Bulgaristan göçmenlerinin nüfusu hakkında Balgöç dernek başkanı Lütfi Özgür şu şekilde açıklamalar yapmıştır. “Yalova’ya en fazla göçün Bulgaristan’dan 1989 yılında zorunlu göç nedeniyle gerçekleşmiştir, Lütfü Özgür 1989’da bu zorunlu göçle birlikte gelenler arasındadır. Lütfi Özgür’ün ifadesiyle Yalova’ya Bulgaristan’dan 1989 yılında yaklaşık 7 bin kişinin göç etmiş, göç edenlerin bir kısmının ise Bulgaristan’a daha sonra yeniden geri dönmüştür” (Özgür, L. Kişisel Görüşme, 13 Nisan 2018)

---

¹⁴ Göç konusu ele alındığında göçü Balkanlarla sınırlı tutmamak gerekir. Türkiye, gerek yurt içinden gerekse yurt dışından sürekli göç almaktadır. Özellikle son yıllarda dünyada yaşanan gelişmeler birçok ülkeyi olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemiş, nüfus artışının yoğun yaşandığı yerlerden birisi haline getirmiştir.

Yapılan görüşmede Yalova'ya Bulgaristan'dan gelen göçmen nüfusunun büyük çoğunluğu özellikle Burgaz ve Varna gibi illerden geldiği belirtilmiştir. Zaman içerisinde Yalova'dan iş olanakları nedeniyle diğer illere yerleşenlerde mevcuttur. Göçmenler, Bulgaristan'dan birçok farklı ilden göç etmişlerdir. Göçmen Mahallesi ve 500 Evler Mahallesi yapılan görüşmelerde Burgaz, Varna, Kırcaali, Deliorman, Razgrad, Tolbuhin gibi şehirlerden göç eden göçmenlerin yaşadığı belirlenmiştir.

Yine Göçmen Mahallesi Zülfiye Keskin ile yapılan görüşmede Yalova'da yaşayan Bulgaristan göçmenlerinin geldikleri şehirler; Varna ile birlikte en çok Kırcaali ve Burgazdan gelen göçmenler bulunmaktadır şeklinde açıklamalar yapılmıştır. Burada (Göçmen Mahallesi) yüzde yetmiş yüzde seksen (%70 - %80) Burgaz, yüzde yirmi otuz (%20 - %30) Deliorman'dan gelenler bulunmaktadır. Deliorman'dan gelen yaklaşık 30-40 aile olduğu söylenmiştir. Buradan gelenler zamanla iş olanaklarından dolayı çoğunlukla İstanbul ve Çorlu da ikamet etmektedirler (Keskin. Z, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

500 Evler¹⁵ Mahallesi yapılan görüşmelerde Bulgaristan göçmenlerinin çoğunlukla Burgaz, Varna ve Razgrad' dan gelenler oluşturduğu belirlenmiştir. Nüfus yoğunluğunu Burgaz'dan gelenlerin çok fazla olduğu onun arkasından Razgrad'dan gelenlerin olduğu belirtilmiştir. Az sayıda da olsa Kırcaali ve Tolbuhin gibi şehirlerden göç edenler mevcuttur. 1989 yılında gelenler Bulgaristan göçmenleri burada yaşamaktadır (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015)

Diğer bir görüşmede 500 Evler Mahallesi göçmenlerin çok yoğun yaşadığı bir bölge olduğu ve bununla birlikte Berkay Kılıç 'nüfus anlamında karışık bir yapısı (göçmen olmayanlar) hemen hemen yok denilebilir' diğer yapılan açıklamalarla benzer şekilde açıklamıştır (Kılıç. B, kişisel görüşme, 7 Şubat 2015).

7.2. Göç Öncesi Bulgaristan

1989 yılında göç ile gelen Türklerin önemli özelliklerinden birisi de çalışkanlıklarıdır. Bunu Bulgaristan'daki komünist rejimin getirdiği kültürün bir

---

¹⁵ 500 Evler konutları Bulgaristan'dan göç edenler için yapılmış konutlardır. Ancak 89 göçü ile gelenlerden konut çıkanlar burada yaşamaya başlamış çıkmayanlar ise merkezde ikamet etmeye başlamışlardır.

etkisi olarak görülebilir. Dolayısıyla Bulgaristan göçmenleri yoğun bir çalışma kültüründen gelmektedir. Görüşmeler sırasında anlatıldığı üzere sabah çok erken saatlerde işe gidilir, hafta içi çalışma temposu sürerken hafta sonu da tarla da çalışmaya devam edilir. Sosyal hayatın fazla olmadığı bir yaşam sürmektedirler. İklim Şentürk kendi anlatım biçimiyle “Göçmenlerde böyle sosyal faaliyetler biz oradayken çok yoktu, biz onu bilmeyiz, biz sade iş biliriz. Beş gün fabrika, altı gün fabrika, hafta sonu tarlada, tütünde, mısırlıkta. Öyle senede bir iki defa işyerlerimizden kart verirlerdi bize, tatil yerlerine gönderirlerdi, giderdik tatillere o kadar” şeklinde konuyu açıklamıştır (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Göçmenler Türkiye’ye geldiklerinden sonrada çalışma alışkanlıklarını devam ettirmiş, tüm aile fertleri mümkün olan her şartta bulabildikleri işleri ayırt etmeden çalışmışlardır.

Göçmenlerin yaşam biçimlerinin bazı özellikleri bölgeden bölgeye değişiklik gösterebileceği öncelikle belirtilmelidir. Çalışma hayatında ise farklı meslek gruplarının farklı çalışma dinamikleri bulunmaktadır. Tarımla uğraşan, fabrikada çalışan veya devlet görevinde çalışanların çalışma şartları birbirinden farklıdır. Sosyal yaşam bakımından incelendiğinde ise göçmenlerin aktif olması, yaşadıkları bölgenin kırsal veya şehrsel olması, şehir merkezine uzaklığı yakınlığı, yaşadıkları yerin yakınlarında etkinlik yapabilecekleri sosyal-sanatsal alanlar olup olmaması ile ilgilidir.

Çalışma ve sosyal yaşamdaki bölgesel özellikler farkı komşuluk kültüründe de kendisini göstermektedir. Görüşmelerde bazı konularda farklı görüşlerin olduğu belirlenmiştir. 500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede komşuluk kültürünün olması oradan buraya gelen bir alışkanlık olduğu söylenmiş, ancak Bulgaristan da gece geç saatte komşuluğun ya da gitme gelmenin fazla olmadığı ancak 1989 sonrası saat geç olsa bile bir şey alıp vermek için birbirlerine gitmeleri gibi değişik alışkanlıklar elde edildiği belirtilmiştir. Kendilerinin ifadesiyle “tuhaf olan ise bu kültüre alışıldı” denilmiştir (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015). Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmede ise komşuluk kültürünün Bulgaristan da olsa da birbirlerine gitme gelmenin fazla yapılamadığı belirtilmiştir. Bunun sebeplerinden birisinin Bulgaristan da yaşanan süreçte günlük iş hayatı oldukça önemli bir zamanı kapsamaması olduğu belirtilmiştir (Keskin. Z, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Göçmen Mahallesinde

görüülen kişinin Varna, 500 Evler Mahallesinde görüülen kişinin Burgaz'dan göç eden göçmelerden olduğunu belirtmemiz yararlı olacaktır. Dolayısıyla göçmenlerin geldikleri şehirlerdeki yaşam biçimleri, kent merkezi veya köyde yaşamaları birtakım farklılıkları da beraberinde getirecektir. Aslında farklı şehirlerden gelenler farklı adetler gösterebilmekte en azından belli noktalarda çeşitlilik gösterebilmektedirler.

Göç etmeden önce göçmenler Bulgarca konuşma istekleri veya zorunluluğu hakkında açıklamalarda bulunmuşlardır. Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmede Bulgaristan'daki yaşamları süresince ev dışında sürekli Bulgarca konuştuklarını, gerek zorunluluklar gerekse yaşadıkları çevrenin Bulgarlardan oluşması gündelik yaşamda sıkça Bulgarcanın kullanılmasını gerektirdiğini ifade etmişlerdir. Görüşmelerde belirlenen önemli bir nokta ise zorunlu göçe neden olan asimilasyon hiç başlamasa bile 'Bulgarlaşma' ya doğru giden bir süreç içinde olduklarıdır. İklim Şentürk bu konuyu şöyle açıklamıştır; Ev dışında Bulgarca konuşmak zorunluydu. Ancak önemli bir nokta "zorunlu Bulgarca konuşma kanunu çıkmasaydı bile zaten Bulgarlaşma süreci çok önceden başlamıştı. Evde de çocuklarla derslerinin iyi olması için Bulgarca konuşuluyordu. İş yerin de de Bulgarca konuşulmaktaydı. Her ne kadar Türkçe konuşmaya gayret edilse bile ev dışındaki gerek okul gerekse iş hayatı Bulgarca konuşmayı kendiliğinden zorunlu kılmaktaydı" (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

Bulgarcanın kullanılması hakkında İklim Şentürk kendi anlatım biçimiyle şu ifadeleri kullanmıştır. "Türkçeyi zaten yarım yangalak konuşuyordum, Bulgarca'yı daha düzgün konuşuyordum. Çünkü işe gidiyorum arkadaşlarım benim yanımda hepsi Bulgar. Türk olanda var. Olmuşuk bizde onlar bizi çevirdiler, kendimiz farkında olmadığımız zaman olmuş, geçmişik bile onları nerden baksak ama, çocuğun iyi alışsın, bir alışverişe gidiyosun, bişeye gidiyosun, çocuk çocuk kaybolcak senelerce, o şeydeydik zaten. Onlar bize hatırlattılar siz Türksünüz diye" (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Bulgarcanın günlük yaşamda kullanımı ile ilgili Zülfiye Keskin kendi anlatımıyla şu açıklamaları yapmıştır. "Ama o beş sene bişey yapmasaydı zaten şehirlerde mesela konuşmalarda iş yerlerinde sokaklarda Bulgarca zaten yüzde yetmiş gittiydi, hani bi evde yada bi arkadaşını görsen yine Bulgarca konuşuyodun. Türkçe ancak öyle arada" (Keskin. Z, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

Görüşmelerde Bulgarca konuşmanın aslında zorunlu olarak şartlar gereği günlük yaşamın bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Göçmenlerin daha sonra Türkiye'ye göç etmeleri neticesinde çocuklarının Bulgaristan'dakinin tersi olarak Türkçeyi daha iyi konuşabilmeleri için her fırsatta birbirleriyle Türkçe konuşmayı tercih etmekteydiler.

Göç etme tercihleri konusunda ise 1989 yılında göç edenlerin bir bölümü zaten zorunlu göç ve zorluklar olmasaydı her göçte olduğu gibi göç etmeyi istemediklerini belirtmektedir. İlgi çeken bir konu ise zorunlu göçün bir bölümünde oradaki bazı yetkililer 'gezin dolaşın 2-3 ay kalın geri gelin, siz buraya alışkınsınız orada zorlanırsınız' şeklinde cümleler kullanmışlar. Yapılan görüşmede anlaşıldığı üzere daha önce yazılan ve Bulgar kaynaklarınca Büyük gezinti olarak adlandırılan süreç'ten bahsedilmektedir. Büyük gezinti konusu şöyle açıklamıştır. " İşte Bulgarlar bize dediler o memleketin yaşamına alışamazsınız burası için, size ağır gelir, Amerika'ya, İngiltere'ye pasaportlarınızla oraya gidin. Açık göz olanlar oraya gittiler orda da kaldılar, çok gidenler oldu". (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015)

Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmelerden çıkan önemli sonuçlardan biri ise zorunlu göç gerçekleşmeseydi Bulgarlaşma asimilasyon sürecinin kendiliğinden ilerlediğinin göçmenler tarafından da fark edilmesidir. Daha da önemlisi Bulgar hükümetinin başlattığı asimilasyon politikası kim olduklarını yeniden fark ettirmiştir. İklim Şentürk uygulanan baskıların sonucunda "Bize Türk olduğumuzu hatırlattılar" şeklinde ifade etmiştir. "Türkleri baskı altına alan ve asimile etmeyi amaçlayan politikalar yoğunlaştıkça –başta amaçlanan itaatin yerine- kimliğine, dinine, geçmişine, kültürüne daha da bağlı ve bunu korumak için daha da azimli bir Türk halkı ortaya çıkmıştır" (Ersoy McMeekin, 2013, s. 125). Ersoy McMeekin'inde belirttiği gibi baskı ve zorlamanın ters bir etkiyle savunma mekanizmasını hayata geçirdiği Bulgaristan göçmenleri örneğinde görülmektedir. Dönem yönetiminin aldığı kararlar unutulmaya başlanmış bazı kültürel değerlerin, hafızaların ve kimliğin birbirlerine daha sıkı bağlarla bağlanıp korumaya alınmasına neden olmuştur.

Hasine Şen (2013) çalışmasında konuya yakın açıklamalarda bulunmuştur. "Bulgaristan Türklerinin totaliter rejimin çöküşü, Avrupa Birliği tartışmalarının yükselmesi, küreselleşme sürecinin hızlanması ve benzer siyasi ve ekonomik olayların gölgesinde gerçekleştirdikleri son göç hareketleri (1989 göçü ve sonrası),

daha önceki göç hareketlerinden belirgin bir farklılık göstermekte ve gerek Bulgaristan'da yaşayan Türklerde, gerekse 1989'da Türkiye'ye yerleşmiş Bulgaristan Türklerinde kimlik, kültür ve aidiyet gibi kavramların sorgulanmasına ve güncel gelişmeler doğrultusunda yeniden oluşturulmasına neden olmuştur” (s. 198).

7.3. Göç Sonrası Türkiye

1989'da göçmenlerin göç etmeye mecbur bırakılmaları birçok göçmeni zor durumda bırakırken aslında birçoğu için bekledikleri fırsatın gerçekleşmesi anlamına gelmekteydi. Görüşmelerde Türkan Ertürk, zorunlu göç olmasaydı gelmek isteyenler olduğu gibi gelmek istemeyenlerinde oldukça fazla olduğunu belirtmektedir. “Göç etme isteği hep vardı. Ancak kanunlar biraz engel teşkil ediyordu. Zorunlu göç aslında göç etmek isteyenler için istenilen bir şeyin yapılmasını sağladı” (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015)¹⁶. Göçmenler zamanlama olarak sadece biraz hazırlıksız kaldılar. Söyleşide ayrıca daha önce de gelme isteklerinin olduğu ancak sınırların kapatılmasının bunu engellediğini belirtmektedir. Burada bir başka görüşte zorunlu göçe sebep olan unsurların var olmaması halinde herkesin hayatlarından memnun olduğu bu yüzden göç etmek gibi bir niyetlerinin olmadığıdır. Lütfi Özgürle yapılan görüşmede o dönemde hayat standartlarının yüksek olduğu göçmenlerin çoğunun araba ve ev sahibi olduğunu belirtmiştir (Özgür. L, kişisel görüşme, 13 Nisan 2018).

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede zorunlu göç sırasında göç edenlerin sayısı oldukça fazla oğlundan o dönem kapıların kapatıldığını ve birçok büyük ailenin bir kısmının Bulgaristan da kaldığı belirtilmiştir. Eşyaların kamyonette kaldığını, daha sonra vize ile geldiklerini belirtmişlerdir. Askere gidecek olanlar için göç söz konusu olmamış. Aileleri ile birlikte daha sonra göç etiklerini ifade etmişlerdir (Şentürk. T, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmede anlatılanlara göre Türkiye'ye göç ettiklerinde ilk yerleşimleri Yalova içine yapılmış fakat farklı yerlere yerleşenlerde olduğu belirtilmiştir. Göç sırasında kimin akrabası varsa ilk oraya gitmeyi tercih etmişlerdir (Şentürk. H, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Göçmenlerin daha önce

---

¹⁶ Göç etme isteğinin olması bazı göçmenler tarafından asimilasyonun başlaması sonrasında oluşan bir düşünce olduğunu ayrıca eklemek gerekir.

Bulgaristan'dan göç eden göçmenlerin, akrabalarının yanına gitmeyi tercih etmeleri, daha hızlı uyum sağlamalarına olanak sağlamış, başka illere başka ilçelere tekrar göç etme zorunluluğu meydana getirmiştir.

Çakır'a (2011) göre göç, yer değiştirme ve yerleşilen yere uyum sağlamak gibi çeşitli basamakları içerir. Göçmenlerin hayatlarına yeniden başlayacakları yere uyum sağlamaları göç hareketinin sonuçlanması açısından önemlidir. Bireyler ancak göç edilen yere alışamadıkları, uyum sağlayamadıkları takdirde elverişli durumlar meydana gelmesi halinde yeniden göç etme ihtiyacı hissedeceklerdir (s. 131). Göçmenlerin Türkiye'ye ilk geldiklerinde yakın akrabalarının yanına yerleşmeyi tercih etmişlerdir. Yerleşilen yere uyum sağlamanın en garanti yolu daha önce göç etmiş yakınlarının yanına yerleşmekten geçmektedir. Böylece göç ettikleri topluma ve yaşama daha rahat uyum sağlayabileceklerdir. Bunun tersi durumda göçmenler yeni yerleşilen yere uyum sağlayamadıkları takdirde göç etme süreci sürekli devam edecektir.

Göçmen mahallesinde yapılan görüşmelerde Bulgaristan'dan geldikleri ilk zamanlarda Bulgaristan'da bu kadar çok Türk'ün olduğunu o zaman fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Dönemin teknolojik alt yapısı gerekse yaşadıkları ülkenin yönetim biçimi olan komünizm sebebiyle genel bir haberleşme ve haberdar olma sorunundan kaynaklanmış olması muhtemeldir. Balaban Salı ve Mehmed (2014) farklı bir ilde 89 göçmenleriyle ilgili yaptığı çalışmada "Göç etmeden önce birbirini tanımayan bu insanlar Eskişehir'de yaşamaya başladıklarında birbirilerini tanımışlardır. Aynı şehrin farklı köylerinde yaşamış olan kişiler bulunmaktadır" ifadesini kullanmıştır (s. 13). Anlatılanlara göre çalıştıkları yerlerde göçten önce on yıllık iş arkadaşları onların gerek dil gerekse yaşayış olarak Bulgar oldukları düşünmekteydiler. Orada yaşadıkları dönemde Bulgarlarla sürekli iç içe olduklarını hep birlikte olduklarını belirtmişlerdir (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Bu da daha önce de belirtildiği gibi zorunlu göç olmasaydı zaten belli oranda bir Bulgarlaşma sürecinin meydana geldiği anlaşılmaktadır.

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede Türkiye ye 1989 da geldiklerinde her işi yaptıklarını, Bulgaristan da fabrikada da çalışsa dokumacılıkta yapsa tarlada da çalışsa geldiklerinde şartlar doğrultusunda verilen her meslek grubunda çalıştıklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde günlük yaşamda Bulgaristan'dan göç eden

kadınların çalışkan bir yapıya sahip olduğu net bir şekilde görülmektedir. Kendilerini bu anlamda Karadeniz kadınlarına benzetmektedirler.¹⁷ Çalışma istekleri, disiplinleri hakkında birçok çalışmada benzer ifadeler bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birisinde Toğrol (1989) konuyu “Herkes o ailenin ferdidir, ama herkesin bir işi bir işlevi vardır, kimse o ailede asalak, parazit değildir. Aile çeşitli kuşaktaki fertleriyle sevgi dolu bir güven yumağı oluşturur” şeklinde belirtmiştir (s.30).

Bulgaristan’daki yaşamlarında genç-yaşlı, kadın-erkek çalışabilecek olan herkesin aileye bir katkısı bulunmaktadır. Türkiye’ye göç ettiklerinden sonra da aynı şekilde yaşamlarına devam etmişlerdir. Göçmen kadınların yeni yaşamlarında Bulgaristan’da olduğu gibi çalışma hayatında görülmesi göç edilen toplumda ilk zamanlar farklı görüşlerin oluşmasına neden olmuştur. Çeşitli işlerde çalışan göçmen kadınlar ilk başta farklı gelse de kısa süre içinde takdirle karşılanmıştır. Daha önce böyle bir görüntü görmek mümkün olmazken göçmen kadınlarla birlikte ‘göçmenler çalışkandır’ algısını daha da pekiştirmiştir.

Yapılan görüşmelerde göçmenlerin yaşadıkları evlerde uydu/çanak kullandıkları gözlemlenmiştir. Göçmenler için Bulgaristan’dan haber alabilmek, orayla ilgili çeşitli konuları takip edebilmek önemli bir husustur. Türkiye de ulusal kanalların dışında Bulgar kanalları izlenmekte, Bulgaristan da Türk kanalları seyredilmekte olduğu belirlenmiştir. Bunun öncelikli sebeplerinden birisi Bulgaristan kanallarını seyredebilmek oradan daha sık haber alabilmektir. Geçmiş ile bağlarını canlı tutabilmenin, hatırlamanın bir yolu da budur. Atik ve Bilginer Erdoğan (2014) çalışmasında teknolojik gelişmelerin toplumsal belleği yeniden canlandırdığından bahseder. Teknoloji ile birlikte kitle iletişim araçlarının gelişmesi sayesinde bellekler ve yaşanan alanlar yenilerken geçmişle bugün arasında yeniden bir bağ kurmaktadır (s. 3).

Göçmenlerin gittiği kahvehane ve dayanışma dernekleri gibi mekânlarda yine uydu yayınlarını seyretmek mümkündür. Araştırma sırasında ziyaret edilen göçmen derneğinde¹⁸ Türkiye’deki ulusal kanalların dışında Bulgar kanallarının da izlendiği belirlenmiştir. Bulgaristan’da bir göçmen kahvesi gibi muhtemelen Türkiye’deki göçmenlerin bulunduğu bu mekânlarda, kendilerini Bulgaristan’da hissettirecek çoğu

¹⁷ Türkan Ertürk, görüşme sırasında Bulgaristan göç eden kadın göçmenlerin, Karadeniz kadınlarının çalışkan olma özelliği ile benzetme yapmaktadır (Ertürk. T, kişisel görüşme, 12 Nisan 2014).

¹⁸ Balkan Göçmenleri Eğitim, Kültür ve Dayanışma Derneği

unsuru¹⁹ görmek mümkündür. “Kahvehaneler, gerek kimliklerin yaşatılması, gerek ortak hafızanın canlı tutulması, gerekse grup içi bağların sağlanması açısından, küçük ölçekli de olsa hala günümüzde en önemli mekânlardır” (Bayındır Goularas, 2012, s. 135) Goularasın Berlin/Kreuzberg örneğinde olduğu gibi Almanya’daki Türklerin Türkiye’yi Almanya’da yaşatması gibi benzer bir durum görülmektedir. Anıların, geçmişin, belleğin yaşatıldığı bu mekânlar (düğünler ve eğlenceler) gibi göçmenler için kimliklerini yoğun olarak yaşayabilecekleri yerlerden biri haline gelmektedir.

Göçmen Mahallesinde Bulgaristan’dan gelen çeşitli ürünlerin satıldığı marketler bulunmaktadır. Bulgaristan göçmenleri geldikleri yerlere ait ürünleri, alıştıkları lezzetlerin çoğunu buralardan alışveriş yaparak bulabilmektedir. Bu marketlerde paketli gıdaların yanı sıra son dönemlerde domates ve yumurta gibi taze ürünlerde satılmaktadır. Ayrıntı olarak eklenmesi gerek konu ise marketlerden alışveriş yapan göçmenlerin ‘memleketten yumurta gelmiş / memleketten domates gelmiş’ şeklinde kendi aralarındaki konuşmalardır. Ilgın ve Hacıhasanoğlu’nun Almanya’da yaşayan Türkler’le ilgili verdiği benzer örnek önemlidir. “Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Schöneberg’te ve Kreuzberg’te pazar kurulmaktadır. Türkiye’deki pazarlara çok benzeyen bu pazarlarda her şeyi bulmak mümkündür. Trabzon ekmeğinden, beyaz peynire kadar yiyecek maddesi ve her türlü kumaş bulunabilmektedir. Pazarda ayrıca her tür taze sebze ve meyve, börek ve kıyafet de satılmaktadır. Pazarcıların kullandığı örtü sistemi aynı olmamakla beraber yine de beyaz bir örtü tüm pazarcıların tezgâhların üstünde bulunmaktadır” (Ilgın ve Hacıhasanoğlu, 2006, s. 65). Yine aynı Almanya’daki yaşayan Türklere benzer şekilde göçmenler belli zamanlarda Bulgaristan’a gittiklerinde alışveriş yapıp tekrar Türkiye’ye döndükleri bilinmektedir. Özellikle bu sebepten Bulgaristan’a gidip gelen bir kesim bulunmaktadır.

Bulgaristan’daki yaşamlarına karşı aslında duygusal bir bağ olsa da maddi açıdan yaşanan olumsuzluklar gidip gelme açısından önemli bir engel teşkil etmektedir. Bulgaristan’ın ekonomik durumunun daha iyi olması göçmenlerin Bulgaristan’la ilişkilerinde farklı bir yön verecektir. Ayrıca göçmenlerin maddi durumları yeterli olmayanlar Bulgaristan’a daha az gitme imkânı bulmaktadır. Yapılan görüşmelerde

---

¹⁹ Göçmenlerin gittiği dernek ve benzeri yerlerde kısa kahve, uzun kahve gibi Bulgaristan’a has içecekleri bulmak mümkündür.

Bulgaristan göçmenleri özel günlerde çeşitli Avrupa ülkelerinden gelip Bulgaristan da toplandıkları belirtilmiştir.

1989 yılında göç eden göçmenler açısından Bulgaristan'a gidip gelme sürekli devam ettiği görülmektedir. Elbette sadece alışveriş için değil, iş için gidenler olmakla birlikte çoğunlukla tatil için gidenlerde bulunmaktadır. Daha çok belli bir yaş grubu, emekliler daha sık Bulgaristan'a gidip gelmektedir. Unutmamak gerekir ki 89 göçmenlerinin her şeyden önce halen aile bağlarının ve yakınlarının bulunması Bulgaristan ile olan trafiğin canlı kalmasını sağlayan kuvvetli bir etkidir. Çağlayan'ın (2007) çalışmasında, Yalova'da yaşayan Bulgaristan göçmenleri gibi, göçmenlerin aile bağlarının, akrabalarının olması, ilişkilerin daha yoğun yaşanmasına sebep olduğunu ortaya koymakta, göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun Bulgaristan'da yakınlarının ve akrabalarının olduğunu belirtmiştir (s. 176). Şen'e (2013) göre Bulgaristan Türkiye arasındaki bu gidip gelme aslında yeni bir kimlik modelini oluşturmaktadır. Çifte vatandaşlıkla birlikte "bu kimlik modeli Türkiye'de yaşayan Bulgaristan Türklerini, Bulgaristan'la da ekonomik, kültürel ve sosyal etkileşim içinde tutmaktadır" (s. 208).

Pusch'a (2012) göre ise konu iki yere bağlı yaşam şeklinde açıklanmıştır. "90'lı yıllardan itibaren gelişen ve daha çok 'ekonomik Bulgaristan göçü' olarak adlandırılan göç türü sadece düzensiz mekik göçten ibaret değildir. 89 göçüyle de gelen, Türkiye'de yerleşmiş, Türk vatandaşlığını kabul etmiş olan Bulgaristan Türkleri de ekonomik ulus-aşırı faaliyetlerde yer almaya başlamışlardır. Bulgaristan Türklerinin Türkiye'de ve Bulgaristan'da yoğun yaşadıkları bölgelerin arasında gidip gelen otobüsler bu sıkı ilişkilerin bir sembolüdür" (s. 451).

Çok kültürlülük, ulus aşırı kimlik, küreselleşme kavramları üzerine ister istemez çok kimlikli bir göçmen profili ortaya çıkmaktadır. Yalova 89 göçmenleri bu konuda güzel bir örnek teşkil etmektedir. Sürekli gidip gelmenin en rahat yolu, bu süreci daha kolaylaştıran etken çifte vatandaş olmaktan geçmektedir. Her iki ülkenin vatandaşı olmak farklı yerlerde farklı avantajlar sağlamaktadır. Bulgaristan göçmenleri, Türkiye'de Türk kimliklerini kullanırken Bulgaristan'da Bulgar kimliklerini kullanmaktadır. Bunu en başta gelen sebebi Bulgaristan'da işlerin özellikle kamu yerlerinde daha rahat işlenmesini sağlamaktır. Türkiye'de Bulgaristan göçmeni olurlarken Bulgaristan'da Bulgar vatandaşı oluyorlar. Sosyal yaşamda da

özellikle Bulgaristan'da Bulgar isimleriyle Bulgar vatandaşları ile daha iyi iletişim kurabilmekteler. Yurt dışında serbest dolaşım hakkı Türk kimliği ile yapılamazken Bulgar kimliği ile rahatlıkla gerçekleşebilmektedir. Yurt dışında iş başvurusu yaparken de yine aynı. Sonuç olarak birden fazla kimliğe sahip olabilirler ama aslında aynı kişiler. Sadece doğru zamanda doğru yerde hangi durumda olmak uygunsa ona göre hareket etmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Prof. Dr. Aydın Uğur'un (2004) yılında gerçekleşen 'Sivil toplum ve Demokrasi' konulu konferansta yaptığı bir konuşmada Bulgaristan göçmenlerinin kimlik algısına benzer bir açıklama yapmıştır.

"Dilek, Almanya'da işçi olarak çalışırken Yunanistan'dan gitmiş Avrupa vatandaşı olarak. Türküm diyordu öyle mi? Dilek onu yapmıyor. Yani Dilek öyle tersten gitmiyor, düzden gidiyor; Yunanlıyım diyor. Çünkü Yunan vatandaşı, o yüzden orada sorunsuz çalışabiliyor. Bursa'ya gittiği zaman da herhalde ben Yunanlıyım diyecek hali yok. Sorduklarında ne diyecek? Müslüman'ım, Türküm diyecek. Vilayetteyken ne diyecek? "Ben geldim, Müslüman'ım, hadi bakalım" demeyecek. Yunan vatandaşı olarak geldim diyecek. Şimdi bu Dilek Türk'üm diyor, Müslüman'ım diyor, Yunanlıyım diyor; bu Dilek her tarafa mı yalan söylüyor? Hayır! Dilek'in elinde bir sürü kimlik var, o kimlikler arasından, karşılaştığı durumlar içinde belli stratejilere göre bazılarını öne çıkartıyor, bazılarını geriye koyuyor, değil mi? Hepimizin yaptığı bu. Yani, mesela, ben herhalde erkekler hamamına gittiğim zaman, "kimsin" denilince "profesörüm" demem. "Buraya geldik, yıkanmak istiyoruz" filan derim. Şimdi ben yalan mı söylemiş oluyorum, hayır, hamamda söylenmez diye strateji güdüyorum. Diyeceğim o ki, hepimizin böyle onlarca stratejik tercihleri olabiliyor" (s 8-9)

Tüm bu iki taraflı gidiş gelişlerin aslında başka bir önemli konuyu, kimlik algısını başka bir boyutta ortaya çıkardığıdır. Şen'e (2013) göre konu "Bulgaristan Türkleri gittikleri ülke hakkında yeterli bilgiye sahip değildi, yola çok kısa bir süre içinde çıkmak zorunda kaldıkları için yaşayabilecekleri olası sorunlara da psikoloji açıdan hazır değillerdi. Bu da, kaçınılmaz olarak, Anavatan'a ulaşmanın coşkulu sevinciyle birlikte yoğun bir hüsrana da getirdi. Birçok Bulgaristan Türkü geri dönme kararı aldı. Bulgaristan'a dönenlerin bir kısmı Türkiye'ye geri geldi. Tekrar Türkiye'ye gelenlerin bir kısmı ikinci kez Bulgaristan'a döndü. Zamanla, 89 göçmenlerinin kimliklerini en iyi ifade edecek çift yönlü bir hareket böylece başlamış oldu" şeklindedir (s. 198).

Görüşmelerde en çok dikkat çeken kelimenin ‘biz’ olduğu görülmektedir. ‘Biz böyle yaparız’, ‘bizde böyle olur’ gibi belirteçler kendilerine ait bir kimlik oluşturma ve aidiyet kavramını sınırın diğer tarafına da yani Türkiye’ye de taşınması görülmektedir. Üstelik daha güçlü olarak. Kolukırık (2006) çalışmasında yaptığı görüşmelerde, göçmenlerin birbirlerine yardım ettiğini, bunun gurur kaynağı olduğunu, kendilerini en iyi anlayacak olan kişilerin yine göçmenler olduğunu ve kendilerini Avrupalı olarak tanımlamaları gibi ifadeler tespit etmiştir (s. 5). Yalova’da yapılan görüşmelere benzer ifadeler rastlanmıştır. Yalova’da göçmen biriyle tanıştığınızda nereli olduğunu belirtirken ‘Bulgaristan göçmeniyim’ ifadesini kullanmaktadır. Göçmen olmak, Bulgaristan göçmeni olmak önemli ve gurur verici bir ifade biçimi olmaktadır.

Özgür Baklacioğlu (2013) çalışmasında “Göçmenlik, özellikle de zorla ve bir azınlığa uygulanan göçmenlik esnek, çoklu ve adaptasyon gücü olan bir kimliği çağrıştırır. Hayatta kalma, nesli devam ettirme ve kimliğini yaşatma ve gelecek kuşaklara devretme mücadelesi göç hikâyelerinde ki başarının başlıca dinamiğini oluşturmaktadır” şeklinde açıklama yapmaktadır (s. 74).

Yalova’daki Bulgaristan göçmenlerinin kimlik oluşturmadaki önemli yapı taşlarından birisi kültür kavramıdır. Bulgaristan’dan birlikte getirilen Türk kimliği ile Türkiye’ye uyum sağlamanın yanı sıra Bulgaristan’da zaman içinde silinebilecek kültürel öğeler yeniden şekillenmeye başlamıştır. Akıncı ve diğ, (2015) göre “Göç eden kişiler ve göç edilen ülke vatandaşları arasındaki etkileşim, çoğunlukla göçmenlerin kendi kültürlerini beraberinde gittikleri o ülkeye götürmelerinden kaynaklı kültürel değişim sürecini de beraberinde getirmiştir” şeklinde belirtilmiştir (s 69).

Göç’ü sadece yer değiştirme olarak değerlendirmemek gerekir. Kendini anlama, uyum sağlama süreci, fiziksel yer değiştirmenin ötesinde kültürlerin, yaşam biçimlerinin yer değiştirmesi, birbirleriyle uyum sağlayarak değişmesi olarak görülmelidir. Yalova 1989 göçmenleri hem yaşam biçimlerini devam ettirmeye hem de var olan kültürel yapıya uyum sağlamaya çalışmıştır. Sonuçta korumaya çalıştığı kültürü devam ettirirken bir yandan da yeni kültürel öğrenimler kazanmıştır.

Güvenç (1984) kültürlerin de değiştiğini, bunda uyumla gerçekleştiğini belirtmektedir. “Kültür değişir. Değişme, uyum yoluyla gerçekleşir. Gerçi doğal

koşullar kültürel özellikleri belirleyecek kadar etkili ya da güçlü değildir ama kültürler, zaman boyutu içinde, doğal çevreye uyum gösterirler. Kültürler, yayılma, ödünç alma, öykünme, vb. yollarla komşularına da benzerler; ayrıca, kültürel sistemi oluşturan bireylerin biyolojik ve psikolojik istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak biçimde uyum gösterirler. Koşullar değiştikçe, geleneksel çözüm yollarının sağladığı doyum düzeyi de azalır ve değişir. Yeni ihtiyaçlar ortaya çıkar ve bunlar bilinç düzeyine yükselir. Bu ihtiyaçları karşılayacak, sorunları çözecek deneme ve düzeltmeler yapılır, yeni kurum ve kuruluşlara gidilir” (s. 105).

“Kültürlerin karşılaşması ile başlayan süreç sonucunda “benzeşme”, “ayrışma” ve “kültürel kimliğin vurgulanması”, göçmen kimliğini oluşturan başlıca çerçevedir. Trakya örneğinde görülen “Biz artık Trakyalılaşık... şimdi Kırklareli’nde ne çalışırsa o çalışıyor...” (erkek, 1955, Hamdibey Köyü, çiftçi) söylemi müzikal ve kültürel kimlik açısından Boşnakların Kırklareli’nde karşılaştıkları kültürle artık benzeştiklerini göstermektedir” (Kurtişoğlu, 2008, s. 17). Kurtişoğlu’nun (2008) çalışmasında belirttiği konuların Yalova’daki 1989 göçmenlerinde de görüldüğü söylenebilir. Yapılan görüşmelerde; “genel olarak bakıldığında hem orada hem burada değişiklikler söz konusu’ denilmiştir. Düğün âdeti olarak göç edilir edilmez buraya (Türkiye’ye) ayak uydurulmaya başlandı. Hemen bir uyum sağlama süreci gelir gelmez başladı” şeklinde ifadeler kullanılmıştır (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015)

1989 yılında yapılan göçten sonra Türkiye deki yaşama uyum sağlamaya başladıkları belirlenmiştir. Yapılan görüşmede “Biz tamamen burasına uyum sağladık, biz Türkiyeli olduk” denmiştir. (Şentürk. İ, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Buldukları bölgeye yöreye uyum sağlama şartlara göre kendilerini ayarlayabilmişlerdir. Buradan anlaşılacağı gibi 1989 göçmenleri şartlar ne olursa olsun mümkün olduğunca uyum sağlama özelliği göstermektedir. Teknolojinin kullanımının artması 1989’da göç eden göçmenlerin Türkiye deki uyum sürecini hızlandırmıştır. Televizyonda ulusal yayınların izlenmesi daha düzgün bir Türkçe konuşmalarına yardımcı olmuştur. Teknolojinin uyum sürecine katkısını Türkan Ertürk “Eski dönemlerde gelenler halen belli bir şiveyi barındırmaktayken, 89 göçü ile gelen çocuklar daha düzgün bir Türkçe ile konuşuyorlar” şeklinde ifade etmiştir (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015).

Göçmenlerin göç sonrasında olan ilişkileri zaman içinde artarak devam etmiştir. Gün içinde birkaç defa düzenlenen otobüs seferleri göçmenlerin bir ayağının Bulgaristan'da olması sağlamıştır. Bunun dışında özel olarak toplanıp minibüslerle veya şahsi arabalarıyla Bulgaristan'a gidip gelmektedirler. Türkiye'deki yaşamlarına uyum sağlayan bir yandan da Bulgaristan'la ve Bulgaristan'daki yakın akrabalarıyla olan bağını koparmamaktadır. Özellikle 89 göçmenlerinin birçoğunun Türk vatandaşlığının dışında Bulgaristan vatandaşlığının olması iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesine geçmişleriyle olan bağlarının kopmadan devam etmesine vesile olmaktadır.

7.4. Dernekleşme

Göçmenlerin Yalova'da birbirlerine destek olduğu kurumların başında Balkan göçmenleri eğitim, kültür ve dayanışma derneği (Balgöç)²⁰ gelmektedir. Yalova 1989 yılında zorunlu göç ile gelen Yalova Balgöç dernek başkanı Lütfi Özgür göçmenlerin dernekleşmesi hakkında şu ifadeleri kullanmıştır. 'Balkan Göçmenleri Derneği (BAL-GÖÇ) Merkez binası Yalova Gazi Osman Paşa Mahallesinde bulunmakta ve aynı yapı içerisinde 'Balkan Evi' de bulunmaktadır (Şekil 7.1). Dernek üye sayımız yaklaşık olarak 1500'ün üzerindedir. Yalova'nın birçok yerinde Balkan göçmeni yaşamaktadır. Bu sebeple daha fazla Balkan göçmenine ulaşabilmek amacıyla Yalova merkeze bağlı olmak üzere, Çiftlikköy 500 Evler Mahallesinde, Taşköprü, Altınova ve Subaşı köyünde dernek temsilciliklerimiz bulunmaktadır. Ayrıca dernek olarak hem Bulgaristan'da yaşayan Türklerin haklarını koruyor, hem de Türkiye'nin AB sürecine katkıda bulunuyoruz" (Özgür, L. kişisel görüşme, 13 Nisan 2018).

---

²⁰ "BAL-GÖÇ Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, Bakanlar Kurulunun 11.08.1987 tarih ve 87-12003 Sayılı Kararı ile "Kamu Yararına Çalışan Dernek" statüsündedir. Uygulanan kültürel yok etme ve büyük asimilasyon politikasına karşı Türkiye'de ve Dünya'da kamuoyu oluşturup mücadele etmek için 7 Ocak 1985 tarihinde, ülkedeki Balkan Göçmenlerinin en yoğun yaşadıkları şehir olan Bursa'da bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulmuştur. Bursa'da ilk kez temelleri atılan Balkan Göçmenleri Kültür ve Dayanışma Derneği, böyle bir isteğe, böyle bir uygulamaya "dur" demek için ortaya çıktı" (<http://www.balgoc.org.tr/kisatarih.html>, 17.02.2018).

Şekil 7.1: Yalova Balkan Evi ve Balgöç derneğinin bulunduğu bina

Yalova’da yaşayan göçmen nüfus dolayısıyla Bulgaristan’dan göç eden Türklerin dernekleşme noktasında kayıtlı üye sayısı göz önünde bulundurulduğunda göçmenlerin çok istekli olmadığı dikkat çekmektedir. Konu hakkındaki görüşü sorulan dernek başkanı Lütfi Özgür, “göçmenlerde önce Allah sevgisi daha sonra devlet sevgisi daha sonra aile sevgisi gelir. Göçmenler Bulgaristan’daki yaşamları boyunca bürokraside, orduda yer almışlar, devlet işleriyle uğramışlar, avukat olmuşlar, doktor olmuşlar onun için ancak zor şartlar sıkıntılı süreçler yaşanması halinde birlik beraberlik içinde olmaktadır” şeklinde açıklamıştır. Göçmenlerin bu davranış biçimi göz önüne alınırsa dernekleşmedeki çekingenliğinin sebeplerinden birisi de anlaşılabilir.

Kayapınar, 1989 yılında gelen göçmenlerin dernekleşme konusunu “Bu son göç dalgası ile gelen göçmenlerin barınma, sağlık ve iş gibi temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra hızlı bir şekilde çeşitli göçmen dernekleri altında örgütlenmesi olmuştur. 1990 yılından itibaren Türkiye’de Balkan göçmenleri sivil örgütlenme kurumları patlaması yaşanmıştır” şeklinde ifade etmiştir (L. Kayapınar, 2012, s. 388). Göçmenlerin yaşamlarına bakıldığında birlik beraberlik duygularının yüksek olduğu görülebilmektedir. Ancak bu ortak yaşam biçimi dernek üyesi olma anlamında aynı yoğunluğu gösterememektedir. Çağlayan (2007) yaptığı araştırmada, göçmenlerin % 70’e yakın kısmının herhangi bir göçmen derneğine üye olmadığını belirlemiştir. Resmi olarak bir sisteme dahil olmak yerine göçmenler kendi aralarında

gayri resmi olarak dayanışma göstermektedir (s. 184). Er Savaş (2011) benzer şekilde “Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun herhangi bir göçmen derneğine üye olmadıkları, göçmen dernekleri ile olan ilişkilerinin zayıf olduğu ve çoğunluğunun dernekler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu görülmektedir” (s. 165) demiştir.

Yalova Balgöç derneği olarak faaliyetlerinin büyük bir kısmında göçmenlerin sorunlarını çözmeye çalışılmakta, Bulgaristan’da akrabası bulunan ancak çifte vatandaş olmayan göçmenlerin, ölüm ve hastalık gibi acil durumlarda kısa süre içinde vize almalarını sağlamaktadır. Bunun dışında Bulgaristan’da yapılan seçimlerde Yalova’daki aynı zamanda Bulgar vatandaşı olan göçmenlerin oy kullanabilmesi için yardımcı olmaktadır. Dernek faaliyetlerinin arasında son yıllarda yapılamasa da uluslar arası Balkan Halkoyunları festivali bulunmaktadır. Ayrıca Yalova Belediyesi’nin göçmen mahallesinde yaptığı balkan sokağı ve balkan evi sayesinde yeni nesillere balkan kültürünü, geleneklerini ve yaşayış biçimini daha fazla aktarma imkânı bulmuşlardır. Yine belediyenin katkılarıyla 2012 yılında Balkan savaşlarının 100. yılında ‘Büyük Balkan Buluşması’ adı altında çeşitli dallarda spor müsabakaları, balkan halkoyunları ve müzik festivali, resim bienali, şairler şöleni, gazeteciler buluşması, fotoğrafçılar buluşması, başkanlar zirvesi, kardeş şehirler proje atölyesi çalışmaları düzenlenmiş, ‘geçmişinle geleceğini aydınlat’ projesi gerçekleşmiş, balkan evi ve balkan sokağı yapılmıştır (Şekil 7.1, 7.2 ve 7.3).

Şekil 7.2: Balkan evindeki sergiden bir görüntü²¹

Şekil 7.3: Balkan evindeki resim sergisi

7.5. Bulgar Türkü, Bulgaristan Türkü?

Bulgaristan'dan göç eden Türkleri için Türkiye'ye geldiklerinde rahatsız oldukları konuların başında kedilerine Bulgar, Bulgar Türkü ve Bulgaristan Türkü gibi tanımlamaların yapılması gelmektedir. Tarihe baktığımızda Anadolu'dan Bulgaristan'a göç eden Türklerin daha sonra çeşitli sebeplerle Türkiye'ye geldiği

²¹ Şekil 7.2, 7.4 ve 7.5 www.balkanevi.com kaynağından alınmıştır. (18.04.2018)

düşünüldüğünde, göçmenlerin neden rahatsız olduğunu anlamak mümkündür. Kolukırık (2006) yaptığı çalışmadaki göçmenlerin “Biz buradan gitmeyiz, biz gavur değiliz, buranın esas yerlileri bizleriz” şeklindeki ifadeleri bu doğrultuda haklılıklarını ortaya koymaktadır (s. 5).

Balaban Salı ve Mehmed (2014) çalışmasında göçmenlerin göç ettikten sonra yerleştikleri yerlere kolay alışamadıklarını ve aidiyet anlamında bir şey hissedemedikleri için kendilerini uzun bir süre ‘göçmen’ olarak tanımlamalarına neden olduğundan bahseder. Ayrıca 89 göçmenlerinin Türkiye’ye gelmesi ile birlikte kendilerini göçmen veya muhacir olarak tanımlayan kişiler çoğalmıştır. Türk kültürünü canlı tutabilmek ve gelecek kuşaklara aktarma konusunda Bulgaristan Türkleri yaşamlarını bu doğrultuda biçimlendirmektedir. Ancak göçmenlerin yaşatmaya çalıştığı Türk kültürü ile göç ettikten sonra yerleştikleri yerdeki Türk kültürü arasında birçok farklılık bulunmaktadır (s. 11-17).

Bulgaristan Türkü kullanımını tarihsel olarak incelediğimizde 1970’li yıllarda kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde ise Bulgarlar tarafından bu tabir hali hazırda kullanılmakta olduğu ifade edilmektedir. “Ancak nasıl ki Türkiye’de yaşamış veya yaşayan Bulgarlar için ‘turski balgari-Türk Bulgarları-Turkish Bulgarians’ tabiri kullanılmıyorsa, Bulgar Türkleri kavramının kullanımının da yanlış olduğunu ifade etmeliyiz” (Kayapınar, 2012, s. 102). Şen (2013) çalışmasında sadece Bulgarların değil Türklerinde bu tanımlamayı zaman zaman kullanmakta olduğunu “‘Bulgar Türkü’ ifadesinin temelinde Bulgar kaynaklarında kullanılan ve İngilizceye ‘Bulgarian Turks’ olarak çevrilen ‘bilgarski turtsi’ terimi yatmakta. ‘Bulgar Türkü’ ifadesi, Türk medyası ve bazı Türk araştırmacılar tarafından da kullanılmakta, ancak göçmen sorunlarıyla ilgilenen sivil toplum örgütlerinin çabaları sonucunda ‘Bulgaristan Türkü’ ifadesinin kullanılması yönünde bir eğilim gözlemlenmekte” şeklinde belirtmiştir (s. 199).

Belki söyleme biçimlerindeki bu fark anlam olarak halk arasında olumsuz bir manaya gelmeyebilir ancak göçmenler için oldukça rahatsız edici bir durumdur. ‘Bulgaristan’dan Türkiye’ye her göç akımında gelen Türkler için halk arasında ve yaygın olarak söylenen tamlama Bulgar Türkü ve Bulgar göçmeni ifadeleridir’ (Hacısalıhoğlu, 2012, s. 36). Her göç akımında yaşadıkları zorlukları geride bıraktıkları yaşamlarının özlemi ve daha birçok sıkıntı göçmenlerin bu

tanımlamalardan duydukları rahatsızlığı anlaşılabilir kılmaktadır. “‘Soya dönüş’ (vızroditelen protses) başlığı altında yürütülen asimilasyon süreci dahilinde Bulgaristan Türklerine Bulgar kimliği empoze edilmiş, ancak Bulgaristan Türkleri hükümetin dayatmalarına karşı çıkmış, bu direnişlerini de Türkiye’ye göç ederek sürdürmüştür. Anavatanlarında da ‘Bulgar’ veya ‘Bulgar Türkü’ olarak adlandırılmak, 1984-1989 sürecinin sancularıyla yaşayan Bulgaristan Türklerinde yeni bir travmatik etki yaratmakta. Türk kimliklerine olan bağlılıklarından dolayı Türkiye’ye göç eden Bulgaristan Türkleri için ‘Bulgar/Bulgar Türkü’ ifadesi, Jivkov hükümetinin kullandığı söylemi tekrar eden, onu meşrulaştıran bir terimdir” (Şen, 2013, s. 199).

Benzer şekilde yurtdışında yaşayan Türkler içinde benzer söylemler geliştirilmiştir. Yurtdışında yaşayan Türkler içinde en fazla nüfusu barındıran Almanya’daki Türkler için kullanılan ‘Almanca’ kelimesinin kullanımı benzer özellik göstermektedir. “Bulgaristan Türkleri de yaşadıkları benzer ‘arada kalmışlık’ durumlarını daha önce sözü edilen ‘Bulgaristan’da Türk, Türkiye’de Bulgar!’ cümlesiyle belirtiyor” (Şen, 2013, s. 207). Göçmenler, zorunlu olarak gelmelerinin sebebinin Türk olmalarından kaynaklandığını, bu sebeple Bulgar olarak tanımlanmaları aşağılanma olarak kabul edilmektedir (Hacısalihoglu, 2012, s. 37).

89 göçmenlerinin Bulgaristan ile özdeşleşmeleri ise etnik bir yakınlığı değil, Bulgaristan ile kültürel ve sosyal alandaki birlikteliklerinin sürdürülmesini ifade eder. Bu anlamda 89 göçüne maruz kalan kişilerin ‘Bulgar Türkü’ olarak isimlendirilmekten duydukları rahatsızlık altı çizilmesi gereken bir husustur.

1989 yılında göç eden göçmenlerin Bulgar göçmeni veya Bulgar Türkü gibi tanımlamalardan rahatsızlığının Bulgaristan ile bir ilişkisi yoktur. Göçmenler geldikleri, göç ettikleri toprakları zorunlu sebepler olmasından dolayı terk etmek zorunda kalmışlardır. Doğup yaşadıkları toprakların Bulgaristan olması göçmenlerin Türk olduğu gerçeğini değiştirmez. Şen (2013) çalışmasında konuyu ‘89 göçmenlerinin ‘Bulgar Türkü/göçmeni’ ifadesini reddedip kendilerini ‘Bulgaristan Türkü/göçmeni’ olarak adlandırmaları, Bulgaristan ile özdeşleşmelerinin etnik değil, coğrafik temele dayandığına işaret ediyor” şeklinde ifade etmiştir (s. 198).

7.6. Konut/Ev kavramı

Yalova’da yaşayan göçmenler için Bulgaristan’daki yaşamlarında ‘ev’ önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla Türkiye’ye göç ettikten sonra da topluma ve yaşama uyum sağlarken ilk yaptıkları şeylerden birisi ev sahibi olabilmektir. Yeni bir hayata başlarken aidiyet hissi meydana gelmesinde ve kendilerini güvende hissetmelerinde ev kavramı büyük rol oynar. Şen’e göre; “Ev kavramı, ’89 göçü bağlamında özellikle vurgulanması gereken bir konudur. ‘Ev’ kavramı göçmen, sürgün ve benzer konumda olanlar için son derece önemlidir. Yeni ülkede ev sahibi olmak, orada ev kurmak, yeni ülkeye aidiyet duygusunu pekiştirir, bir arsa alıp üzerine ev kurmak ise ülkenin toprağına bir nevi demir atma anlamı taşır” (Şen, 2013, s. 205).

Ev kavramının içinde çeşitli anlamlar bulunmaktadır. Bunlardan bazıları Ilgın ve Hacıhasanoğlu’na (2006) göre; “Ev (konut) sosyal ve psikolojik ihtiyaçlar içermektedir, bunlar :

1. Ev, kişiler için çevrelerini en iyi şekilde kontrol edebildikleri tek mekândır.
2. Ev, aile için en uygun fiziksel çevredir.
3. Ev, kendini ifade etme mekânıdır.
4. Ev, güvenlik duygusunu geliştirmektedir” (s. 61).

Görüldüğü üzere göçmenler için önemli bir özellikte ev sahibi olabilmektir. Göç etmeden önce ki yaşam biçimlerine yakın olarak ev sahibi olabilmek göçmenlerin öncelikleri arasında yer alır. Er Savaş’ın (2011) yaptığı çalışmada tespit ettiği gibi göçmenlerin büyük bir bölümünün ev sahibi olduğu görülmektedir. “Örnekleme yer alan göçmenlerin oturdukları evin mülkiyet durumuna bakıldığında; %80’inin (112 kişi) ev sahibi, %20’sinin (28 kişi) kiracı olduğu görülmektedir. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğunun kendisine ait bir evinin olması, anlamlı ve önemli bir özellik olarak göze çarpmaktadır. Anketin uygulama aşamasında, konuya ilişkin olarak göçmenlerin yorumları değerlendirildiğinde; ‘kiracılık’ kavramına yabancı oldukları saptanmış, ev sahibi olmanın onlar için önemli ve öncelikli bir değer olduğu görülmüştür” (s. 130). Ev sahibi olma kişisel gözlemler sonucunda da fark edilen bir konudur. Aile fertlerinin tümü ilk önce yaşanılacak bir eve sahip olmak için kazancı birleştirir, sonrasında ise evlilik gibi sebepler ortaya çıkması halinde bu sefer evlenecek kişinin ev alabilmesi için kazançların birleştirilmesi söz konusu olur. Bu

da Yalova'daki Bulgaristan göçmenlerinin eve giren kazancın bir havuzda toplanması şeklinde görülmektedir. Yalova 1989'da gelen Bulgaristan göçmenleri diğer Bulgaristan göçmenleri gibi ev sahibi olmayı bir öncelik ve olmamasını bir eksiklik olarak kabul etmektedir. Hatta ev ve arabası olmayan göçmenlere kendi aralarında 'sen nasıl göçmensin, evi olmayan arabası olmayan göçmen olur mu?' şeklinde konuşmaktadırlar. Bu açıdan yaklaşıldığında ev/konut sahibi olabilmek diğer göçmenler gibi Yalova'daki 89 göçmenleri içinde göçmen kimliğinin bir yansıması olarak görülmektedir.

7.7. Kültür

Göçmenlerin kimlik anlayışını şekillendiren unsurların içinde kültür kavramı önemli yer tutar. Ait olunan kültür bir yol haritası niteliği taşır. Yılmaz'a (2010) göre içinde doğup büyüdüğümüz kültür bizi biçimlendirir ve bilincimiz dışında bu kültürün içindeki anlamları öğretir (s. 28).

1989'da gelen göçmenler geldikleri topluma gelir gelmez uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bu süreçte kendi beraberlerinde getirdikleri kültürü de uyum sağlarken hayatta tutmaya çabalamışlardır. Bir yandan kendi kültürlerini yaşatma çabasında iken bir yandan da yeni alışılan toplumla bütünleşmeye çalışmışlardır. Tanım olarak bütünleşme "Toplumları oluşturan bireylerin kendi kimlikleriyle içinde buldukları topluma katılma sürecinde ortaya çıkan kavram bütünleşmedir" şeklinde açıklanabilir (Akıncı ve diğ., 2015, s 70).

Yalova Bulgaristan göçmenleri kendi kültürlerinin yaşatılmasında büyük çaba sarf etmektedir. Bir yandan göç ettikleri yerdeki topluma uyum sağlamaya çalışırken bir yandan da ellerindeki kültür öğelerini korumaya çalışmaktadır. Daha önce göç eden göçmenlerin geldiklerinden bu yana zamanla sahip olduğu birçok kültürel değer, geldikleri topluma uyum sağlamanın yanında kaybolmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kültürün yeniden hayat bulması 1989 göçmenleri için söylenebilecek cümlelerden biridir. Yapılan görüşmede Türkan Ertürk, halen çeşitli eğlencelerde giydikleri geleneksel kıyafetlerin 1989 göçmenlerinin giymeye başladığını daha önce gelenlerin, göç edenlerin, bu kıyafet giyme konusunu çoktan bıraktıkları ya da burada hiç giymediklerini belirtmiştir. Türküleri söylemeyi bile

biraktıklarını belirtmektedir. Ancak aktardıklarına göre *'kültür 1989 göçmenleri ile birlikte yeniden canlanmaya başlamış'* (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015).

Görüşme sırasında, Türkan Ertürk, çok önceleri Bulgaristan'dan göç eden göçmenlerle birçok alanda farklılıkların olduğunu belirtmekte, eşinin de 1978 yıllarında göçmen olarak geldiğini ancak ikisinin de Bulgaristan göçmeni olmasına rağmen çok farklı olduklarını söylemektedir. Kültür anlamında da çok farklı yanlarının olduğunu ifade etmiştir (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015).

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede Bulgaristan da ki benzer yaşam tarzı göç ettikten sonra pek korunamadığı ifade edilmiştir. Halen Bulgaristan da yaşayan akrabalarının olduğu ancak kendilerinin onlar gibi yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Bulgaristan da yaşanan dönemde daha çok köy hayatı olduğu burada ise şehir hayatına geçildikten sonra doğal olarak bir değişim meydana geldiği belirtilmiştir. "Türkiye ye göç edildikten sonra buranın hayat akışına göre hareket edildi. Bu duruma alışılması için yaklaşık on sene gibi bir zaman geçmesi gerekti" şeklinde ifadeler kullanılmıştır (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015). Bu değişimlerin dışında bazı terimlerin zaman zaman Bulgarca telaffuz edildiği ayrıca eklenmiştir.

Göçmen mahallesinde yapılan görüşmelerde, göçmenler arasında gitme gelmenin fazla olmadığı daha çok ev iş arası bir yaşam olduğu belirtilmekteydi. Anlaşılacağı gibi gelen göçmenlerin hangi bölgeden veya şehirden geldiğine göre sade oyun ve müzik kültürü değil yaşam şeklinin de farklılık göstermektedir.

1989 göçünde, kısa sürede, apar topar yanlarına alabildikleri eşyalarıyla birlikte göçmenler yola çıkmışlardır. Bazen bir araba bazen de at arabasının arkasına ne yükleyebilirlerse onlarla göç etmişler (Şekil 7.4 ve 7.5). Geride ise birçok maddi unsur bırakmış, fakat manevi olarak yanlarında oyun, müzik gibi kültürel malzemeler getirmişler. Müzik, oyun ve gelenek gibi kültürel malzemeler göçmenlerin yeni yaşamlarına ve birbirlerine tutunmalarına olanak sağlamış, bu açıdan bakıldığında Bulgaristan'dan göç eden 1989 göçmenlerinin, oyunlarını oynamaları, türküleri söylemeleri, müzik ve halkoyunları oynamaları kültürünün taşınmasında ve yaşatılmasında önemli bir etken olmuştur.

Şekil 7.4: Sınırı geçip Türkiye'ye giriş yapan göçmenler

Şekil 7.5: Göç yolunda Bulgaristan Türkleri

7.8. Evlilik-Düğün-Kına

Göçmenlerin düğün ve kına geleneklerinde özellikle göç sonrasında çeşitli değişimler meydana geldiği, göçmen mahallesi ve 500 Evler Mahallesi'nde yapılan görüşmelerde bazı adetlerin Türkiye'de uyum sağlayarak değiştiği belirlenmiştir.

Göçmen mahallesi'nde yapılan görüşmede; Bulgaristan'da 1989 öncesi yani zorunlu göç gerçekleşmeden önce kına âdeti çok fazla olmadığı daha çok Bulgaristan âdetine geçmeye başladıklarını belirttiler. Belli zamanlarda etkinliklerde Bulgarların horolarını ve danslarını oynuyorlarmış oranın âdetine uymaya başladıkları ifade edilmiştir (Şekil 7.6) (Şentürk, İ., kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

Şekil 7.6: Bulgaristan'da bir düğün

Göçmen Mahallesi'nde yapılan görüşmelerde Bulgaristan'da yaşadıkları dönemde kız alıp vermede tercih yakın yerlerden, yakın köylerden yapılmakta olduğunu belirtmişlerdir. Yine aynı görüşmede komşuluk ilişkileri açısından Bulgaristan Türkleri arasında gitme gelme olmadığı ifade edildiğinden - yoğun iş hayatı buna fazla müsaade etmemesi gibi sebepler gösterilebilir - bu doğal olan bir sonuç olarak görülebilmektedir. Burada (Türkiye'de) ise zamanla birlikte herkes istediği kişiyle evlenmekte serbest olduğu ancak yine de göçmen olanlardan bir üst istek olarak

Bulgaristan göçmenlerinden evlenilmesi daha tercih edilebilmektedir ifadesi kullanılmıştır. Elbette genel olarak çocukların (evlenmek isteginde olan gençler) isteği önemli olduğu belirtilmiştir. Başlık parası konusu ise çok geride kalan bir adet olarak kalmış, hatta çok belirgin olarak uygulandığı net olarak belirtilmese de eski dönemlerde başlık verme bir zaman yaşandığı ifade edilmiştir (Keskin. Z, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015).

Düğün ve eğlencelerde çalınan çalgıların görüşmelerde anlaşıldığı üzere günümüzde çoğu yerde olduğu gibi burada (Türkiye’de) klavye çalınmasının çok yaygın olduğu belirlenmiştir. Klavye çalma biçimi olarak Bulgar tarzını veya Bulgaristan’daki yaşanan kültürü yansıttığı görülmektedir.

Düğünlerde gelinin tek tek eşyasını, çeyizini gösterme geleneği yer yer halen yapılmaktadır. Bulgaristan’daki düğünlerde takı merasimi sırasında geline ve damada hediye verilmeden önce hediye verenin adı ve ne taktığı söylenmektedir ancak burada o adet yapılmamaktadır (Şekil 7.7).

Şekil 7.7: Bulgaristan’da takı merasimi sırasında bir görüntü

Şekil 7.8: Gelin kına için evden çıkarken

Berkay Kılıç ile yapılan görüşmede ‘kına geleneğinde elde çeşitli bitkiler yeşillik, şimşir olur üzerinde mum yanar genelde her iki tarafta da yapılır’ şeklinde belirtilmiştir (Kılıç. B, kişisel görüşme, 7 Şubat 2015). Burada belirtilmesi gereken adetlerin Bulgaristan’dan gelen Türklerin hangi şehirden geldiğine göre bazen farklılık gösterebileceğidir. Yaşam biçimi olarak birçok ortak payda da buluşurken bazı gelenek ve göreneklerde değişiklik olması olağan bir durumdur. Örneğin yukarıda bahsettiğimiz kınada davetlilerin yeşillik (şimşir) üzerinde mum yakması adeti Burgaz’dan gelenlerde görme olanağımız daha fazladır (Şekil 7.8, 7.9 ve 7.10). Gelin almada küp kırma, şeker atılması, gençlerin bayrak ile birlikte gelin arabasının önünde yürümesi halen yapılan adetler arasında yer almaktadır.

Şekil 7.9: Gelin şimşir ile yürürken

Şekil 7.10: Gelin kınası

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede Türkan Ertürk, Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmeye benzer olarak 'Kız alıp vermede göçmen olması tercih sebebidir ancak zorunlu değildir' diye ifade etmiştir (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015). Ertürk, kültür çatışmasının zor olduğunu belirtmiş, kültür çatışmasının göçmenlerin aralarında da olduğunu, 1950-1951 göçmenleri ile aralarında çeşitli farklılıklar olduğunu eklemiştir. Kendi aralarında bile her göç eden nesilde farklılıklar olduğu düşünüldüğünde ki daha önce söyleşide belirtilmişti diğer kişilerle yapılan evliliklerde kültür farkı olması doğal karşılanabilir.

Kına adetleri Bulgaristan da daha farklıydı. Geline süreçte ne oradaki gibi ne de buradaki gibi bir kına yapılmakta olduğu görüşmelerde belirlenmiştir. İkisinin bir nevi karışımı olarak görülebilir. Modern yaşamla birlikte bazı şeylerde doğal olarak etkilenmektedir. Genel anlamda ise kına gecesi aynı olduğu, kına adetleri mümkün olduğunca yapıp kıyafetler giyildiği, kınaya katılanların ve gelinin arkadaşlarının Şimşir ile yürümeye devam ettiği belirtilmiştir. Bulgaristan'da da şimşir ile yürüme adeti bulunmakta ancak yöre yöre değişiklik gösterebilmektedir. Yapılan görüşmelerde eski adetlerin geleneklerin yapılmaya çalışıldığı ancak bazı terk edilen gelenekler ile birlikte yerine yenilerinin geldiği ifade edilmiştir (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015). Göç sonrası yerleşilen yere uyum sağlama açısından bakıldığında bu durum göçmenlerin davranış biçimi olarak hem kendi kültürlerini devam ettirme hem de içinde yaşadıkları toplumdan etkilenerek yeni kültürel öğeleri benimseme özelliği göstermektedirler. Son yıllarda göçmenlerin kına geleneklerinde buna örnek olarak damadın ayakkabı ve çorabını çıkartıp, arkadaşları ile birlikte daire içinde oynaması, gelinin damadın etrafında elinde küp ile dolaşıp daha sonra küpü kırması gibi adetleri göstermek mümkündür (Şekil 7.11).

Şekil 7.11: Gelin küp kırarken

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmede, Bulgaristan’da iken kına geleneğini devam ettiremedikleri, Türkiye ye geldiklerinden sonra çevrelerinde yaşayan kişilerin yaptığını gördükten sonra ‘buraya alışıp kına geleneğini Yalova’da yapmaya’ başladıkları belirtilmiştir. Aslında kına geleneği çok eskiden Bulgaristan da yapılmaktaydı ancak zaman içinde yavaş yavaş kaybolmaya başlamış, şimdi ise yeniden Bulgaristan da yapılan adetler gibi yapılmakta olduğu ifade edilmiştir. Kültürel uyumla birlikte yeni yerleşilen yerdeki gelenekleri benimseme şekli zaman içinde Bulgaristan’da unutulmaya başlamış olan Bulgaristan Türklerinin geleneklerinin tekrar canlanmasına olanak sağlayacak zemini sağlamıştır. Anlaşılmaktadır ki Bulgaristan Türkleri göç ettiklerinden bu yana süreç içerisinde kültürel anlamda kendi değerlerine daha fazla bağlanma isteği hissetmektedir.

7.9. Müzik

Yalova Bulgaristan göçmenlerinin müzikal kültürünü yaşatmak adına neler yaptıkları, düğünlerinde, eğlencelerinde hangi müziklerin çaldığını ve bunların kendilerini nasıl ifade etmelerine yardımcı olduğu göçmenlerle yapılan görüşmelerde belirlenmeye çalışılmıştır. Yalova’ya 1989 yılında göç eden Bulgaristan göçmenleri açısından müzik diğer birçok kültürel öge gibi sıkıca tutundukları, göçmen kimliklerini yaşatılabildikleri yerlerden biridir. Türküler, Halkoyunları müzikleri, eğlencelerde söyledikleri, icra ettikleri ezgiler geçmişlerini, özlemlerini, kendilerini, hafızalarını daima canlı tutmalarını, birbirlerine daha bağlı olmalarını sağlamaktadır.

Kendilerini ifade etme, anlamlandırma, ait olma ve kendi göçmen kimliklerini yoğun olarak yaşamalarına olanak tanımaktadır.

Kurtişoğlu (2008) müzik ve kültürel kimlik birlikte ele alındığında aralarında iki yönlü gerçekleşen bir ilişkiden bahseder. İlki, müziğin içinde barındırdığı ritim, melodi ile icra sırasında çalınan çalgıların ve bulunulan yerin göçmenlerin kendi kültürel kimliğini ortaya çıkardığıdır. İkincisi ise müziğin göçmenlerin kültürel kimliğinin devamlılığını ve aidiyet duygusunun oluşmasına yardımcı olduğudur (Kurtişoğlu, 2008, s. 47).

Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmelerde müzikal kültür açısından icra eden kişi veya kişilerin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Edinilen bilgiye göre; Eskişehir de oturan baki adında bir kemancının olduğundan bahsetmektedirler. Türklere çok az sayıda çalgıcı var şeklinde söylenmekte daha çok o yöreye ait (Bulgaristan'a) çalgıcıların olduğu belirtilmektedir. Bulgaristan'dan müzisyen gelip gelmediği konusunda aslında tam bilgileri verememektedirler. Bulgaristan'da daha çok romanlar müzisyenlik yaptıkları için göç sırasında gelen olmadığı düşünülmektedir. Çingeneleri müzikte taşıyıcı bir kültür aracı olarak ele aldığımızda Türkiye'ye göç etmedikleri için müzisyen çok az veya hiç gelmediği söylenebilir. Söyleşilerde anlaşılan müzisyenler gelse bile çok az sayıda oldukları ve bunların bir kısmının tekrar geri döndükleri düşünülmektedir. Bunun dışında çorluya da yerleşmiş olabilirler ifadeleri kullanılmıştır. Düğünlerde ve eğlencelerde, çorlu tarafındaki akrabalarının Bulgaristan tarafından müzisyen getirmekte olduğu ve oranın müziklerini çaldırdıklarını belirtmişlerdir. Bulgaristan da düğünlerde eski dönemlerde tulumda çalındığı söylenmekle birlikte, son dönemlerde ise düğünlerde daha çok klavye (org) çalınmakta olduğu ifade edilmiştir.

Halen faal olarak müzisyenlik yapan Berkay Kılıç ile yapılan söyleşide düğünlerde, kınalarda ve çeşitli eğlencelerde klavye de Bulgar müziklerini çaldığını ve kendini Bulgaristan da hissettiğini belirtmektedir. Görüşmede Kılıç, icra sırasında söyleyiş tarzının bile değiştiğini belirtmektedir (Berkay Kılıç, kişisel görüşme, 7 Şubat, 2015). Bu da göçmenliğin daha ötesinde Bulgaristan göçmeni kimliğinin ön plana çıkmasını görmemize olanak sağlamaktadır.

Kılıç, Yalova'daki göçmenlerin düğünlerinde genellikle; pravo horo, eleno mome, payduşka, köçek gibi müziklerin çalındığını, köçek müziğinin en çok 500 Evlerde ve

burada yaşayan göçmenlerin düğünlerinde eğlencelerinde çalındığını belirtmiştir. Görüşmenin devamında burada (Türkiye’de) müzisyenlik yapan gençlerin Bulgaristan’dan özel ritim setleri ve ses kartları getirdiklerini, oranın (Bulgaristan’ın) müzik yapısına göre oranın şarkılarını çaldıklarını ifade etmiştir. Klavye çalarken nasıl bir tarz kullanmaksınız sorusuna ise; “Eğlencelerde çalınan klavye (org) çalış biçimi olarak Bulgar tarzı diye adlandırılabilir” ifadesi kullanılmıştır (Kılıç. B, kişisel görüşme, 7 Şubat 2015). Duyulduğunda balkan müziği daha ayrıntıda Bulgar klavye tarzını fark etmek mümkün olduğu ifade edilmiştir (bkz. CD).

Müzik icrasında Bulgar çalış tekniklerini görmek mümkündür. Görüşmede; her şeye rağmen Bulgaristan da çalan bir müzisyenle burada çalan bir müzisyen arasında icra çalış farklılıkları mevcut olduğu profesyonel klavye çalan Berkay Kılıç tarafından belirtilmiştir. Bulgaristan’dan göç eden bir göçmen ile Bulgaristan’da yaşayan bir göçmenin sürekli olarak yoğunlaştığı müzik kültürü çalış biçimlerini ister istemez etkilemektedir.

Çalınan müziklerin çalma biçiminde Bulgaristan ve Türkiye arasında belirgin bir fark olup olmadığı, çaldıkları müzikler içinden örnek sorulduğunda Berkay kılıç, ‘Müzik icralarında örnek olarak pravo horo gösterilebilir ve bu müzik her iki tarafta farklı olarak icra edilmektedir. Kendi içinde notasyon olarak farklılıklar mevcut denilebilir’ şeklinde yanıtlamıştır (Kılıç. B, kişisel görüşme, 7 Şubat 2015). Yine aynı şekilde oyunlarda da Bulgar tarzına göre farklılıklar olabilir ifadesi kullanılmıştır. Bazı düğünlerde Bulgaristan’dan sanatçı getirildiğini sözlere eklemiştir. Bulgaristan’dan gelen Bulgar sanatçılar sadece düğünler için değil konserler içinde gelebilmektedir. Yalova’da ve yakın yakın illerde de belirli dönemlerde sosyal medyada ve şehrin belli noktalarında konser afişlerini, ilanlarını görmek mümkündür.

Birçok alanda değişimler yaşanabildiği gibi düğünlerde, eğlencelerde zaman içinde değişiklik meydana gelmiş, çalınan çalgılar 1998-1999 yıllarında keman bağlama davul görülebilirken günümüzde daha çok klavye çalındığı belirtilmiştir.

500 Evler Mahallesinde yapılan söyleşide göçmen mahallesinde yapılan dan farklı olarak Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen 1956 doğumlu Kara Mehmet isimdeki müzisyen olduğu ancak Türkiye’de müzisyenlik yapmaya devam etmediği eklenmiştir (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015).

7.10. Halkoyunları/Oyun

Bulgaristan göçmenleri, Yalova'da kendi gelenek-göreneklerini, müziklerini ve oyunlarını yaşatmaya çalışan önemli topluluklardan birisidir. Göç ettikleri yıldan bu yana Bulgaristan'da unutulmaya başlanabilecek, çeşitli yasaklamalardan dolayı artık yapılamayacak kültürel etkinlikleri, Yalova'da daha canlı bir şekilde yaşatma arzusu içindedirler. En başta gelen yaşatabilme biçimlerinden biri ise kuşaktan kuşağa aktarmadır. Yeni nesil gençler, çocuklar büyüklerinden gördüğü, dinlediği her şeye katılmakta ve uygulamaya çalışmaktadır.

Düğünler, eğlenceler, birlikte yapılan tüm etkinlikler göçmenlerin geçmişle olan bağlarının sürekli canlı kalmasını sağlayan, kim olduklarını hatırlatan, birlik beraberlik ruhunu kuvvetlendiren unsurlardır. Bu etkinlikler sırasında belleklerin canlı kalmasını sağlayan önemli yapı taşlarından birisi oyundur. Sürekli tekrar ederek hafızaların taze kalmasını ve aidiyet duygusunu pekiştirir.

Benedict (2011) kişilerin bulunduğu, ait olduğu topluluğun kültürel öğelerini gerçekleştirmesini bireysel yaşam öyküsü olarak açıklamıştır. “Bireysel yaşam öyküsü, öncelikle ve en önemli olarak, kişinin içinde yaşadığı topluluktan göreneksel biçimde edindiği standartlar ve örüntülerin bir uyumudur. Doğduğu andan itibaren içinde doğduğu gelenekler kişinin deneyim ve davranışı biçimlendirir. Konuşabileceği ana dek birey kendi kültürünün küçük bir varlığıdır. Büyüdüğünde, içinde doğduğu kültürün etkinliklerine katılır. Artık kendi kültürünün alışkanlıkları onun alışkanlıkları, inançları onun inançları, olanaksızlıkları onun olanaksızlıklarıdır. Her çocuk, kendisiyle birlikte bunları paylaşan kendi grubunun içinde doğar. Hiçbir çocuk, dünyanın çok farklı bir köşesinde; bunun binde birini başarabileceği bir grup içinde doğmaz” (s. 33). Bulgaristan göçmenleri oyun kültürü gibi kültürel unsurları kuşaktan kuşağa aktarırken, yeni nesil göçmenler kültürel etkinliklerin içinde yetişir. Bu sayede sürekli içinde bulunduğu kültürün özelliklerine sahip olur. Oyun ise Bulgaristan göçmenleri açısından paylaşılarak, öğrenilerek yaşamları boyunca göçmen kimliğinin yansımaları oluşturur.

Murtezaoğlu (2012) makalesinde oyun'un aslında kişilere ve ötesinde topluma neler kazandırdığını ritüel bağlamında açıklamıştır. Murtezaoğluna göre; “Aslında amacı sahnelenmek olmayıp ait oldukları toplumsal yapının sürekliliği içinde doğal bir

biçimde gerçekleşen ritüel edimsellikler kültürel belleğin muhafazasını gerçekleştirirler. Her türlü tören, kutlama, şenlik sonuçta ait olduğu toplum için bir hatırlama pratiğidir” (s. 347).

Huizinga ise oyunun kültürle olan ilişkisine değinmiştir. Huizinga'ya (2006) “Oyunu bizatihi oyuncunun tarzına uygun olarak, asıl anlamı içinde anlamaya çalışabiliriz. Eğer oyunun belirgin imgelerin kullanımına, gerçeğin belli bir temsiline dayandığını fark edersek, bu durumda ilk çabamız bu imgelerin veya bizatihi bu temsilin değerinin anlaşılması yönünde olacaktır. Bunların bizzat oyun üzerindeki etkilerini gözleriz ve bunu yaparken de, oyunu kültürel hayatın faktörü olarak kavramaya çalışırız” şeklinde ifade etmiştir (s. 20-21).

1989 yılında göç eden Türklerin oyun kültürünün tekrar canlandırılmasında büyük rolü vardır. Geldiklerinde önceki göçmenlerin unutmaya başladığı birçok kültürü unsurundan biri olan oyun 89 göçmenlerinin ısrarlı tutumu sayesinde yeniden hayat bulmuştur. Çeşitli zamanlarda, eğlencelerde ve düğünlerde sürekli tekrar edilen oyun göçmen kimliğinin de hatırlanıp pekiştirilmesine olanak sağlamaktadır. Ritüel haline gelen oyun oynama kültürü göçmenlerin kim olduğunun ve nereden geldiklerinin hatırlanmasını sağlamaktadır. Murtezaoğlu (2012) çalışmasında ritüellerin, devam ettirilen geleneklerin hatırlamayı kolaylaştırdığından bahseder. “Ritüelin döngüselligi içinde tekrarlanan edimler toplumsal belleği canlı tutarak aslında belleğin silinmesini engellerler. Hatırlamanın en basit yolu sürekli tekrar etmektir. Tekrar etmek ritüel edimin doğasında vardır ve yazılı olmayan kültür ancak süreklilik gösteren bir döngüsellik içinde tekrar edilirse bellekteki canlılığını korur. Ritüelin temel unsurlarını oluşturan bedensel devinim odaklı edimler tekrarlamaya uygun yapılardır. Tekrarlama ile sağlanan bellek garantisinin yanında ritüelistik edim toplumsal bağdaşıklığı da sağlar. Yani toplumlar ancak tekrarlayarak unutmaz, tekrarlama ile oluşan toplumsal birliktelik birbirine bağlı iletişim içinde bir yapı oluşturur ve doğaldır ki ‘birliktelik’ kavramı tekrarlanan eylemsel akışı bir model haline getirir” (s. 348).

Göçmenlerin kültür değerlerinin başında oyun gelmektedir. Yapılan görüşmelerde düğünlerde, kınalarda ve kendi aralarındaki eğlencelerde Bulgaristan Türkleri, geleneksel oyunlarını oynadıkları belirlenmiştir (bkz. CD). Bunların dışında önceki bölümlerde de belirtildiği gibi uzun süre Bulgarlarla birlikte yaşama sebebiyle bazı

oyunların aslında Bulgar oyunu olduğu ancak özümşenerek Türkler tarafından da oynandığı ifade edilmiştir. Sosyal medya da yer alan Bulgaristan'dan göç eden Türklerin, Türkiye'deki düğünlerinde oynadıkları horoları izleyen ve videolara yorum yapanlar arasında 'eğer onlar Türk'se neden hala Bulgar vatandaşı ve Bulgar horolarını oynuyorlar, eğer onlar Bulgar'sa niçin Türkiye'de yaşıyorlar' görüşü bu konuya farklı bakış açısı getirmektedir (Şekil 7.12).

Şekil 7.12: Pravo horo oyunu oynarken

500 Evler Mahallesinde yapılan görüşmelerde oyun tarzlarının Bulgaristan da yöre yöre, bölge bölge değişmekte olduğu, yöreler değiştikçe oyunların daha hareketli veya daha yavaş olabildiği belirtilmiştir. Tüm bu farklılıklarla birlikte kendisi de faal olarak halkoyunu oynayan kişilerin, tüm Bulgaristan da ki oynanan oyunların birleştirilmesi planlandığını ayrıca ifade edilmiştir. Oyunların Bulgaristan'daki geldikleri zaman ile aynı oynandığını ancak günümüzde gençlerin biraz daha farklı oynadığı ve aynı yapıyı tutturamadığını belirtmektedirler. Buradan kuşaktan kuşağa geçerken zaman içinde oyunların belli oranda değişerek bu güne geldiğini söylemek mümkündür.

Bulgaristan'dan gelen Türklerin Yalova'da oynadığı geleneksel oyunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Bir yanlı,
2. İki yanlı,
3. Püsküllü,
4. Seke seke,
5. İleri geri,
6. Keçi tekeleği,
7. Karafida,
8. Yavaş oyun

89 yılında göç eden Türklerin geleneksel oyunlarında çoğunlukla karşılıklı oynama şekli görülse de daire formatında da oynandığı görülmektedir. İzlenen eğlencelerde karşılıklı oynaşın tarzının görülmesinin yanında her iki biçiminde aynı zamanda oynandığı da görülmüştür (Şekil 7.13 ve 7.14).

Şekil 7.13: Geleneksel oyunları oynarken (Yalova, 500 Evler)

Şekil 7.14: Geleneksel oyunları oynarken (Bulgaristan, Ruyen)

Geleneksel oyunların dışında başka oynanan oyunlarda bulunmaktadır. Köçek oyunu genel olarak herkes oynanmakta olan Türkiye'deki çiftetelli anlamında bir oyun olarak görülebilir. Yalova'da göçmenlerin oynadığı oyunları kadınlar oynamakla birlikte köçek herkes tarafından oynanan bir oyundur. Düğün, kına gibi eğlencelerde çalınan Bulgar tarzı müziklerin içinde, özellikle 'cherno more' ezgisinin düğünlerde, eğlencelerde köçek oynanırken de çalındığı görülmektedir Göçmen mahallesinde yapılan görüşmede köçek daha önceleri Bulgaristan'da yine sadece kadınlar tarafından oynanmaktayken Türkiye'de artık kadın erkek birlikte oynamakta olduğu belirlenmiştir (bkz. CD). Görüşmede 'Koca adam' oyunundan bahsedilmiş, def ile çalınıp söylenen bir oyun olduğu belirtilmiştir. Erkek oyunlarının ise pek olmadığı ifade edilmiştir.

Yapılan görüşmede pravo horo, krivo horo gibi oyunların Bulgar oyunları olduğu ama kabul görüp oynandığı belirtiliyor. Tamamen aynı değil ancak kendi üslupları ile oynamakta olduğu ifade edilmiş, oyunlarda değişim olduğunu biraz 'Türk tarzı' diyebiliriz şeklinde yorumlanmıştır (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015). Sadece Yalova Bulgaristan göçmenleri değil diğer illerde ikamet eden Bulgaristan göçmenlerinin pravo horo gibi aslında Bulgar oyunları olan oyunları oynadığı görülmektedir. Göçmen Mahallesinde yapılan görüşmelerde de belirtildiği gibi zorunlu göç olmasaydı, asimilasyon yaşanmasaydı bile zaten Bulgarlaşmaya doğru giden bir süreç yaşanmakta olduğu anlaşılmaktadır. Kişisel görüşmede söylenildiği

gibi kısacası ‘horoları’ özümsemişler. Horoları oynarken ‘bizim oyun’ gibi oynamakta oldukları, Bulgarlardan müziklerin farklı ancak oyunların aynı olduğu belirtilmiştir. Yukarıda belirtilen geleneksel oyunların ise tamamen Türk oyunu olduğu ayrıca ifade edilmiştir. (Ertürk. T, kişisel görüşme, 07 Şubat 2015). Müzisyen Berkay Kılıç ile yapılan görüşmede ise oyunlarla ilgili benzer açıklamalar yapılmış, geleneksel oyunlarla birlikte eleno mome, payduşka gibi bazı farklı oyunlarında mevcut olduğu ifade edilmiştir (Şekil 7.15) (Berkay kılıç, kişisel görüşme, 7 Şubat, 2015).

Şekil 7.15: Eleno mome oyunu oynarken

Düğünlerde ve çeşitli eğlencelerde oyunlarda görülen genel ritimler, genel olarak 9/8 ve 7/8 den oluşmaktadır (bkz. CD). Oyunun özelliğine göre hız değişebilmekle birlikte çoğunlukla aynı metronom kullanılmaktadır. Düğünlerde, etkinliklerde çalınan oyun, müzik ile davetliler arasındaki uyumu piyanistin sağladığını bir anlamda düğünü yöneten kişi olduğu belirtilmektedir. Ritim aynı kalıp müzik değişse bile davetliler oyunlarını bozmadan oynamaya devam ettiklerini görüşmede ifade edilmiştir (bkz. CD).

Göçmen Mahallesinde ki görüşmelerde oyun oynama kültürünün Burgaz civarında daha fazla olduğu belirtilmiştir. Görüşmelerde anlatılanlara göre Varna tarafında da oyunlar oynanmakta olduğu belirtilmiştir. Bulgaristan’da Türkiye’de oynanan çiftetelli anlamında ‘köçek’ (bkz. CD) çok sık görülmektedir. Görüşmede ‘Eskiden

hem orada hem burada köçek oyununu sadece kadınlar oynardı ancak şimdi (Türkiye de) erkeklerde bu oyunu oynuyor” ifadeleri kullanılmıştır (Keskin. Z, kişisel görüşme, 01 Şubat 2015). Köçek, göçmen düğünlerinde ve eğlencelerinde sıklıkla görebileceğimiz bir oyundur. Bu oyunda özellikle ellerin kullanım rahatlığı serbest hareketler köçek tarzını yansıtmaktadır (Şekil 7.16 ve 7.17).

Şekil 7.16: Köçek oyunu oynarken (a)

Şekil 7.17: Köçek oyunu oynarken (b)

Yapılan görüşmelerde, Bulgaristan'da yapılan düğün ve eğlencelerde Bulgaristan Türklerinin geleneklerinin yaşatıldığı görülürken diğer yanda başka göçmenlerin Bulgar düğünlerine yakın şekilde eğlencelerin yapıldığı anlaşılmıştır.

Yalova 1989 Bulgaristan göçmenleri kendi geleneksel Bulgaristan Türk'lerinin oyunlarının dışında Bulgaristan'da doğup büyümenin, uzun süre yaşamının verdiği etkileşimle Bulgar oyunlarını da, özellikle pravo horo ve eleno mome gibi horoları gibi, benimseyerek oynamaya başlamışlar (bkz. CD). Geleneksel Türk oyunlar ve Bulgar oyunlarının dışında sonradan çıkmış olduğu belirtilen prinka isimli oyununda oynandığı görülmektedir (Şekil 7.18). Prinka'da müzik olarak telli telli ve ramo müziklerinin kullanıldığı belirlenmiştir (bkz. CD). 89 göçmenleri göç öncesi dönemde Bulgaristan'da benimsediği oyunları oynamakla birlikte göç sonrası Yalova'da geçirilen süre boyunca Bulgaristan'la olduğu gibi Türkiye'ye uyum sağlamaya başlamış, göç ettikleri yerdeki oyunları ve gelenekleri de yapmaya başlamıştır. Damat oyunu, kasap oyunu ve günlük yaşama ait popüler müzikler göçmenlerin düğünlerinde de yerini almıştır.

Resim 7.18: Prinka (Telli telli-Ramo) oyunu oynarken

Bulgar oyunlarının Bulgaristan'dan göç eden Türklerin düğünlerinde daha önceki belirtildiği gibi birebir aynısı olmayıp, belli değişikliklerle oynanan oyunların arasında yerini almıştır. Yalova 89 göçmenlerinin oynadığı Bulgar oyunlarla diğer illerdeki göçmenlerin oynadığı Bulgar oyunların arasında da bazı farklılıklar olduğu görülmektedir. Göç ettikten sonraki süreçte gerek popüler kültürün etkisi gerek kendi oyun anlayışının yansıtılması ile farklı bir oyun biçimi görülmektedir.

Bulgaristan göçmenleri, geleneksel oyunlarını oynarken org (klavye) kullanmakla birlikte def çalıp oynamakta, kendileri de şarkıları, türküleri söylemektedirler. Oyunların yanı sıra maddi kültür olarak Bulgaristan'dan hemen hemen sadece kıyafet getirildiği belirtilmiştir. Görüşmeler sırasında ifade edildiği üzere göç sonrasında hem buranın hem oranın âdeti birlikte yapılmıştır. Göçmen mahallesinde yapılan söyleşide oyunlarla ilgili sohbette ise Bulgaristan da daha çok Bulgaristan'ın âdetini Bulgaristan'ın oyunlarının oynandığını belirtmişlerdir. Tekrar belirtmek gerekir ki göç olmasaydı zaman içerisinde zaten asimile olabilecekleri muhtemeldir. Bu açıdan bakıldığında Bulgarların bazı oyunlarını benimsemeleri, kendi oyunları gibi oynamaları doğal bir sonuç olarak değerlendirilebilir.

8. SONUÇ

Bulgaristan göçmenlerinin 1989 yılında zorunlu olarak göç etmelerinin 30. yılına yaklaşılırken Yalova’da yaşayan Bulgaristan Türklerinin 1989 yılında göç etmelerinden bu yana sosyo-kültürel anlamda yaşamı ve süreç içerisindeki değişimi incelenmiş, elde edilen verilere göre aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1989 yılında gerçekleşen zorunlu göçü tek başına ele almak yerine Bulgaristan’dan daha önce yapılan diğer göç’lere de değinilmesi, bu göçün nedenlerini ve sonuçlarını daha iyi anlamamıza neden olmuştur. Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç ilk başladığı günden bu yana diğer ülkelerden yapılanların aksine sürekli devam etmiş her göçte göçmenler büyük sıkıntılar çekmiş olduğu anlaşılmıştır.

1989 yılında Bulgaristan’dan göç etmeden önce Türklerin şalvar giyip başörtüsü takmasına, halkoyunları oynamasına, Türkçe müzik dinlemesine, sünnet ve ibadet gibi dini görevlerini yapmasına, Türkçe konuşmasına ve Türkçe eğitim almasına yasaklar getirilmiştir. Bunlar gibi daha birçok alanda yapılan yasaklamalar Türklerin çeşitli protestolar ve yürüyüşler yapmasına neden olmuş, haklarını aramak için büyük mücadeleler vermişlerdir.

Dönemin Bulgaristan lideri Todor Jivkov’un Bulgaristan’daki Türkleri göçe zorlamasıyla birlikte dönemin başbakanı Turgut Özal’ın sınırları göçmenlere açmasının arka planında Rus lider Mihail Gorbaçov’un başlattığı Glasnost ve Perestroika akımı bulunmaktadır. Bulgaristan’daki Türk nüfusun giderek artması Bulgarları endişeye düşürmüş, çözümü asimilasyon ve göçte aramıştır. Bulgaristan hükümetinin ‘Büyük gezinti’ diye adlandırdığı bu büyük göç, sınırdan geçen göçmen sayısının artmasıyla birlikte Türk tarafının sınırları kapatmasına neden olmuş, sınırın öteki tarafında kalan yüz binlerce göçmen için göç daha da karmaşık bir hale gelmiştir.

Bulgaristan'da yaşayan Türkler kitlesel olarak son defa 1989 yılında gelmiş, göçün başlamasından bitişine kadar olan sürede Türkiye ve Bulgaristan arasında iki yöne de göç akımı devam etmiştir. Bulgaristan'ın Türklere yönelik asimilasyon politikalarının sonucu başlayan 89 göçünde 300 binden fazla Türk yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Kimi zaman yapılan anlaşmalarla kimi zaman zorunlu olarak yaşanan ilk göçten bugüne kadar birçok Bulgaristan Türkü Türkiye'ye göç etmiş, ister gönüllü ister zorunlu olsun, göç hızını ve yoğunluğunu değiştirse de sürekliliğini devam ettirmiştir.

Yalova 1989 göçmenleri hakkında araştırma yapılan bu çalışmada genel hatlarıyla iki bölgede gerçekleşmiştir. İlki 1989 yılında zorunlu göç ile gelen Türkler için yapılan zamanla mahalle haline gelen 500 Evler konutlarında diğeri ise Göçmen Mahallesi olarak bilinen Gazi Osmanpaşa mahallesinde yapılmıştır. Bu iki bölge dışında Yalova'da yaşayan diğer göçmenlerle de görüşmeler yapılmıştır. Araştırma sırasında farklı bölgelerden, farklı şehirlerden hatta farklı köylerden gelen göçmenlerin Bulgaristan'daki yaşamlarından Türkiye'deki yaşamlarına kadar olan süreçte farklılıkların olduğu belirlenmiştir. Bu farklılıklar Bulgaristan'da yaşanan yerin köy veya şehir olması ve aynı zamanda kişisel farklılıklardan meydana geldiği anlaşılmıştır. Göç ettikten sonraki zamanda yerleşilen yerin nasıl bir yer olduğuna bağlı olarak Yalova'daki yaşamları da bu doğrultuda şekillenmiştir.

1989 yılında Bulgaristan'dan Yalova'ya göç eden Türklerin çoğunlukla, Burgaz, Varna, Ruyen, Razgrad, Tolbuhin, Deliorman ve Kırcaali gibi yerlerden geldiği görülmüştür. Göçmenlerin Türkiye'ye ilk geldiklerinde yerleşim yeri tercihleri yakın akraba ve daha önce göç eden Bulgaristan Türklerinin yaşadıkları yerler olmuştur. Yalova'da Göçmen Mahallesi gibi göçmenlerin yaşadığı bölgeler dışında özellikle 1989 yılında göç eden Türkler için yapılmış konutlar bulunduğu belirlenmiştir. 500 Evler adı verilen bu konutlarda zaman içinde göçmen nüfusun ağırlığını koruduğu görülmüş, göçmen olmayanların yok denecek kadar az olduğu belirlenmiştir. Yalova'daki göçmenlerin birlikte yaşama, yakın çevrede oturma kısacası birbirleriyle iletişim ve dayanışma içinde bulunma isteği görülmüştür.

Konut anlamında göçmenlerin ayrıca 'ev' sahibi olma isteği Bulgaristan'dayken sahip oldukları kültürün devamı olarak görülmektedir. Bulgaristan'da göçmenlerin çoğunun kendi evi olması Türkiye'de de aynı yaşamı sürmeye teşvik etmiştir. Hatta

evi olmayan, arabası olmayan göçmen olmaz anlayışı söz konusudur. Göç sonrası da kazanılan kazançlar birlikte değerlendirildiği, komünizm'in gerektirdiği çalışma alışkanlıklarıyla birlikte çocukları içinde ev alma çabası görülmektedir.

1989 göçmenlerinin diğer göçmenlerden ayıran en belirgin özelliği Bulgaristan'ın göç eden Türkleri vatandaşlıktan çıkarmamış olmasıdır. Bu da Bulgaristan'la olan ilişkilerin daha yoğun yaşanmasına neden olmaktadır. Vize sorunu yaşamadıkları için ailelerinin ve yakın akrabalarının yanına daha rahat ziyaret ettikleri görülmüştür. Yalova'dan şahsi araçlar, minibüsler ve Bulgaristan-Türkiye arası çalışan otobüslerle göçmenler ulaşımı rahatlıkla sağlamaktadır.

Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne üye olması, 1989 göçmenlerinin çifte vatandaş statüsünde olması ile aynı zamanda AB vatandaşı olması Bulgaristan'la olan ilişkileri arttırdığı görülmüştür. Özellikle gençlerin vizesiz serbest dolaşım, eğitim ve iş bulabilme olanaklarının olması Bulgaristan vatandaşı olma isteğini de arttırdığı görülmüştür. Tüm bunların göçmenlerin aidiyet üzerinden göçmen kimliğinin ve Bulgaristan'la olan bağlarının güçlendirdiğini belirlenmiştir. Bunların yanı sıra Bulgaristan'ın AB üyesi olmaması durumunda Bulgaristan vatandaşı olma isteği aile bağları nedeniyle yine olacağı ancak AB üyeliğinin bu isteği olumlu yönde pekiştirdiği belirlenmiştir.

Göçmenlerin Yalova'daki dernekleşme durumları araştırıldığında dernek üye sayısının Yalova'da yaşayan göçmen nüfus'a göre çok az olduğu görülmüştür. Yapılan görüşmelerde Bulgaristan'da yaşamlarında da dernekleşmenin pek oluşmadığı, komünizm ile birlikte oluşan yaşam biçimlerinin bunda etkisi olduğu görülmüştür. Buna bağlı olarak göçmenlerin resmi olarak dernek çatısı altında birleşmek yerine, resmi olmayan dayanışma ve yardımlaşma biçimlerini tercih ettiği görülmüştür.

Çalışmada belirtilen asimilasyon ve Bulgarlaşma süreciyle ilgili farklı görüşler belirlenmiştir. Görüşmelerden birinde Bulgaristan'da göç öncesi birçok alanda Bulgarlarla benzer yaşam biçimlerinin benimsendiği saptanmıştır. Özellikle Bulgarlara ait olan oyun ve müzik kültürünün benimsendiği belirlenmiş, bunda şartlar gereği sürekli Bulgarca konuşmanın ve çevrelerinde çoğunlukla Bulgarların olmasının etkili olduğu ve bu sürecin farkında olmadan gerçekleştiği anlaşılmıştır. Yapılan diğer görüşmede ise Bulgaristan'da göç öncesi Bulgarlaşmanın çok belirgin

olmadığı görülmüştür. Göç etmeden önceki kültürel öğelerin göç ettikten sonrada korunduğu görülmüştür.

Genel olarak değişimlerin Bulgaristan'daki yaşam ile Türkiye'deki yaşam farklılığından meydana geldiği görülmektedir. Bulgaristan'daki daha çok köy hayatına sahip olan göçmenlerin geldikten şehir hayatıyla karşılaşması sonucu doğal olarak değişim söz konusu olmuştur. Yaşanılan yer ve yapılan meslekler göç ettikten sonra benzer veya aynı özelliğe sahip olan göçmenlerde günlük yaşamda değişim daha az gözlemlenmiştir. Bulgaristan'daki yaşamlarından sonra yerleşilen yerle etkileşim sonucu uyum süreciyle birlikte yeni alışkanlıklar kazanıldığı görülmüştür.

Görüşme yapılan göçmen evlerinde belirlenen bir konuda hemen her evde çanak anten olduğu görülmüştür. Göçmenlerin Bulgaristan ile olan bağlarının kopmaması açısından evlerde Bulgar kanallarının izlenebilme olanağı olduğu görülmüştür. Benzer konu göçmen derneğinde de fark edilen bir konudur. Göçmen kültürünü ve kimliğini yaşayabilecekleri, geçmişle olan bağlarını devam ettirebilecekleri yerlerden biri olarak görülmüştür.

Müzik kültürü olarak Bulgaristan'daki değişimle birlikte Türkiye'de de benzer değişimler olduğu görülmüştür. Bulgaristan'daki eğlencelerde çalınan müziklerin bir kısmını Bulgar müzikleri bir kısmını Türkçe müzikler oluşturduğu, Türkiye'de ise iki tarafa da ait müzikal kültürün benimsendiği görülmüştür. Türkiye'deki Bulgaristan Türkleri düğünlerinde Bulgar tarzı klavye çalınması ve müziklerinin dinlenmesi göç sonrasında bu yana değişen kültür biçimi olarak değerlendirilmiştir. Müzisyenlik yapan kişilerin klavyeyi Bulgaristan'daki meslektaşları gibi icra etmeye çalışması ayrıca gözlemlenmiştir.

Kına geleneğinde ise bazı göçmenlerin Bulgaristan'da göç öncesi bu geleneği yapmayı bıraktığı Bulgarların anlayışına göre hareket ettiği belirlenmiş, bazı göçmenlerin ise Kına geleneğini göç etmeden unutulmaya başlandığı ancak geldikten sonra hem Bulgaristan'daki hem Türkiye'deki gelenekleri birlikte yaptığı anlaşılmıştır. Özetle bazı âdetlerin yapılmaya devam ettiği bazılarının ise yerine yenilerin geçtiği belirlenmiştir. Düğün geleneğinde de şimşir ile yürümek göç öncesi ve sonrası yapılan bir gelenekken, düğünde takılan hediyelerin davetlilere açıklanmasının artık Türkiye'de yapılmadığı görülmüştür.

Değişimin ve benimsemenin en fazla görüldüğü yerlerden birinin oyun kültüründe olduğu belirlenmiştir. Geleneksel Bulgaristan Türklerinin geleneksel oyunları geçmişte Bulgaristan'da nasılsa şimdide Türkiye'de aynı şekilde oynandığı belirlenmiştir. Bu geleneksel oyunların kadınların oynaması ve türkülerin yine kadınlar tarafından çalınıp söylenmesi bu kültürün yaşatılmasında ve taşınmasında kadınların önemli rolü olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanında Bulgar oyunları olan pravo horo, elono mome, köçek gibi oyunları benimseyerek kendi oyunları gibi benimsemiş oldukları belirlenmiştir. . Bununla birlikte telli telli ve ramo müzikleriyle birlikte oynanan prinka gibi sonradan çıkan oyunların olduğu belirlenmiştir. Bulgaristan'a kendi ifadeleriyle 'memleket'e ait olan birçok öge, göçmenlerin geçmişini hatırlatmakla birlikte, kendi kültürü gibi sahip çıkmalarına neden olmaktadır. Göçmenler bu oyunları kendilerine göre farklı bir biçimde oynayıp çaldığı, her iki kültüre ait öğelerin zaman içinde bütünleşip tek bir kültür unsuru gibi yaşatıldığı gözlemlenmiştir

1989 göçmenlerinin geldiklerinden itibaren topluma uyum sağlamaya çalışmasının yanında kendi göçmen kimliklerini de yaşatma isteklerinin olduğu, ayrıntıda göç ettikleri topraklardan memleketlerinden uzakta olmanın aslında göçmenleri daha da birbirine bağladığı görülmüştür.

Sonuç olarak, 1989 yılında göç eden Bulgaristan Türklerinin gelenek ve göreneklerinde, yaşam biçimlerinde, oyun, müzik, düğün ve kına etkinlikleri, kimlik algısı gibi konularda çeşitli değişiklikler meydana geldiği belirlenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda Bulgaristan'daki yaşam biçimlerinin Türkiye'ye geldikten sonraki değişime etkisi ayrıca görülmüştür. Diğer bir sonuç ise değişimin farklı yönlerde olduğudur. Bazı kültürel özellikler daha da güçlenirken, bazıları kaybolmuş, bazıları ise eski ve yeninin karışımı olarak yeni bir biçim almıştır. Göçmenlerin yaşam şekillerinin değişmesi göç ettikleri yerdeki toplumla etkileşim ile başlamış ancak uzun sürede gerçekleşmiştir.

Göçe neden olan asimilasyon politikaları tekrar birbirleriyle kenetlenmelerine ve aralarındaki bağların daha fazla kuvvetlenmesine sebep olmuş, Bulgaristan'da unutulabilecek birçok gelenek-görenek göç sonrası yeniden hayat bulmuştur. Göçmen kimliğinin bir üst noktada ise Bulgaristan göçmeni kimliğinin olması,

kültürel öğelerin yaşatılmasına ve daha da sahiplenerek devam etmesine olanak sağladığı belirlenmiştir.

1989 göçmenleri ile birlikte kültürel unsurların da yeniden hayat bulduğu anlaşılmıştır. Müzik, oyun ve gelenek gibi kültürel malzemeler göçmenlerin yeni yaşamlarına ve birbirlerine tutunmalarına olanak sağlamış, bu açıdan bakıldığında Bulgaristan'dan göç eden 1989 göçmenlerinin, oyunlarını oynamaları, türküleri söylemeleri, müzik ve halkoyunları oynamaları kültürünün taşınmasında ve yaşatılmasında önemli bir etken olmuştur.

KAYNAKLAR

Akdemir, M.A. (2004). *Küreselleşme ve Kültürel Kimlik Sorunu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt-Sayı, 3(1).

Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). *Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul*, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt-Sayı, 1(2), s. 58-83.

Aksoy, Z. (2012). *Uluslar arası Göç ve Kültürlerarası İletişim*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt-Sayı, 5(20),

Atasoy, E. (2010). *Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü*, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, Sayı. 21, Sayfa. 1-17.

Atik, A. ve Bilginer Erdoğan, Ş. (2014). *Toplumsal Bellek ve Medya*, Atatürk İletişim Dergisi, Sayı. 6.

Balaban Salı, J. ve Mehmed, F.F. (2014). *1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kültürlerarası İletişim Pratikleri: Eskişehir Örneği*, Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, Cilt-Sayı, 8(3), s. 5-34.

Bayındır Goularas, G. (2012). *1923 Türk Yunan Nüfus Mübadelesi ve Günümüzde Mübadil ve Kimik ve Kültürlerinin yaşatılması*, Alternatif Politika, Cilt-Sayı, 4(2), s. 129-146.

Bayraklı, C. (2007). *Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçmen konutlarında (İzmir) Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Bayraktar, Z. (2013). *Balkanlar'da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi*, Karadeniz Araştırmaları, Sayı. 36, 223-234.

Bayraktarova, E. (2015). *Bulgaristan'dan 1989 Zorunlu Göçünün Uluslararası İlişkiler Boyutu*, Boykoy, S. (Ed.) *25.Yılında Bulgaristan'dan 1989 Göçü* içinde, s. 24-28, Nilüfer Belediyesi Yayınları, Bursa.

Benedict, R. (2011). *Kültür Örüntüleri*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Boykoy, S. (2014). *25.Yılında Bulgaristan'dan 1989 Göçü*, Nilüfer Belediyesi, Bursa.

Çiğerci, N. (2012). *Bursa-Kırcaali hattı: 1989'da gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği*, Öner İhlamur, S.G. ve Şirin Öner, N.A. (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç* içinde, s.107-134, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Cingöz, İ. (2013). *Bulgaristan Müslüman-Türk Azınlık Sorunları*, Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Proje Çalışması, Ankara.

Çağlayan, S. (2007). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göçler (Bulgaristan Halk Cumhuriyetinin İlanından Günümüze)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir.

Çakır, S. (2011). *Geleneksel Türk Kültüründe Göç ve Toplumsal Değişme*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 2011, Sayı.24, s. 129-142.

Çatır, G. (2012). *Zorunlu Göç Tecrübesinin Devlet Politikasındaki Yansıması: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Kitlesel Göçün Analizi*, Öner İhlamur, S.G. ve Şirin Öner, N.A. (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç* içinde, s.217-232, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Çeçen, B. (2016). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma süreçlerinde Değişen Yasal Düzenlemelerin Rolü*, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl. 15, Sayı. 29, s. 265-282.

Çetin, T. (2009). *Bulgaristan'dan Göç Eden Soydaşlarımızın Sosyo-Ekonomik Özellikleri*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl. 13, Sayı. 36.

Çetin, T. (2010). *Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Nüfusun Dağılımını Etkileyen Coğrafi ve Kültürel Faktörler*, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, TÜCAUM IV. Coğrafya Sempozyumu.

Çolak F. (2013). *Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi*, Tarih Okulu, Sayı. XIV, ss. 113-145.

Dağlıoğlu, G. (2014). *Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme*, Turgut Özal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Danış, D. ve Parla, A. 2009. *Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet*, Toplum ve Bilim Dergisi, Sayı. 114.

Dayıoğlu, A. (2005). *Toplama Kampından Meclise*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Demir, S. (2012). *Kültürel Bellek, Gelenek ve Halk Bilim Müzeleri*, Milli Folklor, Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi, Yıl. 24, Sayı. 95.

Dişbudak, C., Akgün, G. ve Balmumcu, Ö. (2012). *Göçmenlerin Türkiye'de 'Yaşamaya Devam Etme Kararlarının' Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği*, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt. 4, No. 2.

Er Savaş, G. (2011). *Kültürlerarası İletişimde Dış Göç Olgusu ve Kimlik Sorunu: 1989 Yılında Bulgaristan'dan Gelen Türk Göçmenlerin Üzerine Bir Çalışma (İstanbul-İkitelli Örneği)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Ersoy Mcmeekin, N. (2013). *Bulgaristan'ın Türklere Yönelik Politikası ve 1989 Büyük Göçü*, Mevsim, H. ve Kutluay, M. (Ed.) *Tarihe Not Düşmek:1989 Göçü* içinde, s. 97-125, Usak Yayınları, Ankara.

Erşanlı, B. (2012). *Bir Alt Kültür Yansıması Olarak Arabesk Müzik Video Klipleri Dilinin İncelenmesi*, Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi, Cilt-Sayı, 1(1).

Güler, G. (2014). *1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa.

Gündüz, A.O. (2013). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989)*, Kırklareli Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Araştırma Yazıları.

Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*, Yapı Kredi Kültür Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., İstanbul.

Hacıoğlu, S. (2014). *Devlet-Toplum İlişkisi Yaklaşımıyla 1989 Bulgaristan'dan Zorunlu Göçü*, Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Cilt-Sayı, 3(1), s. 25-36.

Hacısalihioğlu, M. (2012). 89 Göçü ile ilgili Tarih Yazımı ve Kamuoyu Algıları, Ersoy Hacısalihioğlu, N. ve Hacısalihioğlu, M. (Ed.) 89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç içinde, s. 31-74, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.

Halaç, H.H. ve Demir, İ. (2017). *Toplumsal Hafızamız Kültürel Mirasımız*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Merkezi, Cilt-Sayı. 10(52).

Haviland, W.A-Prins, H.E.L-Walrath, D ve Mcbride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*, Kaktüs yayınları, İstanbul, 1. Basım.

Huizinga, J. (2006). *Homo Ludens, Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2. Basım.

İlgin, C. ve Hacıhasanoğlu, O. (2006). Göç – aidiyet ilişkisinin belirlenmesi için model: Berlin/Kreuzberg örneği, İtü dergisi/a, Mimarlık, planlama, tasarım. Cilt-Sayı, 5(2). Kısım:1. s. 59-70.

İnginar Kemaloğlu, A. (2012). *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

İnginar, A. (2010). *Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Kahraman, Ö. (2015). *1989 Bulgaristan Zorunlu Göçünü Yaşamış Aileler İle Göç Yaşantısı Olmayan Ailelerin Şema Modeli Açısından İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Karaçay, A.B. (2012). *Türkiye-Avrupa Göç Sistemi: Misafir İşçilikten Ulus-Ötesi Kimliklere*, Öner İhlamur, S.G. ve Şirin Öner, N.A. (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç* içinde, s. 399-416, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Karaman, K. (2010). *Ritüellerin Toplumsal Etkileri*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 21, s. 227-236.

Kaşmer Şahin, T. (2015). *Kültürün Girişimcilik Niyeti Üzerine Etkileri: Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'deki Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Muğla.

Kayapınar, A. (2012). *Bulgar Tarihçilerin komplo Teorilerinden Örnekler ve Bunların Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Etkileri*, Ersoy Hacısalihioğlu, N. ve Hacısalihioğlu, M. (Ed.) 89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç içinde, s. 99-120, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.

- Kayapınar, L.** (2012). *Atatürk, Menderes ve Özal Dönemi Bulgaristan'dan Gelen Göçmenler Üzerine Gözlemler*, Ersoy Hacısalihioğlu, N. ve Hacısalihioğlu, M. (Ed.) *89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde, s. 373-396, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.
- Kınlı, H.D. ve Yükselsin, İ.Y.** (2015). *Kültürel Aracılığın Ritüelleri: Bergamalı Profesyonel Roman Müzisyenlerin Geçiş Ritüellerindeki Aracılık Rollerini*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt-Sayı, 8(39).
- Kirişçi, K. ve Karaca, S.** (2015). *Hoşgörü ve Çelişkiler: 1989, 1991 ve 2011'de Türkiye'ye Yönelen Kitleli Mülteci Akınları*, Erdoğan, M.M. ve Kaya, A. (Ed.) *Türkiye'nin Göç Tarihi. 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler* içinde, s. 295-314, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı.
- Kolukırık, S.** (2006). *Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği*, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. 30, No. 1, s. 1-13.
- Kurtişoğlu, B.F.** (2008). *Göçmen Kimliği Açısından Boşnak müzikleri: Trakya ve İstanbul Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Kutluay, M.** (2013). *AB'nin Dönüştürücü Gücünün Bulgaristan'daki Haklarına Etkisi: Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Örneği*, Mevsim, H. ve Kutluay, M. (Ed.) *Tarihe Not Düşmek: 1989 Göçü* içinde, s. 187-196, Usak Yayınları, Ankara.
- Kuyucuklu, N.** (2012). *Bulgaristan'dan 1989 Göçünün Nedenleri, Oluşumu ve Olası Sonuçları*. SİYASAL / Journal of Political Sciences, 0 (0).
- Lütem, Ö.E.** (2012). *1984-89 Dönemi Türkiye'nin Bulgaristan Politikası ve 89 göçü*, Ersoy Hacısalihioğlu, N. ve Hacısalihioğlu, M. (Ed.) *89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde, s. 137-170, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.
- Maral, F.** (2010). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, İstanbul.
- Murtezaoğlu, S.** (2012). *Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Kuruluşu*, Motif Akademi Halkbilim Dergisi, Balkan Özel Sayısı II, s. 344-350.
- Nuredin, A.** (2011). *Balkan'lardan Türkiye'ye Göç ve Etkileri*, Çağla Yayıncılık, Ankara
- Odacı, S.** (2015). *Kültürel Bellek Aktarıcısı olarak Postmodern Yazar Yada Metinlerarasılıkla Yeniden Kurulan Geçmiş: Buket Uzuner ve Su Romanı Örneği*, Türkbilim, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2015/30, s. 129-136.
- Ottaway, A.K.C.** (2012). *Toplumsal Kuvvetler-Kültürel Değişim ve Eğitim*, Çukurova üniversitesi, Türkoloji, Makale Bilgi Sistemi,
- Özgür Baklacioğlu, N.** (2012). *Türkiye Bulgaristan Siyasetinde Sınır Ötesi Vatandaşlık ve Göç*. Ersoy Hacısalihioğlu, N. ve Hacısalihioğlu, M. (Ed.) *89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde, s. 459-492, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.

- Özgür Baklacioğlu, N.** (2013). *Bulgaristan'da Türk ve Müslümanlara Uygulanan Etnik Arındırma ve Göç Politikalarının Türkçe Yazında Yansıması*, Mevsim, H. ve Kutluay, M. (Ed.) *Tarihe Not Düşmek:1989 Göçü* içinde, s. 61-74, Usak Yayınları, Ankara.
- Özay, S.** 2011. (1989). *Bulgaristan'dan Zorunlu Göçün Etkilerinin Bursa Yerel Basın Örneğinde İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Özcan, K.E.** (2016). *Soğuk Savaş Döneminde Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göçü: Bursa Örneği*, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özer, A.** (2015). *Göç ve Aidiyet Bağlamında Bulgaristan Göçmenlerinde Kimliğin Yeniden İnşası: Mersin Örneği*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin.
- Özgen, N.** (2014). *Bulgaristan'da Türklere Yönelik Politikalara Ülke Basının Yaklaşımı: 1989 Göçü Örneği*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- Özkan, A.** (2004). *Avrupa Birliği'ne Entegrasyon Sürecinde Bulgaristan'daki Türk Azınlığın Hakları*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Pekcan, B.** (2015). *Sosyal ve Psikolojik Açından Göç*, Tesam Akademi Dergisi.
- Poyraz Tacoğlu, T. Arıkan, G. ve Sağır, A.** (2012). *Boşnak Göçmenlerde Göç ve Kültürel Kimlik İlişkisi: Fevziye Köyü Örneği*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/1 Winter 2012, p.1941-1965.
- Pusch, B.** (2012). *Hayatım Film Gibi: Bulgaristan'dan Türkiye'ye Ulus-Aşırı Göç*, Ersoy Hacısalihoğlu, N. ve Hacısalihoğlu, M. (Ed.) *89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde, s. 443-458, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.
- Şen, H.** (2013). *1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Kimlik Oluşturma Süreçleri*, Mevsim, H. ve Kutluay, M. (Ed.) *Tarihe Not Düşmek:1989 Göçü* içinde, s. 197-208, Usak Yayınları, Ankara.
- Şimşir, B.** (1986). *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1. Basım.
- Şirin, N.A.** (2011). *1989 Zorunlu Göçü ve Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Tekirdağ'daki Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma*, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Uluslararası Balkan Kongresi.
- Şirin Öner, N.A.** (2012). *Son mu? Başlangıç mı? Göç Çalışmalarında Sosyal Bir Olgu Olarak Geri Dönüş*, Öner İhlamur, S.G. ve Şirin Öner, N.A. (Ed.) *Küreselleşme Çağında Göç* içinde, s.263-286, İletişim Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.
- Toğrol, B.** (1989). *112 Yıllık Göç (1878-1989)*, Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Tomlinson, J.** (2004). *Küreselleşme ve Kültür*. Ayrıntı Yayınları. İstanbul.

Türkeş, M. (2012). *1989 Göçü Nasıl Konumlandırılabilir ve Sistematik midir?* Ersoy Hacısalihoğlu, N. ve Hacısalihoğlu, M. (Ed.) *89 Göçü, Bulgaristan'da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye'ye Zorunlu Göç* içinde, s. 591-602, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul, 1. Baskı.

Uğur, A. (2004). *Kültür, Kültürel Kimlik ve Kültürel Haklar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No:9.

Utaş Akhan, L. ve Batmaz, M. (2015). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Göçmenlerin Yaşam Profillerinin Memnuniyet Durumlarına Etkisi*, Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı. 75.

Uygunkan, S.B. (2005). *Kültürleme Kavramı ve Televizyon*, Kurgu Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi, Sayı, 21, s. 205-213.

Wulf, C. (2009). *Tarihsel kültürel Antropoloji*, Dipnot yayınları, Ankara.

Yılmaz, S. (2010). *Homo Sermo onis, İfade Eden İnsan*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 1. Basım.

Yorulmaz, S. (2012). *1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan Türklerine Yönelik Uygulanan Asimilasyon Politikaları ve Göç Deneyimleri*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, İstanbul.

Zafer, Z. (2010). *Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme politikasına Karşı Direnişi*, Akademik Bakış, Cilt-Sayı, 3(6).

İNTERNET KAYNAKLARI

AB, <https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-nedir-72> Erişim: 19.03.2018

AB, <https://www.avrupa.info.tr/tr/ab-nedir-72> Erişim: 19.03.2018

AB, <https://www.avrupa.info.tr/tr/avrupa-konseyi-baskanligi-20> Erişim: 19.03.2018

AB, <https://www.avrupa.info.tr/tr/abnin-tarihcesi-82> Erişim: 19.03.2018

AB, <https://www.avrupa.info.tr/tr/schengen-bolgesi-602> Erişim: 19.03.2018

Balgöç, <http://www.balgoc.org.tr/kisatarih.html> Erişim: 17.02.2018

Balkanların Göç Hikayesi,

<http://www.yalovabalkanevi.com/galeridetay.php?id=10> Erişim: 18.04.2018

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, www.goc.gov.tr/icerik3/kitlesel-akinlar_409_558_559 Erişim: 21.03.2018

TDK,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aa b7be5982178.82002983 Erişim: 16.03.2018

TUİK, <http://www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/YALOVA.pdf> Erişim: 17.02.2018

TUİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim: 28.03.2018

Yalova Belediyesi, <http://www.yalova.bel.tr/kent-rehberi/yalova-hakkinda>
Erişim: 17.02.2018

Yalova İl Kùltür Turizm Müdürlüğü,
<http://www.yalovakulturturizm.gov.tr/TR,107686/iklim.html> Erişim: 17.02.2018

Yalova Valiliği, <http://www.yalova.gov.tr/yalova-tarihi> Erişim: 20.02.2018

KIşISEL GÖRÜŐMELELER

Ertürk, T. (07.02.2015). Kişisel Görüşme, Yalova

Keskin, S. (01.02.2015). Kişisel Görüşme, Yalova

Keskin, Z. (01.02.2015). Kişisel Görüşme, Yalova

Kılıç, B. (07.02.2015). Kişisel Görüşme, Yalova

Özgür, L. (13.04.2018). Kişisel Görüşme, Yalova

Şentürk, H. (01.02.2015). Kişisel Görüşme, Yalova

Şentürk, İ. (01.02.2015). Kişisel Görüşme, Yalova

EKLER

EK A: Fotoğraflar

EK B: Araştırma CD'si

EK A

Şekil A.1: Kasap oyunu oynarken

Şekil A.2: Düğün'den bir görüntü

Şekil A.3: Gelin küp kırmadan önce

Şekil A. 4: Gelin Kınası

Şekil A.5: Şimşir üzerindeki mumları söndürürken

Şekil A.6: Kına yakmadan önce bir görüntü

Şekil A.7: Gelin Kına Yakarken

Şekil A.8: Kına esnasında bir görüntü

Şekil A.9: Gelin ve damat alana gelirken

Şekil A.10: Şimşirler hazırlanırken

Şekil A.11: Gelin ve damat içeri girerken

Şekil A.12: Damat gelini kaçıırken

Şekil A.13: Geleneksel kıyafetlerle Halkoyunu oynarken

Şekil A.14: Geleneksel kıyafetlerle Halkoyunu oynarken

Şekil A.15: Bulgaristan'da bir düğün (a)

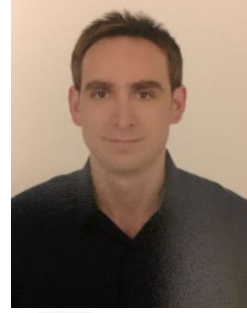
Şekil A.16: Bulgaristan'da bir düğün (b)

EK B

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Yıldırım Şafak ÜSTÜN

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmit, 23.03.1978

E-posta : safakustun@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU :

Lisans: İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Türk Halk Oyunları Bölümü